

Husák, Petr

Emanuel Masák: umírněný modernista

In: Husák, Petr. *Když rozpínají ruce, dotýkají se temnot : proměny kněžské identity v prostředí českého katolicismu v 19. a 20. století*. Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2021, pp. 196-257

ISBN 978-80-210-9792-6; ISBN 978-80-210-9793-3 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/144643>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

7 EMANUEL MASÁK: UMÍRNĚNÝ MODERNISTA

Životní příběh Emanuela Masáka jsme přestali sledovat v okamžiku, kdy jako novokněz a kaplan začal působit nejprve v Benešově u Boskovic, následně v Brtnici u Jihlavy, pak v Rouchovanech, až se nakonec v roce 1911 stal katechetou v několika školách v Brně-Židenicích, kde působil do sklonku svého života. Svými literárně-kulturními a organizačními aktivitami však běžný pastorační rádius katechety v městské periferii dalekosáhle překračoval.

V mnoha ohledech to neměl jednoduché. Přestože si uvědomoval rozsah proměny role církve i kněží ve společnosti od 2. poloviny 19. století, nabyt přesvědčení, že bohatství ideálů kněží buditelů a posléze kněží kolem hnutí Katolické moderny bylo nedostatečně zhodnoceno. Aktivity modernistů vnímal jako předčasně ukončené a nedovršené. Jejich odkaz nechtěl nechat ležet ladem a pokoušel se na něj navazovat. Narážel však na skutečnost, že celospolečenský ani vnitrocírkevní kontext nebyl perspektivě, již sdílel, příliš nakloněn. Nepříznivě se totiž na jedné straně projevovala postupující sekularizace společnosti, provázená kulturními boji a posléze lhotejností, a na druhé straně i obtížná situace v samotné církvi po zákazech tzv. modernismu, kdy se v nemilosti ocitaly osobnosti obviněné nejen z modernismu v teologii, ale také z modernismu „sociálního“, „politického“, či dokonce „literárního“.¹ Emanuel Masák musel vícekrát čelit podezření z posledně jmenovaného „přechinu“, a to i přes to, že v žádném případě nepatřil k těm, kteří si pohrávali s myšlenkou rozplynutí katolické nauky ve volně definovaném univerzálním náboženství humanity,² ale naopak k těm, již upřímně hledali nové cesty k modernímu člověku.

---

1 Viz Claus, Arnold: *Malé dějiny katolického modernismu*. Praha 2014, s. 20.

2 Srov. tamtéž, s. 24–25.

7.1 Vyjít vstříc „duši moderního člověka“

Některé problémy života církve uprostřed české sekularizující se společnosti na přelomu 19. a 20. století, jež část kněží a postupně i laiků prožívala jako palčivé, sice měly specifický domácí ráz a návrhy na jejich řešení vycházely z místních pastoračních zkušeností, je však zcela přirozené, že inspiraci pro reformní návrhy i svou kulturní činnost hledali protagonisté českého modernistického hnutí také v zahraničí. Český katolický modernismus proto musíme vnímat v kontextu celoevropského fenoménu, jež lze vystihnout odkazem na různorodé aktivity motivované touhou po obnově církve, reformě teologického vzdělávání a života kněží i věřících a po přiblížení evangelního poselství nové době.

Kněží, teologové a v menší míře i laičtí aktivisté v jednotlivých evropských zemích hledali různé cesty, jak hovořit o víře tak, aby jim bylo rozuměno. Díky tomu mohli čeští katolíci modernisté čerpat inspirační podněty v teologických pracích po celé Evropě a nakonec i v zámoří. Inspirační bázi však netvořily jen teologické stati, nýbrž i díla z oblasti umění a literatury. Vedle autorů teologických úvah z prostředí francouzského (Alfred Loisy), německojazyčného (Herman Schell, Albert Ehrhard), či dokonce anglofonního (John Ireland, John Lancaster Spalding) nebo italského (Antonio Rosmini) se v tiskovinách českých katolických modernistů objevují také značně neortodoxní umělci, jako francouzští prokletí básníci Paul Verlaine a Charles Baudelaire nebo italský romanopisec, básník a dramatik Antonio Fogazzaro.

Některé z uvedených zahraničních inspirací již od seminárních dob a posléze jako mladý kněz využíval i Emanuel Masák. Vedle nich se soustředil také na podněty z polského prostředí, jak ještě podrobněji ukážeme. Inspirován četbou díla Alberta Ehrharda *Der Katholizismus und das zwanzigste Jahrhundert* se ještě v časopise *Museum* začal zamýšlet nad povahou moderní kultury. Pokusil se poukázat na to, že pokud by k podstatě moderní kultury mělo skutečně patřit odmítnutí možnosti transcendentace a obrazu člověka definovaného mimo jiné i odkazem k perspektivě věčnosti, pak by rozpor mezi ní a křesťanskou vírou byl skutečně nevyhnutelný.³ Vyslovil ale přesvědčení, že toto není celá realita, proto moderní vědu, umění a kulturu nelze s čistým svědomím odsoudit a zavrhnout. Naopak je třeba projevit upřímný zájem a snahu o porozumění. V několika dalších textech se proto pokusil o vlastní analýzu dobové společnosti a jejího vztahu k náboženství a ke katolické církvi. Pokoušel se uchopit povahu, rozsah a možné následky sekularizačních trendů, jež kolem sebe pozoroval. Byl totiž přesvědčen, že bez podobné analýzy nebude dostatečně vybaven pro pastorační práci.

V krátké reflexi nazvané *Neklid moderní duše* naznačil možné východisko dalších úvah. Snažil se sdělit, že o vztahu moderní kultury a náboženství má smysl uvažovat, protože moderní člověk své náboženské touhy tu a tam prozrazuje sám. Spatřoval je

3 Masák, Emanuel: Katolické křesťanství a moderní kultura. *Museum* 41, 1907, s. 227.

Obr. 16: Emanuel Masák ve 30. letech

v dobově aktuálních fenoménech, mezi něž řadil pozitivismus, altruismus, theosofii či spiritismus a ezoteriku. Vnímal je jako náhražky náboženské víry. Jejich obliba ve společnosti byla dle něj dokladem toho, že ani moderní člověk nedovede žít zcela bez transcendentní dimenze.⁴ Následovaly další úvahy, v nichž se v první řadě sám pro sebe snažil zachytit parametry krize náboženské identity na počátku 20. století, přičemž došel k závěru, že rozšíření produkce literatury a nových médií umožnilo zapojení širokých vrstev obyvatelstva do procesu soupeření identit a kulturních bojů, které vpsledku vedly ke zpochybnění dosavadních hodnot. Díky tomu „*dospívají ke krizi i v názorech náboženských*“ již nejen malé skupinky intelektuálů, ale i široká veřejnost ve městech a na venkově.⁵ Dle Masáka se tak lidé dostávají pod vliv nových světónázorů, jež se ocitají ve vleku historických nebo přírodních věd. Výsledkem je nárůst počtu lidí s materialistickými, skeptickými či relativistickými postoji, což vnímal jako nebezpečné zejména pro mládež.⁶ Masák se však nehodlal

4 Masák, Emanuel: Neklid moderní duše. *Museum* 41, 1907, s. 237.

5 Archiv Moravského zemského muzea, fond Emanuel Masák, Pozůstalost – Zápisy ze schůzí Růže Sušilovy v roce 1906, s. 2.

6 Tamtéž, s. 3.

smířit s tím, že by proces rozšíření čtenářské gramotnosti, vzdělanosti, zmasovění kultury a demokratizace nutně musel postoupit až do stavu naprosté marginalizace tradičního náboženství. Naopak chtěl věřit, že lidé rozervaní všudypřítomnou skepsí a pochybnostmi nakonec znovu zatouží „*po pokoji a jistotě*“.⁷ Tuto reakci již pozoroval u některých intelektuálů a umělců. Byl však daleko od konstruování naivních iluzí o budoucím vývoji, který se dle něj klidně mohl ubírat směrem k vytváření stále nových a nových náboženských projektů. U širokých vrstev obyvatelstva se zase obával rozšíření lhotejného, ba dokonce nepřátelského postoje ve vztahu k víře a církvi jako výsledku dlouhodobé relativizace náboženských hodnot.

Masákova analýza postupu sekularizace a vztahu moderní společnosti k náboženství tedy balancuje mezi dobově zaběhanými výkladovými vzorci na jedné straně a občas trefnými a vcelku realistickými postřehy na straně druhé. Překvapivá a cenná je však zejména jeho poctivá snaha pochopit proměny moderní mentality dříve, než se na něj naválí první pastorační úkoly. Za zmínku pak stojí jistě i to, že Masákův otevřený postoj k moderní kultuře provázelo silné vědomí jejích stinných stránek. Moderní svět přirovnával k pohanskému Římu, který přece nemůže být kněžskými opuštěn, jako to v legendárním podání Henryka Sienkiewicze málem udělal apoštol Petr. Ale i ten se nakonec do Říma vrátil, proto se kněz působící ve 20. století musí znovu a znovu vracet k moderní společnosti. Kněz musí být tam, kde žije moderní člověk potácející se často na hraně mezi lhotejností a neurčitými náboženskými touhami. Kněz má stát uprostřed života nehledě na nebezpečí, že bude stržen proudem světské průměrnosti: „*A to je náš úkol: povstati jako Petr, vrátiti se do města, postavití se do proudu života...*“⁸ Kněží nesmějí zůstat „*odkázáni zase na sakristii a kostel*“,⁹ musí naopak hledat, co je v moderní společnosti, umění, vědě a kultuře pravdivého. Kněží musí vyjít vstříc „*duši moderního člověka*“.¹⁰

Tento imperativ se tedy stal orientační střílkou Masákova pastoračního kompasu. V nadpisu kapitoly jsme jej opatřili termínem „umírněný modernismus“, nyní je třeba se na tento pojem v Masákově provedení podrobně zaměřit a pokusit se hlouběji vystihnout jeho obsah a následně i jeho otisk v pastorační praxi.

Začneme konstatováním, že Masák jej mohl realizovat jedině v kontextu aktivit dalších kněží a laiků, k nimž ho vázaly přátelské a korespondenční vazby již z bohosloveckého období, a k jejichž projektům se proto mohl hned po vysvěcení připojovat. Spojovaly je sympatie k nedávno zaniklému periodiku Katolické moderny *Nový život*. Nešlo však jen o periodikum. Někteří přispěvatelé *Nového života* totiž začali vytvářet komunitu pořádající schůzky v Praze, kde se scházeli a společně reflektovali aktuální církevní i společenské události. Inspirativní setkávání, vytváření

7 Tamtéž, s. 3.

8 Tamtéž, s. 4.

9 Tamtéž, s. 6.

10 Masák, Emanuel: Henryk Sienkiewicz. *Hlídky* 34, 1917, s. 137.

specifického společenství a přípravy přednáškových programů však skončily v zárodečném stadiu díky nepříznivé situaci v církvi po zákazech modernismu. Mladý kněz Masák se do jejich pořádání již nestihl zapojit a jejich konce velmi litoval. K významným organizátorům těchto schůzek patřil laický aktivista Vilém Bitnar, s nímž byl tehdy Masák v těsném korespondenčním styku. Na podzim roku 1907 mu proto píše: „Škoda ‚Nového Života‘! Není opravdu možno, aby se udržel dále jako měsíčník? Neujmete se snad Vy redakce?“¹¹ Snaha sdílet umělecké ideály Katolické moderny a ochota vyhnout se prozatím církevněreformní rovině modernismu se někdejšími přispěvatelům *Nového života* jevily jako schůdné východisko ze stávající zablokované situace. Církevní autority však tento postoj nesdílely. Nově rodící se projekty proto permanentně čelily podezření z podpory modernismu a rozvrátěného reformismu. Výsledkem toho bylo mnohaleté hledání platformy ke sdílení odkazu Katolické moderny, která by prošla přísnými měřítky církevní cenzury. Emanuel Masák tento nepříznivý stav a s ním spojené zákazy některých periodik intenzivně prožíval, což jistě nepřekvapí, když si uvědomíme, jaký význam kultury a zejména literatury jakožto pastoračního nástroji připisoval. V jeho případě nešlo o rozmar nebo pouhou zálibu. Každé nové číslo uvedených revue pro něj představovalo podnět k další tvůrčí práci a povzbuzení v ubíjející pastorační každodennosti: „Čekám nyní každé číslo, jež mně vždy dodá nových sil a nového ducha v tom zapadlém koutě, kde nyní působím.“¹²

První z tiskových platforem, do jejichž vydávání se Masák mohl zapojit, bylo starší literárněkritické periodikum *Hlídky* pod vedením benediktina Pavla Julia Vychodila. Již v roce 1908 se tak zařadil mezi jeho spolupracovníky a pravidelně zasílal drobnější texty s polonistickou tematikou, dále o pedagogice a samozřejmě literatury. Můžeme předelat, že s redakčním okruhem *Hlídky*, v níž se tu a tam objevovaly i některé odvážné příspěvky překračující úzce vymezený apologetický přístup,¹³ Masák následně spolupracoval po celé meziválečné období a publikoval zde své některé zásadní studie. Mnohem výrazněji se však zapojil do vydávání nové revue, která v roce 1908 dostala název *Meditace*. Ke spolupráci jej přizval Vilém Bitnar, což Masáka velmi potěšilo. *Meditace* vnímal jako autentické pokračovatele uměleckých ideálů *Nového života*. „Přišly tiše, a pokud vím, všeobecně mile překvapily,“ píše Bitnarovi.¹⁴ Skutečně je možné říci, že se *Meditace* soustředily na kulturní témata a úzkostlivě se vyhýbaly polemikám o církevních reformách. O to více překvapí, že ani ony neušly zákazu ze strany církevní cenzury. Pozoruhodné na jejich krátkém životě bylo zejména to, že alespoň dočasně nabídly prostor pro setkávání příslušníků

11 LA PNP, fond Vilém Bitnar, Emanuel Masák Vilému Bitnarovi, sg. 12/73, inv. č. 5828, Dopis ze 7. října 1907.

12 Tamtéž. Dopis ze 7. října 1907.

13 Srov. Putna, Martin C.: *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918*. Praha 1998, s. 250.

14 LA PNP, fond Vilém Bitnar, Emanuel Masák Vilému Bitnarovi, sg. 12/73, inv. č. 5828, Dopis z 20. června 1908.

různorodých a často i znesvářených církevně-kulturních táborů. Redakce *Meditací* se totiž nesoustředila jen na práce moderní, nýbrž i na díla středověkých mystiků, světců a církevních otců. Díky tomu se na jejich stránkách vedle sebe potkávali modernistické typy Sigismunda Boušky, Xavera Dvořáka, Jindřicha Šimona Baara, Josefa Svítla Kárníka, Emanuela Masáka nebo Františka Dohnala spolu s protagonisty staroříšského *Dobrého díla* Jakubem Demlem, Aloisem Langem a Františkem Odvalilem. Sblížení sice netrvalo dlouho a ještě před zákazem vydávání *Meditací* v roce 1911 převládá ve Staré Říši postoj povýšeného odsouzení této revue, kterou kupříkladu Antonín Ludvík Stříž v korespondenci označil za čtivo určené „*farským hospodyním*“¹⁵ a ve sborníku *Studia* v roce 1910 ji posměšně zavrhl jako „*poslední štaci*“ modernistických básníků po ztrátě invence.¹⁶ Některé osobní vazby ale zůstaly trvalé. Svědčí o tom mimo jiné korespondenční i další kontakty Emanuela Masáka s Antonínem Ludvíkem Střížem, Jakubem Demlem, Františkem Odvalilem nebo třeba i s Ludvíkem Vránou.¹⁷

Konkrétně Emanuel Masák v *Meditacích* publikoval své básně, drobné prózy, překládal a referoval o nových knihách. Začal psát také delší eseje o literatuře a umění. Soustředil se opět zejména na podněty z polského prostředí (Eliza Orzeszková, Cyprian Norwid, Henryk Sienkiewicz, Lucyan Rydel, Zikmund Krasiński, Julius Słowacki a další). Zaměřoval se i na recepci některých polských časopisů, jako například *Życie*, *Chimera* nebo *Slowo i czyn*. Zvláště posledně jmenovaný mu byl velmi sympatický a blízký tomu, co sám prožíval v souvislosti se snahou o realizaci vize obnovy církve, kdy aktivity reformních kněží byly paušálně ostrakizovány jako „*modernistické*“ (míněno v úzkém slova smyslu jako heretické), tedy nebezpečné: „*Hned v 1. čísle v článku ‚Moderniści i Antymoderniści‘ stěžuje si [pisatel článku kněz Stanisław Milkowski – pozn. autora] na zjev, který jest i u nás dosti častým: že se hledá modernismus – [...] často z osobního záští nebo z přílišné horlivosti a ultrakonservatismu – tam, kde ho vůbec není – vtiskuje se ta známka i všem snahám rozumně pokrokovým, stojícím úplně na základě katolickém – k veliké radosti volných myslitelů.*“¹⁸ Masák si dále všimá toho, že stísněná atmosféra nedůvěry a vzájemného podezřívání z „*modernismu*“ vedla i v polském prostředí k tomu, že inspirativní a nadějní spisovatelé a umělci nakonec rezignovali na reflexe o výzvách moderní doby ve vztahu k náboženství, katolické víře a církvi. Jmenuje třeba případ Lutosławského. Masák nijak nepopírá,

15 LA PNP, fond Marek Josef Richard, Antonín Stříž Marku Josefu Richardovi, sg. 75/69, inv. č. 0143, Dopis z 19. ledna 1911.

16 Jedná se o drobnou rýmovačku z 32. svazku *Studia* roku 1910 (nestránkováno) s názvem „*Duchovní lyrika*“ Xavera Dvořáka v následujícím znění: *Hlas líbezný mě volal / zahučely lesy: / Šaldo, kde jsi? / a já neodolal. / Richtrovny stavebnice/ nebyly v módě více: / v období sanic / rým nedám za nic: / cinky, linky / mystika, plínky, / poslední štace. / „Meditace“.*

17 Viz například Archiv Moravského zemského muzea, fond Emanuel Masák, Korespondence – listy zaslané E. Masákovi. Listy Františka Odvalila, Antonína Ludvíka Stříže a Ludvíka Vrány.

18 Masák, Emanuel: Z literatury polské. *Meditace* 3, 1910, s. 177.

že filosof a publicista Wincenty Lutoslawski (1863–1954) svým náboženským hledáním vyvolával kontroverze, staví se k němu ale značně velkoryse a oceňuje jeho náboženské úvahy, jež vyvolávaly zájem mládeže a inteligence. Zaujal ho také jím iniciovaný vznik akademického spolku Eleusis, který by se dle něj v nějaké modifikované podobě mohl stát inspirací i pro české studenty.¹⁹ Masák ale lituje toho, že „*Jako u nás, neznají ani v Polsku mnozí nic důležitějšího, než hledati v pracích katolických spisovatelů herese a viniti je z modernismu... Tyto útoky konečně dokázaly, čeho nedovedla všechna pronásledování se strany volnomyšlenkářské: prof. Lutoslawski vzdává se své činnosti na poli náboženském a věnuje se pouze svým pracím filosofickým.*“²⁰ Přitom jako evangelizující intelektuál mohl být příkladem pro ostatní: „*učení myslitel osmělil se v době fanatického atheismu mluvíti filosoficky o církvi, o zázracích, svátostech*“, mohl se stát „*misionářem víry zvláště mezi laiky*...“²¹

Zájem o polské kulturně-církevní realie není u Masáka ničím novým. Pouze jím navázal na své „sušilovské“ aktivity z bohosloveckých let. Připomeňme, že tehdy nejvíce čerpal z textů Mariana Zdziechowského, které ho přivedly i k některým kontroverzním polským diskusím o potřebách moderní pastorace. Nezapomeňme, že těsně před svěcením Masák na stránkách *Musea* prezentoval i takové postoje, jako například v článku *O dnešních úlohách a potřebách katolické církve*, v němž se opět soustředil na myšlenky Zdziechowského. Některé z nich přeložil, jiné parafrázoval či přímo citoval: „*prof. Zdziechowski myslí, že se má kněžstvo starati o to, by přivedlo zpět k církvi inteligenci; [...] lituje hluboké propasti, jaká se utvořila mezi duchovenstvem a inteligencí. Příčinu toho vidí v klerikalismu, a klerikalismus je dle něho ‚stotožňování zájmů církve se zájmy kléru‘. Kněz nesmí se cítiti jedině úředníkem veliké, po celém světě rozšířené sv. katolické církve, nýbrž zároveň členem národa a společnosti, ve které žije.*“²² Masákovy někdejší seminární aktivity spolu s obsahem příspěvků pro revue *Meditace* tak jednoznačně dokládají jeho raný příklon k umírněnému modernismu. Jak jsme viděli výše, sám tento postoj tehdy označoval jako „*rozumný pokrok*“ stojící „*úplně na základě katolickém*“.²³ Reálií z polského prostředí pak využíval i pro účely obhajoby aktivit české Katolické moderny a jejích pokračovatelů. Neúspěšně. Na začátku roku 1911 se příznivci *Meditací* dozvěděli, že brněnský biskup Paul de Huyn jejich čtení a vydávání zakázal. Brzy proto revue přestala vycházet.

Masáka to hluboce zranilo. Nechtěl se smířit s tím, že je taková „*velká nespravedlnost*“ v církvi možná, a doufal, že bude zákaz brzy odvolán.²⁴ Pobouřen píše

19 Masák, Emanuel: Eleusis. *Studentská hlídka* 2, 1910, s. 164–166.

20 Masák, Emanuel: Náboženské credo W. Lutoslawského. *Meditace* 3, 1910, s. 459.

21 Tamtéž, s. 462.

22 Masák, Emanuel: O dnešních úlohách a potřebách katolické církve. *Museum* 41, 1907, s. 103.

23 Masák, Emanuel: Z literatury polské. *Meditace* 3, 1910, s. 177.

24 LA PNP, fond Vilém Bitnar, Emanuel Masák Vilému Bitnarovi, sg. 12/73, inv. č. 5828, Dopis z 28. června 1911.

Bitnarovi: „*Nechtěl jsem očím věřit a nemohu dáti výrazu rozhořčení nad takovým skutkem...*“²⁵ Vilém Bitnar se následně pokoušel u brněnské konsistoře a osobně u kanovníka Josefa Pospíšila intervenovat.²⁶ Dostalo se mu ale jen vyhýbavých odpovědí. Podobně plánoval přimluvit se za *Meditace* přímo u biskupa i Masák, a to na pastorální konferenci, jíž se biskup téhož roku účastnil. Nenaskytla se mu ale vhodná příležitost.²⁷ Proto se alespoň dotazoval dómského vikáře Karla Haňávky, s nímž se znal již z dřívějšíka, co je vlastně možné ve věci udělat. Veškeré úsilí se ale nakonec ukázalo jako marné, a tak Masák i Bitnar následujícího roku na záchranu *Meditací* rezignovali.²⁸ Tím ovšem celá kauza neskončila.

Otázkou je, co konkrétně se stalo záminkou k vyhlášení církevního zákazu. Na základě korespondence Emanuela Masáka s Karlem Haňávkou a Vilémem Bitnarem lze tvrdit, že signály o nepříznivém hodnocení *Meditací* ze strany biskupské konsistoře a s tím souvisejícím podezření z podpory modernismu se objevily již na počátku roku 1910, kdy Masák píše Bitnarovi: „*Pan kan. Dr. Pospíšil pořád prý [...] vidí [...] v ‚Meditacích‘ modernism! Jsou to zvláštní lidé!*“²⁹ Dle Karla Haňávky, který Masáka o situaci na konsistoři pravidelně zpravoval, se podnětem k zákazu stalo několik malicherností, mezi něž měl patřit i Masákův překlad výboru básní Julia Słowackého ve druhém ročníku s údajně nejasnými výrazy o Duchu svatém.³⁰ Záminek jistě mohlo být i více. Dle Martina Putny provokovala například i z němčiny přeložená studie Alexandra Baumgartnera o Antoniu Fogazzarovi ve čtvrtém ročníku.³¹ Každopádně sám Masák byl možností, že by jeho příspěvek způsobil konec *Meditací*, zaskočen.³² Kauza nakonec vyvrcholila na konci roku 1911 osobním předvoláním k pohovoru u předsedy kolegia cenzorů Antonína Adamce, kde měl Masák vysvětlit, proč se podílí na vydávání *Meditací* i po jejich zákazu. „*Koncem prosince byl jsem také (z nařízení p. biskupa) vyslýchán od p. předsedy kollegia cenzorů proti modernismu. Nějaká dobrá duše mě udala, že jsem psal do zakázaných ‚Meditací‘.*

25 Tamtéž. Dopis z 24. ledna 1911.

26 Archiv Moravského zemského muzea, fond Emanuel Masák, Korespondence – listy zaslané E. Masákovi. Dopis Viléma Bitnara z 26. května 1911.

27 LA PNP, fond Vilém Bitnar, Emanuel Masák Vilému Bitnarovi, sg. 12/73, inv. č. 5828, Dopis z 16. září 1911.

28 Archiv Moravského zemského muzea, fond Emanuel Masák, Korespondence – listy zaslané E. Masákovi. Dopis Viléma Bitnara z 22. dubna 1912.

29 LA PNP, fond Vilém Bitnar, Emanuel Masák Vilému Bitnarovi, sg. 12/73, inv. č. 5828, Dopis z 20. ledna 1910.

30 Archiv Moravského zemského muzea, fond Emanuel Masák, Korespondence – listy zaslané E. Masákovi. Dopis Karla Haňávky z roku 1911, nedatováno, f. 4. Jednalo se o Masákův překlad: Słowacki, Julius: Výbor lyriky. *Meditace* 2, 1909, s. 742–747.

31 Putna, Martin C.: *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918*. Praha 1998, s. 527.

32 Masák, Emanuel: *Vzpomínkové záznamy III. Z prvních let kněžských*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 111.

Musil jsem slíbiti, že už do nich psát nebudu,“ napsal Masák posléze Bitnarovi.³³ Celý rozhovor se odehrával v trapné atmosféře, protože Antonín Adamec Masáka dobře znal ještě jako bohoslovce z alumnátu. Masák mu stručně vysvětlil, že zákaz sice lituje, ale respektuje ho. Jeho jméno se však přirozeně objevilo v několika dotiscích, které byly připraveny ještě před tím, než byl zákaz revue uveřejněn. „*Měl mě vyšetřovati z ‚modernismu‘, o kterém se tehdy ještě mnoho mluvilo a jehož stopy někteří horlivci inkvisitorsky hledali všude. U mě jej shledávali také v neposlušnosti k biskupskému interdiktu,*“ shrnul obsah pohovoru ve svých autobiografických záznamech.³⁴ Celou záležitost pak vyčítal nejen brněnským cenzorům, nýbrž i přímo biskupu Huynovi, jenž prosby o odvolání zákazu inspirativního periodika oslyšel. Jeho přístup pak ohodnotil kritickým odsudkem: „*autoritativní biskup-šlechtic nebyl vůbec zvyklý něco ze svých nařízení odvolávat*“.³⁵

Ani s odstupem času Masák neskrýval své rozhořčení nad dle něj nepochopitelnou horlivostí a podezřívavostí ze strany vedení brněnské diecéze, jež měla vyniknout ještě jasněji v souvislosti se skutečností, že pro účely jednání děkanské pastorační konference v Rouchovanech, která se konala za přítomnosti biskupa těsně před publikací zákazu *Meditací*, dostal za úkol připravit pojednání o modernismu. Pojednání si připravil a přednesl jej. Využíval v něm i polských podnětů, jež byly po publikování v *Meditacích* označeny jako matoucí a nebezpečné. Samotné pojednání, jeho obsah a kvalitu však přímo na místě biskup Huyn hodnotil pozitivně. Zakrátko se ale vše změnilo a Masák si poprvé reálně zakusil, co to znamená nést na sobě stigma podezření z heretického modernismu, a to i přes to, že svou pravověrnost během pohovoru na biskupství obhájil, a nebyl tedy nijak potrestán. Ještě i ve svých vzpomínkových záznamech cítil potřebu zdůraznit: „*...věroučně nebyl jsem nikdy modernistou!*“³⁶ Přesto mu modernistické stigma na dlouho zůstalo a někteří kolegové kněží mu jej se škodolibostí občas připomínali.³⁷

Zánikem *Meditací* znovu vyvstala potřeba hledat novou platformu, jež by tuto ztrátu alespoň zčásti nahradila. Na české katolické kulturní scéně se proto objevilo hned několik tiskových projektů s podobnou ambicí, které se ale nakonec ukázaly jako krátkodeché. Vilém Bitnar začal již v roce 1912 vydávat literární a uměleckou revue *Obrození* společně s jejím literárněkritickým doplňkem nazvaným jako *Hlídka literární a umělecká*. O něco podobného se pokoušel i František Dohnal skrze měsíčník *Nový obzor*. Uvažovalo se i o výraznějším využití časopisu *Nový věk*, přičemž

33 LA PNP, fond Vilém Bitnar, Emanuel Masák Vilému Bitnarovi, sg. 12/73, inv. č. 5828, Dopis z 22. dubna 1911.

34 Masák, Emanuel: *Vzpomínkové záznamy III. Z prvních let kněžských*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 124.

35 Tamtéž, s. 118.

36 Tamtéž, s. 125.

37 Tamtéž, s. 126.

tápání ve věci ideální tiskové platformy pokračovalo v případě Viléma Bitnara dokonce i po roce 1918, kdy se pokoušel o etablování *Občanských novin*.

Emanuel Masák nové projekty v rámci možností podporoval a přispíval do nich svými texty a recenzemi. Udržet kulturně zaměřená periodika však nebylo finančně jednoduché, proto většinou nepřežila svůj první, případně druhý ročník. Navíc poté, co Karel Dostál-Lutinov na konci roku 1912 ohlásil vznik revue *Archa*, převládlo přesvědčení, že bude lepší ostatní projekty upozadit či raději ukončit a soustředit síly. S podobným záměrem krátce poté vznikla v Olomouci i Družina literární a umělecká, která po roce 1918 nakonec reálně převzala vydávání *Archy*. Právě Družina literární a umělecká Masákovi nabídla možnost souborně publikovat jeho eseje o Zikmundu Krasínském a Juliu Słowackém, jež dosud uveřejňoval převážně v *Meditacích* a v *Hlídce*. Masák nabídky dopracovat roztroušené texty, vytvořit z nich ucelené dílo, a zpřístupnit je tak širšímu okruhu čtenářů využil. Během letních prázdnin v roce 1917 dokončil poslední úpravy textu i korektury a předal jej redakci. Vlivem obtíží spojených s obdobím konce první světové války se práce do tisku dostala až v létě roku 1918. Vzhledem k tomu, že se v ní Masák zaměřil především na otázku náboženského vývoje obou zmíněných umělců, opatřil ji názvem *K branám věčnosti*.³⁸

Tuto práci lze považovat za cennou hned v několika ohledech. Za prvé představuje vyvrcholení Masákova zájmu o polské kulturní realie. To sice neznamená, že by se polonistice nevěnoval i nadále, ba naopak, práci *K branám věčnosti* již ale v tomto oboru kvalitativně nikdy nepřekonal. Dílo tak představuje pozoruhodný příspěvek k české polonistice, jež měla v katolickém milieu jakožto projev sušilovského ideálu slovanské vzájemnosti dlouhou tradici. Masákův příspěvek z této tradice čerpal, zrodil se ale v kontextu aktivit Katolické moderny a jejích pokračovatelů. Samozřejmě nebyl jediný, kdo se v tomto prostředí polonistice věnoval, protože polské realie vyvolávaly pravidelný zájem hned u několika osobností blízkých hnutí Katolické moderny. Za všechny je jistě možné zmínit jeho vůdčí postavu Karla Dostála-Lutinova (1871–1923) a jeho texty o polském romantismu, konkrétně o Adamu Mickiewiczovi,³⁹ nebo o představiteli polského symbolismu a expresionismu Stanisławu Wyspiańském.⁴⁰ Soustavný polonistický zájem projevoval také katolický intelektuál, básník, prozaik a lékař Josef Svítíl-Kárník (1870–1958).⁴¹ V periodikách Katolické moderny můžeme nalézt celou řadu textů reflektujících například dílo romanopisce Henryka Sienkiewicze, básníka a dramatika Lucyana Rydela, spisovatele Kazimierze Tetmajera a dalších umělců a intelektuálů. Značné pozornosti se

38 Masák, Emanuel: *K branám věčnosti. Náboženské touhy v životě a díle Julia Słowackého a Zikmunda Krasínského*. Olomouc 1918.

39 Dostál-Lutinov, Karel: Adam Mickiewicz. *Nový život* 3, 1898, s. 177–178.

40 Dostál-Lutinov, Karel: Stanisław Wyspiański. *Nový život* 3, 1898, s. 165–166.

41 Např. Svítíl-Kárník, Josef: Po četbě Sienkiewiczova Quo vadis. *Nový život* 4, 1899, s. 216.

těšil již několikrát zmíněný filosof a publicista Marian Zdziechowski.⁴² Výše jsme ukázali, že Masák portfolio sledovaných osobností ještě rozšířil, jeho přístup lze proto ve srovnání s jinými katolickými modernisty označit za nejvíce systematický, soustavný a dlouhodobý.⁴³

Za druhé si dílo zaslouží pozornost také svým literárněvědným přístupem, jímž se Masák dovedl vymanit z dobově převažujícího faktografického a pozitivistického pojetí a značně moderně se zaměřoval i na otázky, které bychom dnes metodologicky vnímali jako součást dějin mentalit či obecněji kulturních dějin. Masák se totiž primárně nesoustředil na literárněkritickou analýzu prací Krasińského a Slowackého, dokonce přiznal, že se v tomto ohledu do značné míry spoléhal na ustálené interpretace polských odborníků, nýbrž na zachycení „*vně jejich ducha*“.⁴⁴ Skrze velkoryse pojaté studium nejen díla, ale i korespondence a dalších pramenů usiloval „*vniknouti do myšlenkového světa*“ těchto polských umělců, tedy o uchopení vývoje jejich náboženské identity.⁴⁵ A za třetí je práce *K branám věčnosti* podstatná tím, že jí vrcholí Masákovy literárně-kulturní aktivity před rokem 1918, skrze něž se snažil sdělovat svůj umírněně modernistický přístup nejen v rovině kulturně-umělecké, ale i pastorační.

Jestliže se máme pokusit vystihnout základní parametry Masákova pastoračního přístupu a spolu s tím i obsah, kterým naplňoval své kněžské povolání, musíme se nejprve zaměřit na to, jakým jazykem obojí sděloval. Jak jsme již naznačili, diskurz jeho pastoračního přístupu prostupovala touha vyjít vstříc „*duši moderního člověka*“. Reálně ovlivňovala rozhodnutí, jež činil, působila v kulturních projektech, jichž se zúčastňoval nebo jež sám organizoval, a přirozeně pronikala i texty, jimiž se prezentoval. Výrazy jako „*moderní člověk*“ či „*duše moderního člověka*“ se v jeho pracích či korespondenci vyskytují jako nezbytný refrén rámuující konkrétní jednání, teze, plány a představy o ideálním kněžství. Obvykle je pak provází snaha projevit účast náboženskému tápání „*moderního člověka*“, doprovázená odkazy k duši „*zmítané*“ neklidným hledáním „*věčné pravdy*“. S tím úzce souvisel i předpoklad, že náboženská krize nakonec může otevírat srdce k návratu k Bohu a křesťanské víře. Uvedme alespoň jeden konkrétní příklad, jak se tento diskurz projevoval třeba ve způsobu, jakým Masák pojednává o dobových literárních aktualitách: „*V poslední době objevilo se několik sbírek básnických, provanutých dechem poesie náboženské. Není to*

42 Srov. Rogalski, Michał: Marian Zdziechowski a Katolická moderna. Na tropie związków polskiego i czeskiego modernizmu katolickiego. *Studia z Historii Filozofii* 5, 2014, č. 1, s. 102. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.12775/szhf.2014.007> – staženo dne 9. září 2018.

43 Srov. Kardyni-Pelikánová, Krystyna: *Uwiedzeni przez polską literaturę. Czeska polonistyka literacka*. Varšava 2003, s. 226–230.

44 Zemský archiv v Opavě – pobočka Olomouc, fond Ladislav Zamykal, inv. č. Emanuel Masák. Dopis Emanuela Masáka Ladislavu Zamykalovi z 2. ledna 1919, s. 3.

45 Masák, Emanuel: *K branám věčnosti. Náboženské touhy v životě a díle Julia Slowackého a Zikmunda Krasińského*. Olomouc 1918, s. 13.

již v moderních literaturách zjevem vzácným: **duše moderního člověka, zklamáná i nejvyšším rozpětím věd ‚positivních‘, jež toliko slibovaly, a zatím nedovedly upokojiti ani rozum, tím méně naplniti prázdnotu srdce – neukojená ve svých nejvnitřnějších citech rozvojem kultury pouze materiální, vrací se zase přirozeně k Bohu, neb alespoň hledá cest k Němu.**⁴⁶

Masák si samozřejmě význam jazyka pro pastorační práci uvědomoval. Usilovně se proto snažil věřícím, čtenářům i širší veřejnosti nabízet podněty, jež by jim mohly být blízké. Opakovaně totiž zdůrazňoval, že jestliže má práce kněze na počátku 20. století zůstat relevantní, musí lidé rozumět jazyku, kterým k nim hovoří: „K současníkům dlužno mluvit ve formě jejich vzdělání a ne řečí dávných časů, zastaralou a odumřelou formou, těžkopádným, katedrovým stylem...“⁴⁷ Schopnost hovořit srozumitelným jazykem si kněz může osvojit upřímným zájmem o moderní vědu, kulturu, umění a zejména literaturu: „A tak ani apoštol naší generace, chce-li dostáti svým povinností, nesmí dopustiti, aby upadl ve spánek s sebou spokojené ignorance, mezi tím co svět kráčí vpřed a zanechává jej v jeho poutech hrobových. Kněz má míti nejlepší intelektuální kulturu svého věku – bez ní bojuje a zápasí otupenými zbraněmi, mluví drsným hlasem řeč, které lidé ani neposlouchají, ani nerozumějí, učí pravdám, které nemají svěžesti a záru pravdy ani nezapalují srdce.“⁴⁸ Masák kněze primárně nevnímal jako burcujícího přichozího z jiného světa, jako jsme to viděli třeba v prostředí Staré Říše, nýbrž jako někoho, kdo má stát uprostřed společenského dění, které svým působením a svou přítomností zušlechťuje a posvěcuje. Masák dokonce toužil po tom, aby kněží patřili k inspirátorům kulturního života národa. Upozorňoval ale, že pokud chtějí tuto roli v moderní společnosti naplňovat, musí být svým vzděláním a svými intelektuálními zájmy na výši doby. Z tohoto důvodu považoval za zásadní třeba i to, jak duchovní nakládají se svým volným časem. Kněz je totiž dle něj normální člověk, proto má na své záliby nárok: „Kněz, i kdyby snad byl světcem, musí míti jako ostatní lidé nějakou radost, nějakou útěchu a občerstvení ve svých starostech a pracích.“⁴⁹ Rozhodující ovšem je, čím ve volných chvílích, jichž jistě není nikdy mnoho, žije a zda to dovede využít ke službě druhým. Aby se nestal povrchním, je třeba využít každé možnosti k sebevzdělávání a ke studiu moderní kultury, přičemž bránu k jejímu pochopení představuje na prvním místě četba hodnotné literatury. Masák byl totiž přesvědčen o tom, že skrze poučenou četbu moderní beletrie může kněz nahlédnout „do duše lidské, do života nynější společnosti“.⁵⁰

46 Masák, Emanuel: Z polské literatury. *Nový obzor* 1, 1911, s. 429. Zvýraznění v textu provedeno autorem práce.

47 Masák, Emanuel: Volné listy I. *Museum* 41, 1907, s. 27.

48 Archiv Moravského zemského muzea, fond Emanuel Masák, Pozůstalost – Mé rukopisy. *Projev předsedy Růže Sušilovy na rozloučenou*, předneseno v kroužku Růže Sušilovy na konci ak. roku 1906/1907, s. 4.

49 Archiv Moravského zemského muzea, fond Emanuel Masák, Pozůstalost – Mé rukopisy. *Projev předsedy Růže Sušilovy na rozloučenou*, předneseno v kroužku Růže Sušilovy na konci ak. roku 1906/1907, s. 3.

50 Masák, Emanuel: Volné listy I. *Museum* 41, 1907, s. 27.

To vše tedy znamená, že nejenže se kněz musí snažit hovořit srozumitelným jazykem, ale také je povinen ze všech sil pracovat na schopnosti rozumět proměnám v moderní společnosti, rozumět dobovému náboženskému hledání a nebát se vycházet z bezpečí věroučné pevnosti církve k lidem, kteří bloudí. Provázet moderního člověka v jeho náboženském hledání a zároveň zůstat otevřený k promyšlení toho, co je v moderní vědě a kultuře pravdivé, přirozeně vystavuje kněze nebezpečí, protože může vyvolávat vnitřní pochybnosti a pocit znejistění, a navíc v době antimodernistických kampaní po roce 1907 třeba i podezření z modernistického subjektivismu ve věroučných záležitostech. Dle Masáka je tento otevřený postoj ale vždy plodnější než intelektuální lenost, nečinnost či sebevědomá uzavřenost: „*Ovšem kde zápasíme a pracujeme, je nebezpečností bludu a nezdaru; než kde jsme nečinní a kde zůstáváme v duševní lethargii, jsou úpadek a ruína nevyhnutelný.*“⁵¹

Přesně v tomto duchu se nese celý soubor esejů *K branám věčnosti*, v němž se Masák přednostně soustředil na zachycení konkrétní náboženské zkušenosti, jíž se nevyhýbaly krize ani dočasný příklon ke kontroverzním náboženským naukám. A právě v takovém náboženském hledání spatřoval hodnotu, jež může druhé inspirovat. Proto zkušenost polských romantických básníků Julia Slowackého (1809–1849) a Zikmunda Krasínského (1812–1859) nabízel i českým čtenářům jako příklad poctivého, emotivního, až vášnivého hledání pravdy, vyšších hodnot i samotného Boha. Že je toto hledání často zavádělo za hranice katolického pravověří, tedy nijak nepopíral, ale ani nehanil: „*Ano, jest v nich, objektivně vzato, mnoho bludu a domněnek. Ale kdo čte spisy i listy Slowackého z této doby, neubrání se dojmu, že básník ve všech těch záhadách a domněnkách nalezl pro sebe obsah věčný, pravdu, po níž prahla jeho duše, a tím pokoj a štěstí, po němž vzdychalo jeho srdce.*“⁵² Jejich hledání mu bylo sympatické, a dokonce přiznával, „*že málokdy dosud zažil jsem při četbě básníků takového duchovního povznesení, jako když jsem se ponořil hlouběji do studia Slowackého a Krasínského.*“⁵³ A tak se skrze jejich svědectví snažil české společnosti sdělit, že je možné víru a církev dočasně zavrhnout, nesouhlasit s dogmaty, tvrdě kritizovat papežskou politiku, odmítat prohrěšky kněží, případně si hledat vlastní náboženské přesvědčení tak trochu po svém, to vše ale za předpokladu upřímné touhy po pravdě, která nakonec člověka znovu přivede k hlubšímu poznání Boha tak, jak to v závěrečném shrnutí spatřoval u Slowackého: „*Viděli jsme: nebyla to uhlazená cesta duší urovnaných, naopak cesta strmá, plná oklik a záhybův i bloudění. Náležel dlouho k těm, kteří hledají Boha.*“ Došel ovšem k cíli, „*...nalezl Boha a v něm nalezl také pokoj*

51 Archiv Moravského zemského muzea, fond Emanuel Masák, Pozůstalost – Mé rukopisy. *Projev předsedy Růže Sušilovy na rozloučenou*, předneseno v kroužku Růže Sušilovy na konci ak. roku 1906/1907, s. 3.

52 Masák, Emanuel: *K branám věčnosti. Náboženské touhy v životě a díle Julia Slowackého a Zikmunda Krasínského*. Olomouc 1918, s. 95.

53 Tamtéž, s. 11.

a štěstí“.⁵⁴ Tedy, že přes všechny chyby institucionální církve na jedné straně a osobní pochybnosti na straně druhé je možné být zároveň poctivým člověkem, křesťanem a katolíkem. Můžeme tedy uzavřít, že Masák ve své knize vytvářel značně svobodný a v dobrém slova smyslu tolerantní prostor s cílem porozumět hledání druhého. Byl přesvědčen, že polští umělci představují „obraz člověka zmítaného touhou po Bohu, po nejvyšším Ideálu veškeré pravdy, dobra i krásy“; obraz, který – zopakujme – bude blízký „duši moderního člověka“⁵⁵ a konkrétně i českému čtenáři.

Než v další kapitole začneme otevírat nová témata související s Masákovým působením po roce 1918, je třeba doplnit dvě klíčové poznámky. Za prvé musíme představit, že jeho představy o ideálním kněžství, a dokonce i některá konkrétní rozhodnutí, jež v životě učinil a o nichž samozřejmě ještě budeme pojednávat, stěží pochopíme bez zmínky o jeho silném vztahu k tradici sušilovského buditelství. Model kněze buditele sice patřil minulosti, protože v nových podmínkách modernizované společnosti 1. poloviny 20. století se stabilizovanou národní identitou a etablovanými konkurenčními elitami a ideologiemi reálně fungovat nemohl, přesto jako idealizovaný obraz působit stále dovedl. Emanuel Masák obdivoval elán kněží buditelů a toužil jej přenést do své současnosti. Ještě jako bohoslovec těsně před svěcením přesvědčoval své kolegy a budoucí kněze, že sušilovský ideál „není dokončen, každý musí dále sám o něm pracovat“.⁵⁶ V dalších kapitolách uvidíme, že skutečně studoval příklady kněží buditelů a Sušilových spolupracovníků a žáků, a že dokonce pečoval o některé projekty, které po nich jeho generace zdědila. Zároveň snil o kněžství, které by se podobně jako v 19. století těšilo společenské prestiži, utvářelo by kulturní a náboženské dění, sjednocovalo by různorodé vrstvy národní komunity i rozdílné sociokulturní a politické tábory kolem jednoho oltáře nejlépe se slovanskou bohoslužbou. Respektoval, že kněz ve 20. století již není jediným vůdcem kulturního života a že musí spolupracovat s učiteli a jinými lokálními vzdělanci, starostou, aktivisty spolkového života i představiteli politických stran. Domníval se však, že tmelem společnosti má být náboženství a kněží přesně tak, jak o to usilovala Sušilova generace. Jenže pokud se měla církev pokusit na úspěchy této generace navázat a pokud měl zůstat ideál kněze stmelujícího celou společnost zachován, neviděl Masák jinou možnost, než sebrat odvahu, otevřít se rozumné reformě a hledat nové cesty k modernímu člověku. Hnutí Katolické moderny a další následné iniciativy, do nichž se zapojil, tedy vnímal jako pokračování sušilovského ideálu v nových podmínkách.

Druhá poznámka, již uzavřeme tuto kapitolu, souvisí s problematikou, které jsme se výše opakovaně dotýkali a která bude v souvislosti s Masákovým pastoračním

54 Tamtéž, s. 120.

55 Tamtéž, s. 8–9.

56 Archiv Moravského zemského muzea, fond Emanuel Masák, Pozůstalost – Mé rukopisy. *Projev předsedy Růže Sušilovy na rozloučenou*, předneseno v kroužku Růže Sušilovy na konci ak. roku 1906/1907, s. 2.

působením po roce 1918 vyvolávat několik znepokojivých otázek, jimž se budeme muset ještě věnovat. Prozatím pouze naznačme, že se jedná o tradiční lamentaci kněží i laických aktivistů kolem Katolické moderny nad tím, že církev nedovede oslovovat inteligenci a studující mládež, protože jim přestala rozumět. Nalézt uspokojivé řešení tohoto problému se před rokem 1918 nepodařilo. Přesto lze říci, že někteří protagonisté katolického modernismu správně vytušili hodnotu specializované pastorace mládeže a inteligence, jejímž pilířem by byly akademické spolky a něco, co tehdy nazvali jako „*Přednášky katolické intelligence*“, tedy cyklus vzdělávacích a diskusních setkání o aktuálních tématech ze světa vědy, kultury, umění či náboženství s ambicí vytvořit kolem takových setkání a debat otevřenou atmosféru, příznivou ke vzniku komunity kněží, intelektuálů, umělců a studentů, jež by promýšlela palčivé problémy doby z pohledu katolické víry.⁵⁷ První přednáškový cyklus byl pořádán v Praze v režii redakčních spolupracovníků *Nového života*. Po jeho zániku v této myšlence pokračovali vydavatelé *Meditací* a připravili několik diskusních setkání například s Františkem Bílkem, Sigismundem Bouškou, Xaverem Dvořákem nebo třeba s Františkem Odvalilem. Na Bitnarovo pozvání se jako přednášející několikrát zúčastnil i Emanuel Masák. Například na podzim roku 1909 v rámci již čtvrtého ročníku cyklu přednášek hovořil o Juliu Słowackém.⁵⁸ Pod vlivem této zkušenosti následně zaslal do nově vzniklé *Studentské hlídky* drobnou zprávu, v níž mládež upozornil na značný pastorační význam akademických spolků a zároveň uvedl některé inspirativní příklady z polského prostředí.⁵⁹ Zdá se však, že pro rozvoj případného mládežnického či studentského hnutí ještě nedozrál čas. Myšlenka setkávání katolické intelligence se neudržela. Po církevním zákazu *Meditací* a následně v tíživé době první světové války se pro její pokračování nedostávalo sil. Proto, když se po skončení války a vyhlášení samostatného státu probudila naděje na opětovné nastolení reformních požadavků, probudila se s ní i naděje na oživení starších projektů a nápadů, jež nepřežily nepřízeň okolí.

Takřka symbolicky tuhle naději v práci *K branám věčnosti* s předstihem vystihl i Emanuel Masák, když v ní – inspirován Zikmundem Krasínským – přemýšlel nad pohnutým osudem některých „*svatých*“ myšlenek, které předběhly svou dobu: „*Každá idea – psal Krasínski Słowackému – má osud Kristův: ukřižována jest a umírá se žalobou, ačkoli byla dcerou Boží [...]. Ale každá idea zmrtvýchvstala v další – každá z hrobu se povznesla v jiném vyšším těle.*“⁶⁰

57 Masák, Emanuel: Přednášky katolické intelligence české. *Museum* 41, 1907, s. 239.

58 Masák, Emanuel: *Vzpomínkové záznamy III. Z prvních let kněžských*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 111.

59 Masák, Emanuel: Eleusis. *Studentská hlídka* 2, 1910, s. 164–166.

60 Masák, Emanuel: *K branám věčnosti. Náboženské touhy v životě a díle Julia Słowackého a Zikmunda Krasínského*. Olomouc 1918, s. 261.

7.2 Kněžské reformní hnutí v brněnské diecézi

Vraťme se ještě naposledy k esejům *K branám věčnosti*. Emanuel Masák v nich totiž nepředstavil pouze svůj otevřený, velkorysý přístup k modernímu náboženskému hledání, jež je nutno považovat za zajímavý příspěvek k diskusi o tom, jak žít křesťanství v první polovině 20. století, a nepřímo i příspěvek k diskusi o podobě života církve v rodící se Československé republice, ale dotkl se také dalšího bo-
lavého tématu, které na podzim roku 1918 v české společnosti opět rezonovalo, a to s mimořádnou intenzitou. Samozřejmě máme znovu na mysli otázku vztahu katolické církve a českého národního hnutí. Masák totiž polské umělce předložil také jako ideální příklad propojení křesťanské víry a národní myšlenky. Navíc využil jedné z básní Julia Slowackého, aby svým spoluobčanům nabídl alternativní tvář papežství a Říma, protože právě negativní obraz Říma patřil k podstatným imaginativním vzorcům českého národního hnutí, který s rokem 1918 eskaloval do otevřené nenávisti. Masák ve své knize dokonce naznačil jisté pochopení pro stížnosti na některé prvky římské církevní politiky. Mezi řádky se pokusil sdělit, že se podobně jako kupříkladu u Slowackého ani v případě českého národa nemusí jednat o výtky namířené proti církvi a víře, ale spíše „*proti ‚Římu‘, proti kněžím a ‚svatouškům‘*“,⁶¹ tedy proti lidským pokleskům konkrétních věřících a historicky dané tváři svatopetrského úřadu. Společně se Slowackým proto snil o jiném papeži, totiž o papeži „*slovanském*“, jenž se neohroženě zastane práv Slovanů a „*obnoví ve světě vládu ducha, vymete vnitřek kostelů, ukáže jasně Boha, ‚rozžehne lásku a spasí svět‘*“.⁶²

Musíme tedy předeslat, že léta 1918 a 1919 představovala výjimečně příznivé období k formulaci různorodých ideálů, programových cílů a tužeb, které již delší dobu latentně obývaly myšlenkový svět nejen kněží či věřících, nýbrž společnosti jako celku. Níže však ukážeme, že jakmile revoluční atmosféra odezněla do fáze konfrontace s realitou života dobové církve i prvorepublikové společnosti, nastalo postupné vystřízlivění. Zprvu však převládl pocit široce sdílené naděje, že co dosud zůstalo jen v rovině snů, plánů a přání, se po „osvobození“ národa konečně naplní.

Kněží v Čechách a na Moravě opět začali v rámci tzv. jednot duchovenstva diskutovat o návrzích reformy. Touha po obnově byla sice pocíťována jako většinová, konkrétní představy o jejím provedení se ale výrazně lišily. Velice rychle bychom mohli rozeznat konzervativněji naladěnou část duchovenstva, již v brněnské diecézi reprezentoval kupříkladu prelát Josef Pospíšil (1845–1926), a naopak extrémně progresivní křídlo, jehož protagonisté později neváhali katolickou církev opustit a buď odejít z kněžské služby docela, nebo se angažovat v nově vznikající Církvi československé. Mezi brněnské radikály patřil kupříkladu dómský vikář Karel Haňávka. Zdaleka nejpočetnější skupinu však tvořili kněží, kteří preferovali umírněně

61 Tamtéž, s. 123.

62 Tamtéž, s. 123.

reformní přístup, jenž měl být realizovaný se souhlasem církevních autorit, byl jejich způsob vykonávání úřadu před rokem 1918 tito duchovní hodnotili většinou silně negativně. K mluvčím umírněného středu patřil profesor bohosloví a historik Jan Sedlák (1871–1924), s nímž jsme se výše již několikrát setkali. Umírněně středovou reformní pozici v brněnské diecézi svým přístupem utvářel i Emanuel Masák a dodejme, že mu vyhovovala i z důvodu jeho povahových vlastností. Masák se nikdy nepovažoval za radikála a i jeho okolí v něm spatřovalo „člověka mírného a tichého“.⁶³ Přesto se dá jednoznačně doložit, že stál na straně reformně naladěné části kléru.

Brněnská Jednota duchovních již od počátku své existence vykazovala některá moravská specifika. V porovnání například s pražskou Jednotou se projevovala mnohem konzervativněji a ocitala se také pod přísnějším dohledem biskupa. Z tohoto důvodu přežila i první zákazy kněžských stavovských sdružení v roce 1907 a překlenula obtížné období antimodernistických kampaní, vyvolaných encyklikou *Pascendi Dominici gregis*. Kněží v brněnské diecézi tak mohli na stránkách *Věstníku Jednoty katolických duchovních diecése brněnské* diskutovat o důležitých otázkách života církve. *Věstník* tak sice omezeně, tlumeně a velmi opatrně, ale přece jen nabízel prostor k vyslovení touhy po reformách a zlepšení pastorační situace i výkonu církevní autority. Kněží v brněnské diecézi díky umírněnější rétorice tedy dovedli zachovat kontinuitu diskuse o nových pastoračních výzvách. Dokládají to četné texty například o formě a metodách výuky náboženství na školách, jež podrobovaly kritice stávající situaci. Spekulovalo se třeba o tom, že by bylo lepší namísto katechismu raději posílit význam biblické dějepřavy. Do diskusí o roli kněze ve vztahu k mládeži a obecně inteligenci se zapojoval i Emanuel Masák. Poukazoval na složité vztahy mezi katechety a některými pokrokově smýšlejícími učiteli a opakovaně varoval, že tradiční katechismový přístup a suché moralizování „dovede jen odpuditi – od katechety i náboženství vůbec“;⁶⁴ a že je tedy nutné se vydat po nových, neprozkoumaných pastoračních cestách. Objevovaly se rovněž polemiky na ožehavé téma vztahu víry a moderní vědy, které reflektovaly požadavky historicko-kritické metody biblické exegeze a vyzývaly k velkorysému a stručně řečeno méně doslovnému výkladu některých biblických pasáží, mezi něž tradičně patřila zpráva o stvoření světa.⁶⁵

Zásadním mezníkem, jenž umocnil dosavadní reformní tendence, byl jednoznačně rok 1918, kdy všechna starší pnutí opětovně a s ještě větší silou vyplula na povrch. Přestože se kněží již během pohnutých říjnových dní usilovně snažili ukázat,

63 Slavík, Bedřich: Emanuel Masák jako kritik a literární dějepisec českého písemnictví. In: *Sborník Družiny literární a umělecké k padesátým narozeninám P. Emanuela Masáka*. Ed. Gajdoš, Adolf. Olomouc 1933, s. 41.

64 Masák, Emanuel: Náboženství na pokračovacích školách průmyslových. *Věstník Jednoty katolických duchovních diecése brněnské* 1, 1908–1909, s. 169.

65 Např.: Haňávka, Karel: Vědy přírodní a bible ve škole. *Věstník Jednoty katolických duchovních diecése brněnské* 1, 1908–1909, s. 6.

že vnímají výjimečnost okamžiku, že stojí „*v jednom šiku se svým národem*“⁶⁶ a že po celé 19. století tvořili nepostradatelnou součást českého národního obrození, k jehož prvním centřům na Moravě nepochybně patřil brněnský alumnát, pozici zcela jistě neměli jednoduchou. Válečná utrpení a zkušenost masového zabíjení zanechaly citelné šrámy na celkovém morálním stavu společnosti. Předválečné antiklerikální hlasy nyní posilovala poválečná relativizace hodnot. Nelze se tedy divit, že brzy po vzniku národního státu vypukla silná vlna antikatolických nálad. Nevyhnula se ani moravským regionům, byť zde nenabyla takové intenzity jako ve více sekularizovaných Čechách.

Klérus brněnské diecéze na daný vývoj reagoval rychle. Oproti pražským kolegům nemusel obnovovat Jednotu duchovních, protože ta brněnská nebyla nikdy rozpuštěna. Vedení Jednoty tedy na 14. listopadu svolalo manifestační schůzi duchovních do Besedního domu. Již předtím ale Jan Sedlák společně s předsedou Jednoty Ladislavem Zavadilem svolal neformální přípravou schůzi na 4. listopadu. Zúčastnil se jí dále prelát Josef Pospíšil, rajhradský opat Prokop Šup, publicista a dómský vikář Karel Haňávka, Emanuel Masák, který se 18. listopadu 1918 stal členem výboru brněnské Jednoty a který také ve svých biografických poznámkách atmosféru této přípravné schůze zaznamenal, a další kněží. Jako hlavní řečník a organizátor kněžského hnutí v brněnské diecézi se prosadil energický kněz Jan Sedlák. Načrtl několik reformních návrhů, přičemž prozatím nechal stranou kontroverzní otázku zmírnění celibátního zákona. Hovořil zejména o nutnosti akceptovat některé národní potřeby v liturgickém životě církve. Své teze shrnul do požadavku změny na brněnském biskupském stolci: „*Biskup musí být volen klérem...*“⁶⁷ Stávající biskup Norbert Klein přirozeně národním hlediskům příliš nevyhovoval, a to i přes skutečnost, že osobně proti němu většina kněží vlastně nic neměla a oceňovala jeho snahu o vstřícný přístup k českým věřícím. Na Sedlákovu řeč s rozhořčením reagoval konzervativněji založený Josef Pospíšil a varoval, že cokoli budou kněží podnikat bez svého biskupa, nepřinese to nic dobrého.⁶⁸ Přesto se brněnská Jednota duchovních rozhodně přihlásila k reformním požadavkům. Deklarativně prohlašovala, že zastupuje až 80 % kněží.⁶⁹

Program reformy byl poprvé veřejně prezentován na schůzi Jednoty 14. listopadu v Besedním domě s tím, že k výše uvedenému ještě přibyla problematika úpravy studia bohosloví⁷⁰ a otázka finanční nezávislosti církve, která byla podtržena na

66 Projev Jednoty duchovenské k českému národu dne 17. října 1918. *Věstník Jednoty katolických duchovních diecése brněnské* 11, 1918, s. 75.

67 Viz Masák, Emanuel: *Vzpomínkové záznamy III. Záznamy z dalších let (1914–1926)*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 300.

68 Tamtéž, s. 299–300.

69 Zavadil, Ladislav: Hnutí v českém kněžstvu. *Věstník Jednoty katolických duchovních diecése brněnské* 11, 1918, s. 83.

70 Tamtéž, s. 85.

valné hromadě brněnské Jednoty 23. ledna následujícího roku heslem „*Svobodná církev ve svobodném státě*“.⁷¹ Po dvou měsících, 27. března 1919, se kněží sešli znovu. Tentokrát v klášteře eucharistiánů. 136 účastníků se opět pokusilo precizovat reformní program a objevily se také první vážné příznaky budoucího rozkolu. Proti vyloučení celibátní otázky z jednání se vyslovoval letovický farář Jan Holba, a střetl se tak s Janem Sedlákem, který celibátní tradici za souhlasu většiny přítomných obhajoval.⁷² I na této schůzi se projevoval poněkud konzervativnější přístup kněží brněnské diecéze. Ještě na podzim zvažovali, že všude tam, kde kněz při slavení mše svatě hovoří k lidu, měl by tak činit v národním jazyce, nyní se usnesli, že eucharistická slavnost jako symbol jednoty a univerzality církve má zůstat v latině. Všechny ostatní svátosti a svátostiny (svatební obřady, pohřby, žehnání či například zaopatřování) měly být nově převedeny do jazyka lidu. Ke zpřesnění těchto konkrétních požadavků a za účelem přípravy odpovídajících textů v češtině byla dokonce ustavena liturgická komise v čele s profesorem bohosloví Bernardem Šústkem, Emanuelem Masákem a předsedou Jednoty Ladislavem Zavadilem.⁷³ Jmenované obřady totiž nebyly nijak nevýznamné. Utvářely podobu každodenního styku kněze s lidmi a latina zde z praktických i pastoračních důvodů překážela.

Mimořádně působivě tento problém ve svém románu o kněžském reformním hnutí s názvem *Šimon Stylita* zachytil Emanuel Masák, když vylíčil, jak se hlavní postava příběhu pater Šimon během zaopatřování mladé umírající dívky rozhodl porušit dané regule a přednesl stanovené modlitby v češtině: „*V tichu, jímž pronikal jen těžký dech nemocné, náhle se rozhodl. Odhodlal se po prvé k tomu, o čem již delší čas přemýšlel: modlil se všesky modlitby česky. Byl sám dojat: nikdy dosud si neuvědomil tak plně jejich hloubky a krásy. Rozehřívá je mimoděk teplem vlastního citu a tušil, že zapaluje jimi i srdce přítomných: když dokončil, nikdo ani nedýchal...*“⁷⁴ Masák a mnozí další kněží si totiž uvědomovali, že pokud se duchovní těší takřka posvátné úctě u tradičních věřících či u zbožných žen, pak v liberálním prostředí (ve městech či mezi pokrokovými sedláky na venkově) jsou již buď jednoznačně odmítáni, nebo jen zčásti respektováni alespoň jako udržovatelé společenského a mravního řádu. Mnohem častěji však v tomto prostředí převládala lhostejnost či nezájem o život z víry. Výjimkou snad byla jen citlivá událost konce života. Okamžik smrti představoval zvláštní duchovní prostor, v němž ještě tu a tam zůstávala dřívější autorita kněze respektována. Teoreticky se tak zde nabízela jedna z posledních možností, jak oslovit lidi, kteří se církvi již vzdálili. Latinské modlitby v době obecné touhy

71 Krchňák, František: Protokol o XI. řádné valné hromadě „Jednoty katol. duchovních diecése brněnské“, konané dne 23. ledna 1919 v Brně. *Věstník Jednoty katolických duchovních diecése brněnské* 12, 1919, s. 14.

72 Krchňák, František: Zápis o valné schůzi členské Jednoty katol. duchovních diecése brněnské v Brně dne 27. 3. 1919. *Věstník Jednoty katolických duchovních diecése brněnské* 12, 1919, s. 44.

73 Tamtéž, s. 42.

74 Masák, Emanuel: *Šimon Stylita*. Praha 1929, s. 105–106.

po národní samostatnosti přispívaly k prohloubení už tak dost pokročilého stavu vzájemného odcizení.

Přestože se Masák reformního dění neúčastnil v pozici bojovníka v první linii, jako člen výboru brněnské Jednoty duchovních však zblízka sledoval jeho vývoj. Přednostně se zajímal o liturgické záležitosti, jež vnímal jako obzvláště palčivé. Proto se také zapojil do práce liturgické komise. Do reformních bouří však nakonec zasáhl ještě výrazněji než jen účastí na dílčích přípravách formulování liturgických požadavků, a to právě skrze zmíněný román *Šimon Stylita*, byl jej stačil publikovat až v období, kdy reformní hnutí kléru doznávalo. Protože se Masákovi v tomto románu podařilo citlivě a zároveň velmi bezprostředně zachytit nejen reformní touhy části kléru, ale také proměny vztahu české společnosti k církvi po roce 1918, je nutné se u něj zastavit. V knižní podobě román sice vyšel až v roce 1929 v nakladatelství Ladislava Kunciče, navíc s podtitulem „*Román z doby kněžského rozvratu*“ a s vysvětlující dedikací „*Bratřím, jejichž věrnosti nedovedla zlomiti bouře osudného rozvratu, věnuje E. M.*“, poprvé byl ale publikován po jednotlivých kapitolách v *Arše* v letech 1925 a 1926. Masák se jím totiž pokoušel *Arše* získat nové čtenáře, a zachránit tak pravidelné vydávání revue. Částečně se mu to dokonce i dařilo, postupné vydávání díla ovšem vyvolalo značný rozruch, protože o něj neprojevíli zájem jen čtenáři, nýbrž i církevní cenzoři olomoucké arcidiecéze, kteří se cítili zneklidnění tím, že u románu publikovaného na pokračování neznali celkovou tendenci díla. Proto si na brněnském biskupství stěžovali, že Emanuel Masák skrytě podporuje odsouzený modernismus.

Masák se tak musel již podruhé před brněnskou konsistoří obhajovat a vysvětlovat, že odsouzený modernismus ani kněžský reformismus, jenž nakonec vedl ke schismatu, nepodporuje. Navíc byl přesvědčen, že s radikály mezi kněžími nikdy neměl nic co do činění: „*Stál jsem od počátku celého tohoto reformistického hnutí zcela pevně v řadách těch, kteří se postavili proti pražským i olomouckým jeho vůdcům.*“⁷⁵ Celý text románu i se závěrem ovšem k cenzorské kontrole poskytnout odmítl. Důvod byl prostý. Přestože si osnovu románu načrtl již v letech 1921 až 1922, kapitoly psal vždy pro každé číslo *Archy* zvlášť. Celý román tedy neměl ještě napsaný. Vzhledem k tomu, že brněnský světící biskup Josef Kupka Masáka dobře znal a o jeho věrnosti církvi na rozdíl od olomouckých cenzorů nepochyboval, stačilo nakonec deklarovat, že se autor v dalších částech vyhne reformistickým či proticírkevním tendencím. „*Tím byla věc skončena. ,Ovšem,‘ poznamenal jsem si tehdy ve svém deníku, ,cítím, že i tak pero bude vázáno vědomím, že páni v Olomouci budou inkvizitorně prozkoumávat každé slovo a hledat snad i nějaký skrytý smysl...*“⁷⁶

75 Masák, Emanuel: *Vzpomínkové záznamy III. Záznamy z dalších let (1914–1926)*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 290.

76 Tamtéž, s. 293.

Masákovy obavy se nakonec naplnily. Druhá část románu, v níž děj vrcholí napravením kněze potácejícího se mezi reformními ideály a osobními krizemi, je psána mnohem opatrnějším stylem, celkově vyznívá váhavěji, vyhýbavěji, opatrněji, a dokonce i umělecky na hraně autenticity. Z rozpačitého vyvrcholení románu ovšem nelze vinit pouze církevní cenzuru, pod jejímž tlakem Masák psal. Pozitivní závěr sám plánoval jako původní záměr. Těsně před tím, než začal načrtávat první kontury děje, si postěžoval v *Hlídce*, že v literatuře o kněžích je až příliš často odchod ze služby, či dokonce z církve líčen jako osobní vítězství, a přitom dle něj právě schopnost ustát krizi by měla být ceněna jako morální hrdinství: „*Ale bylo by snad stejně vděčným a působivým thematem vykresliti těžký zápas kněze, jenž sice klesl, ale velikým utrpením vykupuje svůj hřích a pouznáší se znovu mocnou duševní silou k horám kněžského ideálu. Byl by to obraz ve skutečnosti snad častější a v účincích ještě mohutnější než obraz smutného úpadku. Neznám ho dosud v české literatuře.*“⁷⁷ Masák se jej tedy pokusil sepsat sám. Nutno ale dodat, že ani on si se „šťastným“ koncem jako by nevěděl rady. Přitom první část, zachycující rozvoj hnutí, myšlenkový svět kněží, jejich představy o obnovené církvi a bolestné tápání, kudy po roce 1918 vykročit, lze označit jako literárně i historicky cenný pramen k poznání dobové situace, z něhož je cítit, že ji autor sledoval a prožíval z bezprostřední blízkosti, i když není třeba se domnívat, že ji takto radikálně sám beze zbytku prožíval. V tomto smyslu román autobiografický není. Na druhou stranu nelze popřít, že zaujetí mladého kněze Šimona pro reformní ideály a pro liturgickou obnovu Masák líčil tak, aby čtenáři bylo sympatické. A pokud musel v *Arše* pod tlakem církevních autorit uveřejnit krátkou redakční noticku, že „*román je vzdálen všeliké reformistické nebo docela proticírkevní tendence*“ a že v něm zkrátka popisuje „*psychologický vývoj skromného českého kněze, mladého idealisty, v rozvířeném ovzduší popřevrátových let*“⁷⁸ pak se zdá, jako by tím zároveň říkal: „Vždyť mnozí z nás jsme měli stejné touhy!“

Co konkrétně Masákův hrdina, mladý kaplan, vlastně zažíval, že jeho příběh vyvolal takový rozruch? Na první pohled nic výjimečného. Na podzim roku 1918 přichází do nové farnosti a plný nadšení se pouští do pastorační práce. Základní narativ, při jehož konstruování Masák využil svých kaplanských zkušeností zejména z Brtnice a Rouchovan, dobře zapadá do tradice kněžského románu. Navíc Masák přesvědčivě dokazuje, že si je nejen jako autor, ale především jako katolický kněz vědom, v jak vážné situaci se církev v českých zemích v okamžiku zrodu samostatného státu ocitla. Na jedné straně jeho pater Šimon společně s věřícími prožívá rozhořčené pobouření ze svržení mariánského sloupu v Praze i jejich strach z následných ikonoklastických bouří. Je navíc vystaven očekávání některých angažovaných laiků, že se kněží jako reprezentanti církve opět chopí starých zbraní kulturního boje a začnou zájmy věřících v nové republice tvrdě hájit. Na druhé straně

77 Masák, Emanuel: Kněžské problémy v novější belletrii české. *Hlídka* 37, 1920, s. 683.

78 Masák, Emanuel: Román „Šimon Stylita“. *Archa* 13, 1925, s. 271.

ovšem s bolestí vnímá i zklamání chudších rolníků z chování některých církevních představitelů, jež otevíralo prostor pro další postup antiklerikální propagandy, která dosud velmi dovedně pracovala s pocity nenávisti vůči církvi mezi dělníky, učiteli či pokrokovými sedláky. Pater Šimon se tak potýká s obrazem církve, jež jako politicky aktivní instituce vytvořila mocenskou koalici s bohatými, a vyslovuje otázku: „*kde se vzalo tolik nenávisti proti církvi?*“ A ústy mladého kaplana se ptá sám sebe i autor románu Emanuel Masák: „*Proč se odvrátila od ní [od církve – pozn. autora] nejenom již inteligence, jak se o tom před lety diskutovalo v orgánech Katolické Moderny, ale i prostí lidé v takových zapadlých horských krajích.*“⁷⁹ Odmítal tedy zavírat oči před skutečností, že se poměr české společnosti k církvi a náboženství od poklidné éry působení kněží národních buditelů i od doby přelomu 19. a 20. století, v níž se svým programem vystoupila Katolická moderna, radikálně proměnil. Míra nenávisti, odcizení či lhostejnosti vzrostla natolik, že provedení rozumných reforem na sebe nesmělo dlouho čekat. Navíc kněží se celkový stav obecného odporu a vzájemného nepochopení ve vztahu k církvi dotýkal obzvlášť bezprostředně: „*Jsmo pro tento hlučící a šumící svět také jen zbytek přežilých starých dob. Něčím odumřelým [...]: tisíce jdou kolem nás, tisíce nás denně vidí – ale nechápou nás. Mluvíme k nim nanejvýš jen takovou mrtvou řečí! Připomínáme jim něco, co dávno minulo, co pro dnešek nemá ceny [...]. Nemusí nás ani věšet na šibenice, jak hrozili po převratě: už teď jsme těmto davům zbyteční, ba jsme jimi nenáviděni, že jim připomínáme minulost i jakousi dalekou, jim nepochopitelnou a obávanou budoucnost. Klanějí se jiným bohům, kteří jsou k nim blahovlnnější a shovívavější, a poslouchají jiných kněží, kteří dovedou také lépe vyhovět jejich tužbám i pudům. A mluví ne jednou týdně pro hrstku babiček, ale třebas dvakrát denně k celým desítkám tisíců.*“⁸⁰

Masák si samozřejmě uvědomoval, že církev nikdy neosloví ty, kteří o její poselství nestojí, že existují vrstvy ve společnosti, které jsou snad již ztraceny nebo příliš přesyceny lhostejností a nezájmem. Na druhou stranu chtěl stále věřit, že většina národa není v odmítání křesťanského poselství tak radikální, a naopak touží po pravdě, po Bohu i vyšších hodnotách, a že proto církev musí učinit vše, aby tyto lidi oslovila, a to bez toho, že by se nutně musela utopit v polemikách o reformě kněžského celibátu či v jiných sporech. Směr, kudy po roce 1918 vykročit do nové doby, pečlivě zvažoval i románový hrdina kněz Šimon, přičemž v tomto ohledu lze bezpečně předpokládat, že s některými jeho vizemi souzněl i autor příběhu. Předně je jisté, že Masákovi byl zcela vzdálený postoj, který jsme viděli výše třeba u Antonína Ludvíka Stříže, jenž se rozhodl veřejnost burcovat, ba přímo šokovat svými výzvami. Pater Šimon a s ním i Masák toužili naopak po smířlivém, chápatelém, trpělivém přístupu. Vždyť co by to bylo za vztah mezi národem a církvi, „... kdyby jej bylo možno probuditi jen těžkou ranou do hlavy? Dobrá matka zaklepe zlehka

79 Masák, Emanuel: *Šimon Stylita*. Praha 1929, s. 61.

80 Tamtéž, s. 342–343.

*měkkým prstem na čelo svého miláčka nebo zašeptá do ucha a my bychom měli buditi zrovna palici?*⁸¹ Spolu s tím Masák v románu zachycuje i poněkud naivní přesvědčení části kléru, že po „osvobození“ církve z pout austrokatolicismu dojde k její obnově, že se církev otevře potřebám českého národa, tedy že bude schopna „*obroditi se a opraviti i své zevnější roucho, aby vyhověla oprávněným požadavkům národním i demokratickým*“,⁸² a že se opět stane sociálně ohleduplnou a sloužící v prvé řadě chudým. Dosud to totiž nebylo zcela možné, protože nesvobodná církev „*byla vniterně i zevně spoutána, když jí vlády i jednotlivci zneužívali za nástroj k udržení své moci*“. Právě tehdy se zrodilo mnoho, co je modernímu člověku „*protivné*“.⁸³ „*Ale teď pouta povolila*.“ Proto se církev projeví „*zase v neporušené své kráse a mladistvé svěžesti, rozkveté plně pod sluncem svobody a přinese brzy úrodu plodů*“. A snad každý pozná, „*že obrozená církev je spravedlivá ke všem, bohatým i chudým*...“⁸⁴

Nakonec se Masák v románu pustil i na tenký led církevní reformy, kde už ovšem není vždy zcela jasné, nakolik vyjadřuje svůj názor, nebo naopak pouze vyslovuje dobově rezonující postoj některých kněží, dle nichž by se církev měla demokratickým principům otevřít i s ohledem na své vnitřní uspořádání. V konkretizované podobě se tento požadavek promítl v návrhu na podíl věřících na výběru farářů i biskupů, který by společně s liturgií v národním jazyce mohl vést k prohloubení identifikace stávajících věřících s církví i k prohloubení jejich duchovního života, ale také k tomu, že by zájem o život z víry projevíli ti, kteří se církvi začali vzdalovat: „*Řekneme-li, že chceme, aby si lid sám volil faráře a biskupy, aby velké statky církevní byly rozděleny, aby byla zrušena štola, všechno v kostele aby bylo české – chytíme na to nejen pokrokové lidi, ale i tak zvané dobré katolíky*...“⁸⁵ Přestože víme, že Masák s posílením národního jazyka v liturgii sympatizoval, od takto naivního a účelového přístupu si udržoval spíše odstup, jenž se v románu pokusil sdělit obavou, že kupříkladu obyvatelé venkovských obcí a liberálně smýšlející sedláci využijí českých mší pouze k zesílení lesku místních slavností a k prezentaci nacionalistického přesvědčení.

Nepochybně je však možné celkové sdělení jeho románu shrnout tak, že se snažil představit obraz kněze, jemuž nedává spát naléhavá otázka, „*jak získati odcizené duše*“,⁸⁶ jak učinit církev sociálně spravedlivější, národnější a demokratičtější⁸⁷ a jak „*sdružiti dva protivné světy a sblížiti zase cesty, jež se stále více rozcházejí*“, tedy svět tradičních věřících a těch, kterým začíná být křesťanské poselství lhostejné: „*Ano, dvě cesty. A on [kněz – pozn. autora] jde uprostřed, pravici tiskne ruce těch, kteří*

81 Tamtéž, s. 49.

82 Tamtéž, s. 72–73.

83 Tamtéž, s. 68.

84 Tamtéž, s. 68–69.

85 Tamtéž, s. 217.

86 Tamtéž, s. 114.

87 Tamtéž, s. 78.

jej sami volají a cítí se k němu pevně připoutáni celým svým životem pro čas i věčnost; levici nabízí ochotně a s láskou těm, kteří přetrhali většinu pout, kteří již již odbíhají z obzoru a jen z jakési setrvačnosti nebo nepřiznané touhy obracejí k němu ještě chvílemi své zraky: sta duší, ne nejhorsích, ale odcizených a ochladlých, zaslepených lákavějším vidmem módních bůžků, často jen nalíčených a falešných.“⁸⁸ Přesně tato starost má určovat základ povolání kněze v dané době a osu jeho pastorační práce. Kněz má sjednocovat, být tmelem rozdělené společnosti: „*Hle, toť jeho úkol: vpravo i vlevo! A sám uprostřed, vést i spojovat.*“⁸⁹

Představa o takovém knězi se pak v Masákově románu symbolicky koncentruje právě v touze po národní bohoslužbě. Ta se má stát hlavním pastoračním nástrojem ke sjednocení národa, k obnově církve i k nové evangelizaci v čerstvě vyhlášené republice: „*Svolí-li papež k českým bohoslužbám, vezme se jistě účinná zbraň z rukou nepřátel církve, urazí se hrot jejich výtkám, jako by pohrdala národním jazykem, neuznávala ho za hodna, aby se jím konala svatá tajemství. Snad to opravdu povznese a prohloubí i zbožnost v našem lidu a přivábí do chrámů i ty, kteří se jím odcizili. Uskuteční se tak dávný sen největších mužů naší minulosti, kteří viděli v národní bohoslužbě nejen dědictví otcův, ale i záštitu budoucnosti.*“⁹⁰ Emanuel Masák skutečně toužil, aby se u jednoho oltáře v každé obci společně s knězem sešly všechny vrstvy a skupiny společnosti. Takový okamžik by představoval „*v malém obraz celého národa sjednoceného zase kolem oltáře slovanských apoštolů, od něhož po tisíciletí ozvou se po prvé zase rodné zvuky...*“⁹¹ A můžeme dokonce předeslat, že ideálu kněze, jehož kulturotvorné a pastoračně stmelující působení by mělo takřka všenárodní dosah, setrval věrný v podstatě po celý život. To neznamená, že by zůstával naivně zahleděn do minulosti. Bolestně totiž zároveň prožíval skutečnost, že takový model kněžství už ve značně různorodé prvorepublikové společnosti 20. a posléze 30. let nebyl možný.

Velmi dobře vnímal, že sociální, kulturní, náboženské i politické rozdíly nabyly takové intenzity, že pokud by se jako kněz příliš pokusil vyjít vstříc například liberálnější smýšlejícím bližním, pak by tím mohl zklamat a znejistit tradiční věřící, kteří by jej následně podezírali z kompromisnictví. Jednota ovšem nepanovala ani v církvi samotné. Pokud někteří toužili po reformách a národní liturgii, pak jiní jakékoli změny odmítali a chtěli raději odhodlaně bojovat za zájmy katolického tábora. Za této situace už jako stmelující moment nemohla posloužit ani formální autorita kněze. Sebevědomí laických aktivistů angažovaných ve spolcích a připravených vést po roce 1918 tvrdý kulturní boj vzrostlo natolik, že pokud kněz jejich představám neodpovídal, pak svou autoritu začal ztrácet. Příklady duchovních, kteří jako únik z tohoto dilematu zvolili odchod z kněžské služby, následně sloužily

88 Tamtéž, s. 102.

89 Tamtéž, s. 102.

90 Tamtéž, s. 282.

91 Tamtéž, s. 284–285.

jako argument konzervativněji smýšlejících věřících proti jakékoli reformní činnosti, jíž by se jejich farář nebo kaplan snad měl účastnit. Ta byla spolu s debatami o zmírnění kněžského celibátu nahlížena jako zrada a zběhnutí z boje k táboru nepřítelů. Masákovi se toto napětí uvnitř církve podařilo v románu zachytit skrze zvolání sebevědomého laika o tom, že věřící již nejsou „*hloupé ovce*“ a že budou svůj boj vést sami, třeba i bez kněží: „*Kněží nás opustili, báli se a poschovávali se do svých kaplánek a far, nebo lezli na záda pokrokařům, aby se po nich jako po žebříku šplhali k ženským, a mysleli si, že bez nich nic nedokážeme, že budeme jako ty hloupé ovce [...]. Ale až se jich pokrokaři nasatí, ještě rádi přijdou za námi. [...] Je ovšem otázka, budeme-li o ně ještě stát, o zrádce a odpadlíky!*“⁹² Je dobré si povšimnout i jisté nedůslednosti těch, kteří zastávali podobný postoj. Na jedné straně sice odmítali reformní debaty, protože je vnímali jako oslabující prvek v době kulturního boje, na druhé straně svým sebevědomým přístupem potvrzovali reálnou potřebu nově definovat vztahy mezi kněžími a věřícími i možnosti laické spoluúčasti na rozhodování v církvi, na niž poukazovali někteří reformní kněží. V příští kapitole si ukážeme, že přestože se Masák pokoušel o nalezení rozumné střední cesty mezi uvedenými pnutími, přáními a očekáváními, podezření ze skryté podpory heretického modernismu stejně neunikl.

Doplňme, že proces proměny role kněze uprostřed české společnosti v průběhu 19. a počátku 20. století zachytil Masák také v obsáhlejší studii *Kněžské problémy v novější belletrii české*, již publikoval v roce 1920 v *Hlídkce*. Analyzoval v ní v podstatě všechna kněžská dilemata, o nichž jsme dosud hovořili v souvislosti s románem *Šimon Stylita*, přičemž problematice postavení kněze na počátku 20. století vystihl v povzdechu, že kněz byl dotlačen do role apologety, ačkoli „*chce býti otcem všech, jako býval spíše*“. Místo toho „*jest nyní jeho přední povinností odrážeti náboženské a mravní nebezpečí, jež hrozí věřícímu dosud lidu, státi se jeho vůdcem a rádcem i ve zmatku stran*“.⁹³

Ale zpět k románu. Ten rovněž vrcholí v tísnivé nutnosti mladého patera Šimona rozhodnout se, jak naloží se situací po vzniku nové církve a následném potlačení reformního hnutí. Vidí jen dvě cesty: „*prohrálo-li reformní hnutí svou věc, zbývá pro kněze jen dilema: buď vzít na sebe opravdu celou tíhu těžkého úřadu se všemi jeho osobními důsledky, nebo raději – zavčas odejít k jinému povolání!*“⁹⁴ Masákův román se uzavírá šťastným koncem. Kaplan Šimon překonává všechny své slabosti, dokonce se rozloučí s myšlenkami na založení rodiny, znovu se vrací ke svým věřícím, a navíc zachraňuje bezbrannou osobu z hořícího domu. Získává tak ve farnosti respekt, který svým tápáním již docela ztratil. Jak ale naložit s někdejšími reformními ideály? Co třeba s touhou po české mši? K tomu Emanuel Masák zatím nemohl říct nic jiného, než jen ústy patera Šimona vyslovit následující odhodlání: „*Sleduji*

92 Tamtéž, s. 382.

93 Masák, Emanuel: *Kněžské problémy v novější belletrii české*. *Hlídkka* 37, 1920, s. 383.

94 Masák, Emanuel: *Šimon Stylita*. Praha 1929, s. 334.

*sice vývoj reformního hnutí, věřím v konečné vítězství myšlenek, jež pokládám za správné, ale hledím již na mnohé a mnohé věci střízlivěji. A možno, že životní zkušenosti i hlubší studium poopraví za čas ne jeden můj názor, pro nějž jsem horoval.*⁹⁵ Reformní minulost hlavního hrdiny tedy není zcela zatracena, pochopitelná a v mnoha ohledech oprávněná přání reformního hnutí však prozatím musela být odložena na neurčito. Dodejme ještě, že Masákův *Šimon Stylita* nakonec neoslovil jen čtenáře, ale i recenzenty moravské zemské literární dotace, kteří jeho román v knižním vydání významovali literární cenou za rok 1929.

Román tedy skončil rozpačitě. Realita vyvrcholení reformního hnutí od podobného konce neměla příliš daleko. Vraťme se proto zpět k tomu, jakým způsobem se završilo kněžské reformní hnutí v brněnské diecézi, a především k tomu, jak celý kontext prožíval Emanuel Masák.

Bouřlivý vývoj událostí jsme přestali sledovat v březnu roku 1919, kdy kněží sdružení v brněnské Jednotě duchovních na valné schůzi opětovně deklarovali přijetí myšlenek demokracie, republikanismu a sociální spravedlnosti. Jak jsme viděli již v souvislosti s Masákovým románem, mělo se to projevit i ve správě církve. Akceptovatelný se ukázal model přátelské odluky a s tím související finanční i politická samostatnost církve a svobodná volba biskupů. Polovinu přísedících biskupské konsistoře měli volit přímo kněží.⁹⁶ K tomu by ještě přibyla volba děkanů se čtyřletým funkčním obdobím a zřízení tzv. náboženských obcí či farních rad, v rámci nichž by se laičtí věřící podíleli na správě církevního majetku. Na schůzi však nechyběly ani hlasy varující před akcelerací kulturního boje, na niž se bylo třeba připravit, a počítat dokonce s tím, že se laici v případě nedostatku duchovních zapojí i do výkonu některých pastoračních úkonů (například v rámci publikace tiskovin, jako katecheté ve školách a podobně).⁹⁷

Zavedení podobných opatření ovšem vyžadovalo více času pro hledání a střádání zkušeností. Revoluční doba nic podobného nabídnout nemohla. Už v dubnu roku 1919 se kněží sešli na celostátním shromáždění duchovenských jednot v Praze, na němž delegát Jan Holba relativizoval brněnské hlasování o vyloučení celibátní otázky z reformního programu a začal vyjednávat o vzniku nové moravské zemské organizace, která by mnohem těsněji přináležela k celostátní jednotě v Praze a také by se jednoznačněji přihlásila k radikálnějšímu pražskému kurzu, vyjádřenému v dokumentu *Obnova církve katolické v Československé republice*. Mezi kněžími z brněnské diecéze sice převládl obecný dojem, že podstata reformních návrhů je

95 Tamtéž, s. 439.

96 Volba prvního konsistorního přísedícího byla provedena již na téže valné schůzi brněnské jednoty 27. března 1919. Stal se jím Jan Holba. Viz Krchňák, František: Zápis o valné schůzi členské Jednoty katol. duchovních diecéze brněnské v Brně dne 27. 3. 1919. *Věstník Jednoty katolických duchovních diecéze brněnské* 12, 1919, s. 44.

97 Krchňák, František: Náboženské obce. Ve valné schůzi „Jednoty brněnské“ 27. března 1919 přednesl Fr. Krchňák. *Věstník Jednoty katolických duchovních diecéze brněnské* 12, 1919, s. 32–36.

stejná, ale že bude zároveň dobré zachovat si možnost diskutovat o nich samostatně a s respektem ke specifické situaci na Moravě. V Praze formulovaný návrh reformem mnohem silněji akcentoval kupříkladu požadavek vzniku národního patriarchy, českou mši a dobrovolný celibát.⁹⁸

Jako další předzvěst budoucího rozkolu lze hodnotit akci brněnských kněžských radikálů, kteří na 22. května 1919 svolali neformální schůzi kléru a jako hlavního řečníka pozvali propagátora revize celibátního zákona Bohumila Zahradníka-Brodského.⁹⁹ Ten přítomné zpravoval o své dotazníkové akci, na jejímž základě se pokoušel doložit, že celibát je škodlivým nařízením, a proto musí být zrušen. Jeho teze vyvolala značný rozruch a v diskusi se proti ní hlasitě vyslovil zejména Karel Skoupý, vyučující na brněnském teologickém ústavu.¹⁰⁰ K odsouzení Holbova separatistického postupu i jeho návrhu na založení moravské zemské jednoty a zrušení té diecézní pak došlo na valné hromadě Jednoty dne 26. června 1919.¹⁰¹ Sám Holba si shromážděnému kléru stěžoval na posilování „*protireformního*“ proudu v brněnské diecézi.¹⁰² Diskuse se soustředila také na téma jednání delegace zástupců pražské Jednoty v Římě. Ačkoliv se ani tato akce neobešla bez kontroverzí, převažoval názor, že se jedná o legální krok, protože se v tomto případě kněží obraceli k církevní autoritě. Konkrétně pro brněnskou Jednotu však byla mnohem závažnější skutečnost, že se její úsilí o reformu ocitlo mezi dvěma protichůdnými tlaky. Na jedné straně situaci vyhrocoval radikálnější postup pražské Jednoty a na druhé straně se stále silněji ozývali brněnští konzervativci, již se zaštiťovali autoritou biskupa Kleina. Ten představitelům brněnské Jednoty zaslal dopis, v němž se sice vstřícně vyjádřil o požadavku posílení národních prvků v liturgii a slíbil, že se za to u papeže přimluví, na druhou stranu ale část kléru začala chápat, že splnění jakéhokoli z reformních návrhů bude nakonec záviset na blahovůli církevní hierarchie.¹⁰³ Atmosféra postupného rozkolu mezi konzervativci, umírněnými reformisty a radikálněji smýšlejícími duchovními začala u některých vzbuzovat pochybnosti o smyslu kněžského sněmování.

Zásadní zlom přinesl leden roku 1920, kdy radikalizující se křídlo Jednoty katolického duchovenstva v Praze (tzv. Klub reformního duchovenstva) svolalo

98 Srov. Marek, Pavel: *České schisma. Příspěvek k dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva v letech 1917–1924*. Olomouc – Rosice 2000, s. 39.

99 Bohumil Zahradník-Brodský (1862–1939) působil nejprve jako katolický kněz, v roce 1920 ale z katolické církve odešel. Širší veřejnosti byl znám také jako spisovatel a publicista. Angažoval se v politice agrární strany.

100 Masák, Emanuel: *Vzpomínkové záznamy III. Záznamy z dalších let (1914–1926)*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 308.

101 Výtah z protokolu o mimořádné valné hromadě Jednoty brněnské v Brně dne 26. června 1919. *Věstník Jednoty katolických duchovních diecése brněnské* 12, 1919, s. 74.

102 Tamtéž, s. 72.

103 Tamtéž, s. 73.

manifestační sněm, na němž se odhodlalo k vykročení mimo půdu katolické církve a k založení církve nové, národní. Přestože pražská Jednota schisma odsoudila, oficiálnímu zákazu ze strany episkopátu se nakonec nevyhnula a kněží následně dostali příkaz z ní vystoupit. Koncem ledna stihla reagovat i brněnská Jednota duchovních, když na valné hromadě v Brně rozkol rovněž odsoudila a vyzvala odpadlé kněze, aby se vrátili do „*lůna svatě katolické církve*“. Kněží se také ptali sebe navzájem, jak je vůbec možné, aby sami katoličtí duchovní přistoupili na pokrokářské fráze a volali po rozchodu s Římem, navíc v době, „*kdy katol. církev jest v útisku*“, a s vědomím, že na Petrově stolci seděly v posledních letech tak významné osobnosti jako Pius X., Benedikt XV. a především Lev XIII.¹⁰⁴ Vedle kritiky na adresu odpadlíků ovšem Jednota neopomněla vyzvat episkopát, aby „*brzké splnění oprávněných přání duchovenstva českého v Římě vymohl, připomínající, že v našich [tj. brněnské diecézní Jednoty – pozn. autora] požadavcích nikdy nebylo zrušení celibátu kněžského*“.¹⁰⁵ Skutečnost schismatu vnesla do reformních polemik novou vlnu podezření směrem ke kněžím, kteří vnímali dosavadní diskuse jako cenný příspěvek životu církve. Začalo se rozlišovat mezi „*reformním knězem*“ a „*reformistou*“. Reformní či moderní kněz usiloval o oprávněné reformy. Naopak cílem „*reformisty*“ měl být rozkol. Část kléru, která stále žila v naději, že i po schismatu bude možné v rámci Jednoty pokračovat v reformní činnosti, se tímto rozlišením pojmů snažila obhájit své dosavadní jednání a distancovat se od radikálního postupu „*via facti*“.¹⁰⁶ Tato představa se ale brzy ukázala jako zcela iluzorní. Potvrdil to v první řadě dekret papeže Benedikta XV. z 21. května roku 1920 o možnosti využití českého jazyka v liturgii, jež lze s odstupem času hodnotit jako rozhodující slovo v kauze hnutí českého kléru za reformu. Veškerá další aktivita duchovenských jednot působí dojmem dozvuku, který již nepřinesl nic nového. I když brněnská Jednota existovala nadále, reformní diskuse se z jejich schůzí postupně vytratily.

Otázkou je, jak celý vývoj prožívali umírnění modernisté, mezi něž patřil i Emanuel Masák. Již na tomto místě lze formulovat několik dílčích závěrů. Jednoznačně negativně prožívali skutečnost, že někteří jejich spolubratři katolickou církev opustili. Se zklamáním a pocitem zrady přijímali i vznik nové církve. Ještě před jeho samotným vyhlášením si Emanuel Masák zapsal do svého deníku: „*Zdá se mi, jako by se propasti rozevíraly mezi námi kněžími a vyšlehovaly odtud špinavé plameny vášní. A to v době, kdy do nás všichni bijí a kdy se otřásají u nás základy každého zjeveného*

104 Sedlák, Jan: O českém rozkolu. Referát Dr. Jana Sedláka dne 29. ledna v Brně. *Věstník Jednoty katolických duchovních diecése brněnské* 13, 1920, s. 34.

105 Krchňák, František: Protokol XII. řádné valné hromady „Jednoty katol. duchovních diecése brněnské“ v Brně dne 29. ledna 1920. *Věstník Jednoty katolických duchovních diecése brněnské* 13, 1920, s. 42.

106 Sedlák, Jan: O českém rozkolu. Referát Dr. Jana Sedláka dne 29. ledna v Brně. *Věstník Jednoty katolických duchovních diecése brněnské* 13, 1920, s. 35.

*náboženství...*¹⁰⁷ Jako polovičaté museli vnímat ustanovení dekretu papeže Benedikta XV. o českém liturgickém jazyce. Možnost opakovat při zpívané mši zpěv epištoly a evangelia v českém jazyce a rozšíření češtiny při křestních, svatebních a pohřebních obřadech byl sice krok správným směrem, ale jako nepraktickou či nedůslednou hodnotili povinnost předříkávat podstatné části zmíněných obřadů nejprve v latině a teprve potom v jazyce lidu. Zcela opomenuto zůstalo poslední pomazání, jehož převod do českého jazyka kněží brněnské diecéze zvláště žádali.¹⁰⁸ Požadavek podílů kněží na volbě episkopátu, děkanů i přísedících konsistoří vyšuměl do ztracena, stejně jako otázka většího zapojení laiků do procesu rozhodování v církvi.

Vzhledem k tomu, že brněnská Jednota oficiálně tzv. českou mši nepožadovala, bylo by možné uzavřít, že papežský dekret představoval částečný úspěch. Pokud bychom se ale znovu vrátili k první přípravné schůzi kněží brněnské diecéze ze 4. listopadu roku 1918, na níž Jan Sedlák hovořil o potřebě národní liturgie a účasti kléru na volbě biskupa, je nutné předpokládat, že mnozí duchovní nakonec na léta reformního nadšení vzpomínali se zklamáním a nostalgií, jak to ostatně ve svém románu *Šimon Stylita* zachytil Emanuel Masák. S nastalou situací se i on sám musel nějak vyrovnávat. Jaké strategie k tomu volil, se pokusíme ukázat v následujících kapitolách.

7.3 Spor o dědictví Katolické moderny

Reformní hnutí sice skončilo, ale ještě v roce 1924 Emanuel Masák věřil, že když už je nutné se prozatím rozloučit kupříkladu s českou mší, alespoň umělecký přínos Katolické moderny bude možné hájit a zhodnocovat. Vyjádřením tohoto nového modu vivendi, který se pokoušel rozvinout v obtížné církevní atmosféře po zákazech hnutí, měl být časopis *Archa*, jehož redakce se právě v roce 1924 ujal. Věřil, že bude možné vytvořit tiskovou platformu (à la revue *Meditace*), v níž by se uplatnili staří modernisté i mladí talentovaní autoři jakékoli církevněideové orientace. Masákovi přitom nešlo jen o koncepci jednoho časopisu, nýbrž i o pojetí života a vztahů v církvi, v jehož rámci by zastánci rozdílných názorů na formu hlásání křesťanského poselství dovedli žít vedle sebe. Tento postoj se pokusil vyjádřit v úvodním programovém textu *Stavitelé Archy*: „...[Archa] *nechce a nemůže býti orgánem výlučných uměleckých směrův a škol, tím méně nějakých osobních skupin. [...] Neuzavírá se novým myšlenkám, pokud neodporují zjevené pravdě Boží, ale nezamítá také pyšným chlapeckým gestem dobré tradice. Chceme stavěti v duchu křesťanském a národním dále na základech*

107 Masák, Emanuel: *Vzpomínkové záznamy III. Záznamy z dalších let (1914–1926)*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 309.

108 Bohoslužebný jazyk český. *Věstník Jednoty katolických duchovních diecése brněnské* 13, 1920, s. 101–102.

zbudovaných našimi předchůdci, neboť jsme přesvědčeni, že nelze beze škody přetrhávat násilně tato vniterná pouta jen proto, abychom se pokoušeli navazovati je znovu na módnější výrobky cizí.“¹⁰⁹ Explicitně však odkazoval ke dvěma tradicím, jejichž dědictví chtěl zvláště rozvíjet: „Víme dobře, že nebyla bez nedostatků činnost Družiny Sušilovy, tím méně t. zv. Katolické moderny, právě tak jako není a nebude bez chyb naše práce. Ale právě vážné studium minulosti naučí nás hledati nových lepších cest a uvarovati se starých chyb.“¹¹⁰ Jak jsme řekli, tato práce se měla soustředit v prvé řadě na otázku literatury a umění, tedy na rovinu kulturní,¹¹¹ proto také *Archu* provázal podtitul *Revue pro katolickou kulturu*.

Masák ji ovšem přebíral v nelehké situaci. Když v roce 1918 na její redigování rezignoval Karel Dostál-Lutinov (byl formálně zůstal členem redakčního týmu), ujala se jí olomoucká Družina literární a umělecká v osobě Ladislava Zamykala, Františka Hrachovského a Františka Střížovského. Po smrti Dostála-Lutinova se do redakčních prací zapojil i Vilém Bitnar, ne vždy ovšem zcela šťastným způsobem. Množily se problémy s nedostatkem financí, nebyly vypláceny honoráře. Hrozilo tedy, že *Archa* přestane vycházet. Vzhledem k tomu, že Masák tuto revue vnímal jako v podstatě poslední kulturní počín někdejší Katolické moderny, nechtěl ji nechat zaniknout. Nechal se tedy Ladislavem Zamykalem a dalšími svými přáteli, mezi něž tehdy patřil například i zábrdovický kaplan Dominik Pecka, přemluvit, aby se sám ujal redakce.¹¹² Léta tento úkol vykonával bez nároku na honorář.¹¹³

Hned na počátku působení nového redaktora se však ukázalo, že záměr vytvořit z *Archy* prostor pro setkávání různých církevněideových proudů a tradic byl nespílitelný. Na začátku roku 1924 se totiž Masák střetl s knězem a zároveň publicistou revue *Život* Janem Strakošem o přínosy Katolické moderny české církvi. Masákovi se nezamlouval Strakošův text *Za „Katolickou Modernou“*, v němž se Strakoš přihlásil k tradici Staré Říše a české modernisty paušálně označil za heretiky, jejichž dílo je nutné jedině zavrhnout: „Proto mladá generace vědoma těchto neskonalých pohrom ducha [...], hanbí se do duše mluvíti o navazování na tuto tradici a jde diametrálně cestou jinou, svéráznou.“¹¹⁴ Katolické moderně vyčetl, že sice sledovala texty kdekterého německého kacíře, ale velikány typu Chestertona, Claudela, Hella, Bloye či třeba Norwida, Krasínského a Slowackého naprosto přehlédla. Masák si neodpustil Strakoše v *Hlídce* upozornit, že se mýlí, a připomněl své vlastní studie a překlady v *Meditacích*, kde se zejména třem posledně zmíněným autorům pečlivě věnoval. Vedle

109 Masák, Emanuel: Stavitelé *Archy*. *Archa* 12, 1924, s. 22.

110 Tamtéž, s. 22.

111 Viz také Masák, Emanuel: Krásná literatura a její potřeby. *Archa* 12, 1924, s. 312–313.

112 Masák, Emanuel: *Vzpomínkové záznamy III. Záznamy z dalších let (1914–1926)*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 272. Dále také Zemský archiv v Opavě – pobočka Olomouc, fond Ladislav Zamykal, inv. č. Emanuel Masák. Dopis Emanuela Masáka Ladislavu Zamykalovi ze 7. února 1924.

113 Tamtéž. Dopis Emanuela Masáka Ladislavu Zamykalovi z 21. února 1924.

114 Strakoš, Jan: *Za „Katolickou Modernou“*. *Život* 6, 1924, s. 153.

toho se snažil Strakoše, a tím i mladou generaci katolických akademiků sdružených kolem revue *Život* upozornit na potřebu odpovědného studia a zhodnocení starších tradic, ať už šlo o tradici družiny Sušilovy či posléze Katolické moderny. Vyslovil také přesvědčení, že minimálně v kulturní rovině nabízí i modernismus zajímavé inspirace mladým kněžím, studentům a umělcům.¹¹⁵

Strakoš Masákovu odpověď nenechal bez reakce a znovu odsoudil činnost Katolické moderny jako nepřijatelný kompromis s moderní dobou, jako snahu vše katolické zjednodušit a „zprůjemnit“, přičemž výsledkem dle něj byla jen „prašivina“, která „rozkládá duše“. Svou polemikou citelně zasáhl i jádro Masákova pastoračního přístupu, když s opovržením dodal ještě vysvětlující dovětek: „*Děje se tak ve znamení respektování moderního člověka.*“¹¹⁶ Kritiku Masákova přístupu zesílil dále Šráčkův redakční doslov, vyjadřující politování nad tím, že se *Hlídká* skrze Masáka zaprodala k obhajobě Katolické moderny. Redaktor Šráček navíc Masáka obvinil z využívání nepravdivých tvrzení a z neznalosti Strakošovy publikační historie: „*Pan Masák chce učít naši generaci, jaké máme zaujmout stanovisko k tradici, ale jak nás může učít člověk, který o naši generaci ani tolik toho neví, že pan Strakoš už přispívá do ‚Života‘ od čtvrtého jeho ročníku?*“¹¹⁷ Masáka se vznětlivé reakce Šráčka i Strakoše hluboce dotkly. Zpochybnily totiž nejen jeho snahu zprostředkovat otevřený prostor pro setkávání odlišných perspektiv názorových i generačních, ale i jeho úsilí pečovat o literárně-kulturní hodnoty vytvořené v minulosti kněžími. Bolestně ho však zasáhlo i to, že jeho poctivá snaha vycházet vstříc lidem nábožensky tápajícím či lhostejným byla hozena do jednoho pytle s modernistickými radikály, kteří církev opustili.¹¹⁸

Na celém sporu je tedy třeba povšimnout si zejména dvou momentů. Za prvé se Emanuel Masák obhajobou Katolické moderny v roce 1924 rázem ocitl v pozici reprezentanta „staré“ generace, která najednou jako by již neměla „mladé“ generaci, jejíž radikalismus jistě nebyl nepoznamenán válečnou zkušeností, co říci. A za druhé se chtěl nechtěl pasovat do role křísitele modernismu v době, kdy už jej mnozí dávno pohřbili. Navíc se zdálo, že tuto jeho roli potvrzovaly i kontroverze spojené s *Šimonem Stylitou*, a přesto, že se Masák od radikálnějších reformistických proudů českého kléru z popřevratového období opakovaně distancoval, nelze popřít, že minimálně v této době na sebe částečně přijímal osud hlavního hrdiny románu patera Šimona, který na svém „čele“ musel snést hanlivý cejch s nápisem „*zrádce a odpadlík*“. Mimořádně lze se také domnívat, že sepsávání románu Masákovi posloužilo alespoň jako svého druhu lék, jenž mu pomáhal vyrovnat se s obtížnou situací uvnitř církve v polovině 20. let.

115 Masák, Emanuel: Mladá katolická generace a „Katolická moderna“. *Hlídká* 41, 1924, s. 34–35.

116 Strakoš, Jan: Ještě za „Katolickou Modernou“. *Život* 6, 1924, s. 398.

117 Šráček, Jano: Doslov redakce k diskusi. *Život* 6, 1924, s. 434–435.

118 Masák, Emanuel: Doslov ke stati o mladé katolické generaci. *Hlídká* 41, 1924, s. 314–315.

Zatím se ovšem nenechal odradit. Naopak. Povzbuzen Strakošovým výpadem píše Sigismundu Bouškovi, Jaroslavu Durychovi,¹¹⁹ Alfredu Fuchsovi¹²⁰ a mnoha dalším spisovatelům, intelektuálům a umělcům, aby se do nově pojatého vydávání *Archy* zapojili spolu s ním, a vždy doplňuje, že je otevřen různosti názorů. Konkrétně Boušku však prosil, zda by se nechtěl pustit do sepsání vzpomínek na osobnost Karla Dostála-Lutinova, jež by mohly posloužit jako vhodná apologie Katolické moderny: „...myslím, že by byly nyní zvláště důležité Vaše vzpomínky na + K. Dostála Lutinova. Byl by to pietní čin zahájit jimi nový ročník – a byl by to i kus apologie jeho díla a činnosti ‚Kat. Mod.‘ proti posledním nízkým poznámkám v ‚Životě‘, jichž hlavním pramenem jest – vedle naduté pýchy – právě ignorance. A byl by to ovšem i důležitý dokument pro budoucího lit. historika tohoto hnutí.“¹²¹ Bouška zareagoval znechuceně. Stěžoval si na předchozího redaktora Bitnara, na jeho necitlivé redakční zásahy do některých textů i na nevyplácení honorářů. Od snahy vytvořit z *Archy* prostor pro zhodnocování dědictví Katolické moderny se Masák dokonce pokoušel odradit: „Brzy toho necháte zhnusen.“ Ve stávající atmosféře uvnitř církve se dle něj jednalo o boj s větrnými mlýny a pohrdavé odsouzení díla Katolické moderny v revue *Život* toho mělo být jen důkazem: „Uznáte sám, že psát nemohu. Do Karla Dostála už kopou i naši mladí ‚hyperkatolíci‘ jako Sráček [sic!] v *Životě* a *Rozmachu*, už i po mně se svezli.“¹²² Přestože Masák ujišťoval, že jemu osobně věří, žádal o pochopení pro svůj rezignovaný postoj, jež vystihl ostrými verši: „*Nic nebyl Dostál, nic není Bouška, / všecko je Chrlín* [myšleno Krlín – pozn. autora] a *Sráček* [myšleno Šráček – pozn. autora], / *chrlit a srátí, v tom je ta zkouška, / v tom je ten géníů háček!*“¹²³

Většinu oslovených autorů se Masákovi k dlouhodobé spolupráci přesvědčit nepodařilo. Pokus o vznik otevřené kulturní platformy pro setkávání různě zaměřených katolických umělců a intelektuálů nevyšel. Nezískal ani Boušku na jedné straně, ani Durycha na straně druhé.¹²⁴ Další autoři spíše jen vypomáhali. Takto se občas zapojil třeba Alfred Fuchs, František Odvalil nebo Dominik Pecka, který byl tehdy s Masákem díky působení v Zábrdovicích v úzkém kontaktu. Jakmile odešel na své nové působiště do Jihlavy, zaměstnaly ho zcela jiné úkoly, což ovšem Masák přijímal s porozuměním: „...neměl jsem naň tedy vliv jako zde [v Brně – pozn. autora],

119 LA PNP, fond Jaroslav Durych, Emanuel Masák Jaroslavu Durychovi, sg. 81/87, inv. č. 932. Dopis z 18. února 1924.

120 Archiv Moravského zemského muzea, fond Emanuel Masák, Korespondence – listy zaslané E. Masákovi. Dopis Alfreda Fuchse z 3. března 1924.

121 LA PNP, fond Sigismund Bouška, Emanuel Masák Sigismundu Bouškovi, sg. 283/49. Dopis z 16. února 1924.

122 Archiv Moravského zemského muzea, fond Emanuel Masák, Korespondence – listy zaslané E. Masákovi. Dopis Sigismunda Boušky z 20. února 1924.

123 Tamtéž. Dopis Sigismunda Boušky z 23. června 1924.

124 LA PNP, fond Jaroslav Durych, Emanuel Masák Jaroslavu Durychovi, sg. 81/87, inv. č. 934. Dopis z 8. prosince 1927.

*kde jsme se skoro denně stýkali, a byl také hodně zabrán těžkými počátky svého nového povolání.*¹²⁵ Proto je třeba přiznat, že celkový obsah *Archy* utvářeli přispěvatelé jako například Vilém Bitnar, Josef Svítíl-Kárník, František Dohnal, případně mladí začínající literáti, kteří svými uměleckými kvalitami určitě nepatřili k hlavnímu kulturnímu proudu české katolické kultury ve 20. letech. Proto ani *Archa* nemohla náležet k periodikům, která inspirovala dobové kulturní dění. Určitý zájem v letech 1925 a 1926 sice vzbudila Masákovým románem *Šimon Stylita*, následně se ale opět propadla zcela na okraj literárního života.

Samozřejmě si nelze myslet, že by se zastánci odlišných církevněideových perspektiv po událostech první poloviny 20. let, tedy po potlačení reformního hnutí, nijak nestýkali. Taková představa o životě dobového kléru či církve jako celku by byla zjednodušující. Ideální příklad představuje právě Emanuel Masák a jeho kontakty s okruhem přátel a příznivců Josefa Florianiana. Ty přetrvaly dokonce i navzdory výše uvedeným střetům s mladými publicisty revue *Život*, kteří se k Florianovi nadšeně hlásili, i navzdory starším kontroverzím, jež souvisely s vydáváním *Meditací*, nebo také navzdory tvrdé kritice, kterou Masák na adresu Josefa Florianiana a jeho pokračovatelů dovedl občas vyslovit. Už v roce 1915 oslovil Antonín Ludvík Stríž Masáka s nabídkou, zda by pro *Dobré dílo* nechtěl překládat Norwidovy spisy.¹²⁶ František Odvalil zase oceňoval *Šimona Stylitu* za to, jak skrze jeho příběh Masák vystihl složité události tak, „*aby to nebylo ani pokrytecké, ani pohoršující, neboť jsou to látky choulostivé*“.¹²⁷ Masák navíc staroříšské vydavatelství dlouhá léta finančně podporoval, protože oceňoval jeho kulturní přínos.¹²⁸ Zároveň mu to nijak nepřekáželo v kritice „florianovského“ vidění světa, církve i kněžství. Kupříkladu v *Hlidce* už v roce 1920 odsoudil „*bezmeznou domýšlivost některých pánů tohoto kroužku, jakoby oni jediní byli světlonoši katolictví, zvláště když nejenom některé jejich tištěné projevy, nýbrž i jiné počínání ve staroříšském [...] zátíší ukazuje mnoho nekatolického; připomínám jen sektářský fanatismus, zabíhající někdy až do sprostáctví...*“. A ohrazoval se i vůči jejich odboji „*proti církevní kázni*“ a antimodernisticky zaostřeným útokům vůči jiným kněžím, kteří „*jakoby nebyli dost katolickými*“.¹²⁹

K Masákově povaze ovšem nepatřila záliba ve vyvolávání sporů. Dokazuje to událost z poloviny roku 1931, kdy jako redaktor *Archy* obdržel text Valerije Vilinského s ostrou kritikou některých aktivit Staré Říše. Stať sice nechal publikovat, ale nejostřejší pasáže z ní vyškrtal. Ani tak ale nezabránil rozhněvané reakci Josefa

125 LA PNP, fond Josef Svítíl-Kárník, Emanuel Masák Josefu Svítilovi-Kárníkovi, sg. 24/76, inv. č. 1144. Dopis z 21. prosince 1927.

126 Archiv Moravského zemského muzea, fond Emanuel Masák, Korespondence – listy zaslané E. Masákovi. Dopis Antonína Ludvíka Stríže z 1. června 1915.

127 Tamtéž. Dopis Františka Odvalila z 25. června 1926.

128 Tamtéž. Dopis Antonie Florianové z roku 1918 [přesněji nedatováno] a z 8. listopadu 1930.

129 Masák, Emanuel: Letorosty. Recenze v rámci rubriky Posudky. *Hlidka* 37, 1920, s. 523.

Floriana, která se nakonec obrátila nejen proti autoru článku, nýbrž i proti redaktovi.¹³⁰ Masák si k tomu ve svých deníkových záznamech zapsal cennou poznámku, jíž trefně vystihl kontroverzní přínos umělců florianovského okruhu české katolické kultuře, kteří dle něj mají „...své zásluhy, jsou velkými umělci – ale také kolik zla rozsele...“ vzájemnými rozmíškami.¹³¹ Realita každodenního života ovšem podobné ideové třenice často dovede překrýt. Proto nemusí až tolik překvapovat, že se Josef Florian v lednu roku 1932, tedy jen pár měsíců po sporech ohledně Vilinského textu v *Arše*, na Masáka obrátil s prosbou, aby sloužil mši svatou za právě zesnulého podporovatele *Dobrého díla* Václava Vedrala.¹³² A mohli bychom v tomto směru pokračovat dalšími příklady. Masák se v roce 1925 zúčastnil pouti do Říma, na níž spolu s Antonínem Střížem rozebírali literární dění v Praze. O tři roky později ve své recenzi pochválil Střížův překlad života svatého Antonína. Zvláště vyzdvihl to, jak se mu podařilo vydáním starokřesťanského textu aktualizovat význam duchovního boje se zlem, potřebu rozeznávání duchů i hodnotu zápasu se „záhadnými nepřátelskými mocnostmi“.¹³³ Přestože na jedné straně jistě nelze popřít skutečnost, že se po krachu reformního hnutí a po vzniku schismatu atmosféra v církvi a vzájemné vztahy uvnitř kléru, případně i mezi některými kněžími a věřícími, vážně zkomplikovaly či přímo poškodily, není nutné se na straně druhé domnívat, že by příslušníci jednotlivých názorových proudů následně zůstali definitivně uvězněni za hradbami oboustranné nevraživosti. Počáteční ideové i lidské bariéry se s postupujícím časem a přirozeně také v závislosti na osobní velkorysosti konkrétních aktérů stávaly různou měrou prostupnými.

Pokud se ale vrátíme k osudu *Archy*, je nutné uzavřít, že koncem roku 1926 bylo i Masákovi jasné, že i když se nejednalo o vyložené ztrátový projekt (finanční problémy Družiny literární a umělecké totiž byly způsobeny nevhodnými počiny ze staršího období, mezi něž patřil kupříkladu sborník *Dante a Češi* z roku 1921), nebude možné ho udržet, byť se o to sám snažil s vypětím všech sil a za cenu obtíží, vyplácení honorářů z vlastních úspor i za cenu postupně zesilujícího pocitu zmaru a demotivace. Ve svém deníku si tehdy zapsal: „Dobrych přispěvků je stále nedostatek. Vím, že jsou to kolikrát slabé věci, ale není jiné pomoci, nechci-li sahati stále k překladům. Vůbec celá ‚Archa‘ pije mně krev.“¹³⁴ Vnímal, že se *Archa* svým zaměřením a z důvodu nedostatku kvalitních statí ocitla za literárním zenitem. Se znechucením si proto stěžoval příteli Svítilovi-Kárníkovi, že „...o nás v dnešní kat. veřejnosti nikdo nestojí...“ a samotná *Archa* „...zemřela prý stářím, proti němuž není léku, ohlížela

130 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1924–1932*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 176.

131 Tamtéž, s. 189.

132 Tamtéž, s. 189.

133 Masák, Emanuel: Z nové poučné literatury. *Archa* 16, 1928, s. 129.

134 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1924–1932*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 1.

*se zpět a zanedbávala mladých...*¹³⁵ S tím, že údajně jako redaktor zanedbával mladé autory, se nechtěl smířit, protože pokud existoval nějaký důvod, proč *Archu* držet při životě, byla to právě skutečnost, že představovala prostor pro mladé, kteří v ní mohli publikovat své prvotiny.

V listopadu roku 1926 nakonec výborová schůze Družiny literární a umělecké přijala rozhodnutí vydávat *Archu* dále jen jako ročníkový sborník a její redaktor to přijal s úlevou: „*Nebráním jsem se. Cítím stále více, jak mně samotnému stala se ‚Archa‘ břemenem. Zabírá skoro všechny mé síly. Zabírá i čas, který bych měl věnovati udržení a prohloubení svého vnitřního života. Přepínám nervy, kazím si zrak, pracuji často dlouho do noci – a při tom stávám se povrchním, zanedbávám to, zač budu jednou především zodpovídat. A pro koho? Pro nějakých tisíc odběratelů, z nichž snad ani polovice časopisu rádně nepřečte, tím méně aby uznala práci konanou bez jakékoliv odměny, ba i se značnými finančními obětmi.*“¹³⁶

Na konci roku 1926 si tedy Masák předsevzal, že skutečnosti utlumení dosavadních redakčních aktivit využije k prohloubení vlastního duchovního života. I toto rozhodnutí můžeme pokládat za jednu z možných strategií, jak se vyrovnat s potlačením reformních ideálů, a dokonce i s nemožností rozvíjet alespoň kulturní odkaz Katolické moderny. Po roce 1926 se totiž Emanuel Masák do podobných aktivistických projektů, jakým měla být ještě na začátku roku 1924 revue *Archa*, už nepouštěl. Jeho „modernistický“ aktivistické období se tak definitivně uzavřelo. To samozřejmě neznamená, že by s tím opustil dosavadní ideál kněžství, jež přijal hned na počátku svého kněžského působení za svůj a který se pokoušel až dosud realizovat. Hledal ovšem jiné cesty k jeho naplňování, byť ty se nyní neprojevovaly velkorysími kulturními počiny s širším veřejným dosahem, nýbrž spíše menšími projekty, vymezenými prostorem pastorační každodennosti a omezeným dosahem mravenčí práce zaměřené na péči o kněžskou stavovskou paměť.

Útlum aktivit přinášel plody. Masák se více věnoval katechetické činnosti a duchovní četbě. „*A zdá se mi, že cítím zase již její [myšleno vlastní duše – pozn. autora] růst. Do hloubky i do výše,*“¹³⁷ poznamenal si do svého deníku a později pokračoval sebehodnocením: „*Cítím dobře, že ještě daleko, daleko nejsem hotov sám se sebou...*“¹³⁸ *Archa* se sice v roce 1929 začala vydávat jako čtvrtletník, a v roce 1935 dokonce jako dvouměsíčník, ale Masák po celá 30. léta usiloval o to, aby se její redakce chopil někdo mladší. Vzhledem k tomu, že se nikdo takový nenašel, zůstal jejím redaktorem až do roku 1941, kdy její vydávání zastavila protektorátní moc. Po roce 1945 se ji

135 LA PNP, fond Josef Svítíl-Kárník, Emanuel Masák Josefu Svítílovi-Kárníkovi, sg. 24/76, inv. č. 1137. Dopus z 28. prosince 1926.

136 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1924–1932*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 75–76.

137 Tamtéž, s. 78.

138 Tamtéž, s. 127. Záznam z 8. července 1929.

podářilo obnovit, ale tehdy již Masák v redakčním vedení působil spíše formálně, a to až do jejího definitivního zániku po komunistickém převratu.

Obtížný badatelský problém pak představuje otázka, co se vlastně během 20. a 30. let dělo s reformními myšlenkami, když z velké části nebyly naplněny a nemohly být ani veřejně artikulovány. Vždyť se přece původně těšily podpoře značné části kléru. Na základě Masákovy zkušenosti se lze dohadovat, že u těch kněží, kteří své postoje ani po potlačení reformního hnutí výrazněji nepřehodnotili, přežívaly reformní ideály alespoň v osobních rozhovorech, stížnostech, občasném nadávání na vývoj uvnitř církve, skrze nostalgické vzpomínání v kruhu podobně smýšlejících či skrytě v drobných akcích a besedách pořádaných ve farnostech a maskovaných třeba jako přednášky o dějinách katolické literatury. Takto občas o hodnotách Katolické moderny přednášel i Emanuel Masák v Židenicích nebo na setkáních katolických spisovatelů.¹³⁹ O skrytém přežívání reformních představ o církvi alespoň v podobě kritiky církevních představitelů svědčí například i Masákovo setkání s farářem Janem Holbou v roce 1932. Tento někdejší radikál kněžského hnutí v brněnské diecézi nakonec církev ani kněžské povolání neopustil. Věnoval se nadále pastoraci a mimo jiné budování moravských rolnických záložen. Působil dokonce v Ústřední jednotě Raiffeisenek v Brně. Právě to se ale církevním představeným nelíbilo, a tak musel této své činnosti, již vnímal jako součást pastorační služby, zanechat. Při setkání s Masákem si na necitlivý postup brněnské konsistoře stěžoval. Pastorační úkoly prý nezanedbával a rozčiloval se, že v církvi stále vládnu tyran-ské manýry: „*Pak mluvil vášnivě (na nejživější ulici!) o tyranství církve, proti němuž prý je nutno stále a co nejostřeji bojovat. A končil při rozchodu: ‚Moskva a Řím – to jsou dva body, kterých se musí každý chránit!‘*“¹⁴⁰ Doplňme, že Masák jeho rozhořčení docela chápal a podívoval se nad tím, že na brněnské konsistoři v jednání s tímto bouřlivým reformistou v penzi nedovedou projevit alespoň trochu diplomatické velkorysosti: „*Kam ještě dospěje nešťastník? Ale ‚páni navrchu‘ mohli by již také znát jeho povahu a nedráždit jej zbytečně.*“¹⁴⁰

Nelze ovšem říci, že veškerá energie kumulovaná během reformního hnutí vyšla vniveč. Ze společných diskusí se do jisté míry mohla poučit nastupující generace duchovních i věřících a ti společně začali hledat nové pastorační cesty k české veřejnosti, mládeži i inteligenci. Podrobněji o tom budeme hovořit v souvislosti s kněžským působením Dominika Pecky. Na úplný závěr kapitoly ještě doplňme, že konkrétně Emanuel Masák jako svého druhu nadějný „*úsvit nové doby*“ vnímal alespoň nástup „*pochtivého a upřímného Čecha*“ Josefa Kupky na brněnský biskupský stolec.¹⁴¹

139 Archiv Moravského zemského muzea, fond Emanuel Masák, Pozůstalost – Mé rukopisy. *Katolická literatura u nás*. Přednáška 14. července 1934.

140 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1932–1944*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 12.

141 Masák, Emanuel: *Vzpomínkové záznamy III. Záznamy z dalších let (1914–1926)*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 304–305.

7.4 Apoštolát knihy?

Doba, kdy Emanuel Masák utlumil své literárně-kulturní aktivity, ovšem netrvala příliš dlouho. Na konci roku 1929 byl totiž osloven s prosbou, zda by se neujal redakce *Našeho Domova*. Masák nedovedl odmítnout, a navíc nechtěl, aby zanikl měsíčník, jenž byl založen v duchu sušilovského buditelství Josefem Vévodou v roce 1892: „*Tak jsem vzal na sebe nové břemeno, ač jsem zrovna nedávno toužil v duchu potom, abych se mohl vzdáti aspoň redakce ‚Archy‘ a věnovati se opět samostatné práci. Ale snad už je to tak vůle Boží, abych vydal poslední zbytky svého zraku i času na čtení rukopisů a korektur, odepisování atd.*“¹⁴² Vévoda do vínku nového periodika vložil záměr připravovat naučné, ale zároveň nenáročné čtení pro širokou veřejnost, což Masákovi nijak nevadilo, protože „*literaturu pro lid*“ či literaturu „*do všech katolických rodin*“¹⁴³ v duchu všenárodně pojatého katolicismu vždy považoval za legitimní pastorační nástroj.

Knihy a literatura jako taková ovšem již ztratily svůj někdejší národněbuditelský potenciál. Národ byl totiž dávno jazykově i kulturně zabezpečen a po roce 1918 dosáhl státní samostatnosti svého cíle. Význam literatury jako pastoračního nástroje, ať už mělo jít o naučné práce, romány, povídky či zábavné čtení pro lid, se navíc ztrácel v záplavě konkurenčních tiskovin zprostředkujících laciné pobavení. Katolický tisk nově čelil také dravým alternativám v podobě moderních zábavních atrakcí a zesilujícímu příklonu ke konzumnímu způsobu života a rozvolňující se morálce.¹⁴⁴

To samozřejmě neznamená, že by nebylo potřeba hodnotné literatury, mnohem obtížněji se však taková literatura dostávala k většímu okruhu čtenářstva, které se již dávno nespolehalo na to, jakou knihu mu ke čtení doporučí právě kněží. Role kněze jakožto zprostředkovatele kvalitní literatury jistě zůstala platná po celé 20. století, radikálně se však proměnila míra dosahu takového působení, preferované žánry, cílové skupiny a nakonec i celý kontext, v němž kněz mohl tuto roli naplňovat. Ve 20. letech 20. století už neexistoval sociální, kulturní a náboženský rámec, v němž se podařilo rozvinout sušilovský ideál „apostolátu knihy“, kdy kněz psaním naučných knih i literatury pro pobavení a především budováním farní knihovny utvářel myšlenkový svět širokých vrstev zejména venkovského obyvatelstva, vybíral pro každého zájemce tu pravou knihu, která mu následně otevírala dveře k bohatství českého jazyka i k bohatství katolické tradice. To vše se zdálo nenávratně ztraceno v ruchu modernizačních procesů.

142 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1924–1932*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 145.

143 Viz výzva na obálce časopisu: Odběratelům a přátelům „*Našeho Domova*“. *Náš Domov* 39, 1930, obálka.

144 Srov. Fasora, Lukáš: *Stáří k poradě, mládí k boji. Radikalizace mladé generace českých socialistů 1900–1920*. Brno 2015, s. 102.

Přesto tento ideál a spolu s ním i historický kontext, v němž se zrodil, stále obdivovali mnozí kněží a zůstávali mu věrní po celou první polovinu 20. století. Patřil mezi ně i Emanuel Masák. Uvědomoval si, že možnosti katolického tábora se v tomto ohledu již nedaly srovnat se situací 2. poloviny 19. století a že se zejména v prvních letech po roce 1918 energie kněží i laiků příliš vyčerpávala spíše v kulturních bojích či ve sporech o církevní reformu, proto se na setkáních katolických spisovatelů obracel na „*církevní vrchnost*“ s apelem, „*aby hojnější měrou než dosud umožňovala zvláště mladým kněžským pracovníkům další vzdělávání a usnadňovala jim liter. činnost, jejíž výsledky jsou přece také důležitou součástí moderní pastorace*“.¹⁴⁵ Přál si, aby kněží nadále působili jakožto autoři katolické literatury, a to nejen duchovní či teologické, nýbrž i beletrie a zábavné literatury pro mravní a náboženské poučení širokých lidových vrstev. Jinak dle něj hrozilo, že převládne literatura hlásající „*volnou morálku, volnou lásku*“ a nezdravě zženštilý „*erotismus*“.¹⁴⁶ Katolickou literaturou pak mínil prakticky jakoukoli „*literaturu psanou lidmi, kteří stojí pevně na světovém názoru katolickém a dle něho také žijí a pracují*“.¹⁴⁷

I když v takové literatuře, vznikající v prostředí Družiny literární a umělecké, kolem revue *Archa* a časopisu *Náš Domov* či kolem jiných příbuzných literárních projektů, žánrově, obsahově i kvalitativně nakonec převládla spíše zábavná, vlastenecko-moralistní a lidovýchovná produkce, lze společně s Martinem Putnou říci, že i to mělo svůj význam, a to právě pro nenáročného čtenáře nebo také z hlediska zachycení dobového života či regionálních specifik a reálií. Cenný příspěvek k poznání katolické subkultury jistě představují i heuristicky poctivé literárněhistorické práce Viléma Bitnara, Emanuela Masáka a dalších.¹⁴⁸

Když zůstaneme u literárního působení Emanuela Masáka, pak vedle aktivit, o nichž jsme hovořili v předchozích kapitolách (především podíl na vydávání *Meditací*, literárněkritické recenze a studie v *Hlídce*, redakce revue *Archa*, skrze níž poprvé seznámil širší čtenářskou obec se svým románem *Šimon Stylita*, ale i s jinými drobnějšími méně náročnými prózami¹⁴⁹), musíme zmínit ještě několik dalších projektů, jichž se účastnil a jimiž usiloval naplnit svou představu o knize, časopisu či literatuře jakožto stále potřebném pastoračním nástroji v rukou kněží. V letech 1919 až 1922 Vilém Bitnar, podporován Družinou literární a uměleckou, připravoval literárněkritickou přílohu k revue *Archa* nazvanou jako *Archiv literární* s podtitulem *Prameny dějin české literatury katolické*. Příloha měla posloužit jako teoretické zázemí ke studiu dějin české katolické literatury a literární činnosti kněží, a tak podtrhnout význam literatury pro moderní pastorační a roli duchovních při utváření

145 Masák, Emanuel: Katolická literatura krásná a její potřeby. *Vychovatelské listy* 25, 1925, s. 270.

146 Tamtéž, s. 267.

147 Tamtéž, s. 268.

148 Putna, Martin C.: *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918*. Praha 1998, s. 519–520.

149 Například: Masák, Emanuel: Jako hrušeň v poli. *Archa* 6, 1918, s. 70nn.

národní kultury.¹⁵⁰ Masáka myšlenka péče o studium dějin literární činnosti kněží, a tím i obecněji o kněžskou stavovskou paměť oslovila, věnoval se jí proto i poté, co zmíněná příloha *Archy* už dávno neexistovala. Podařilo se mu tak v tomto ohledu vytvořit zajímavé dílo, k němuž se podrobně dostaneme později.¹⁵¹

Přestože *Archiv literární* fungoval krátce, Masák v něm stihl publikovat několik podnětných příspěvků, a dokonce se odvážil položit i důležité metodologické otázky týkající se literárněhistorické práce, a to skrze vlastní překlad studie Gustava Lansonova *Metoda v literární historii*.¹⁵² Skrze něj se snažil upozornit, že zpracování dějin katolické literatury nesmí sklouznout k psaní pro apologetické účely, kdy často množství, tendence a využitelnost textu v kulturním boji překryly odborné nedostatky. Jak jsme na to ostatně již narazili v souvislosti s knihou esejů *K branám věčnosti*, Masák odmítal dobový pozitivistický úzus zatížený faktografií a snažil se soustředit spíše na myšlenkový svět tvůrčí osobnosti, dějinný vývoj klíčových idejí, jimiž žila, a kriticky zkoumat i další pramenné zázemí, které by mohlo napomoci k celistvému pochopení života a díla kněží a literátů, jimiž se zabýval. Takto se v několika studiích pokusil zachytit život, působení a myšlení sušilovského kněze Karla Šmídka¹⁵³ a v podobném duchu připravil k publikaci také několik korespondenčních svazků buditelsky a kulturně aktivních kněží.¹⁵⁴

Jak jsme již několikrát uvedli, Masák určitě nezůstával jen u žánru literárněhistorických studií či popularizačních textů, ale věnoval se i sepisování zábavné a zároveň výchovné literatury. Takto byl zaměřen i celý časopis *Náš Domov*, jehož redakci převzal. Vycházel v duchu ideálu symbiózy katolické víry a národní identity, což se na konci 20. let a ve 30. letech projevovalo například tím, že příležitostně projevoval nenápadnou podporu prvorepublikovému demokratickému režimu. Velkou část příspěvků sháněl nebo přímo psal sám redaktor. Vzhledem k tomu, že časopis cílil na co nejširší publikum, přinášel tematickou všehochuť od drobných povídek z venkovského prostředí¹⁵⁵ přes popularizační články o dějinách sušilovských institucí a díle buditelských osobností,¹⁵⁶ dále třeba i přes atraktivní zprávy o událostech kolem mystičky Terezie Neumannové¹⁵⁷ až k reportážím o postupu archeolo-

150 Bitnar, Vilém: Nedostatky české literatury katolické. Úvodní studie. *Archiv literární* 1, 1919, s. 1.

151 Podkapitola 7.6 *Péče o kněžskou stavovskou paměť*.

152 Lanson, Gustav: *Metoda v literární historii*. Přeložil Emanuel Masák. *Archiv literární* 1, 1919, s. 97–119.

153 Například: Masák, Emanuel: Karel Šmídek jako literární historik a kritik. *Archiv literární* 2, 1922, s. 144nn.

154 Masák, Emanuel (ed.): *Koncepty dopisů Pavla Křížkovského*. *Archiv literární* 2, 1922, s. 103nn.

155 Například Jasnov, Bohdan [= Emanuel Masák]: *Poslední cesta*. *Náš Domov* 39, 1930, s. 178–184.

156 Viz například: Masák, Emanuel: Šebestián Kubínek, apoštol dobrého tisku. *Náš Domov* 39, 1930, s. 193–196.

157 Bez uvedení autora: *Domek Terezie Neumannové z Konnersreuthu*. *Náš Domov* 41, 1932, s. 231.

gických prací na Velehradě¹⁵⁸ nebo o výstavbě nového chrámu sv. Cyrila a Metoděje v brněnských Židenicích.¹⁵⁹ Nechyběly samozřejmě ani výzvy k účasti na celostátním katolickém sjezdu v roce 1935.¹⁶⁰ Tímto směrem Masák jako redaktor časopis vedl až do jeho zastavení v říjnu roku 1941.¹⁶¹

Na podobnou cílovou skupinu jako v případě *Našeho Domova*, kratších próz a do jisté míry i *Šimona Stylity* mířil Masák rovněž svým románem *Blouznivci*, který dokončil v létě roku 1918.¹⁶² Publikován byl o tři roky později. Masák v něm zachytil vlastní zkušenost průběhu a zejména konce první světové války ve venkovském prostředí, již tehdy prožíval na rodném mlýně v Lazinově. Moralistní tendence je v románu silně patrná. Masák se totiž pokusil vyličít marnost a neprozíravost chování těch, kteří s koncem války toužili po využití neutěšené situace druhých k vlastnímu prospěchu a obohacení. K literárněumělecké stránce je nutno říci, že se román určitě nevyrovná *Šimonu Stylitovi*. Jako čtenářsky problematická se ukazuje skutečnost, že autor ve svém vyprávění rozehrál až příliš mnoho příběhů najednou místo toho, aby se soustředil na ústřední postavu zatrpklého sedláka Remeše, který přišel o svůj statek. Ten postupně zažívá různá osobní selhání, opakovaně se napravuje, dokonce se uchýlí k samotářskému životu a ke studiu Bible, ale z nastoupené cesty jej opět strhávají nová selhání, vášně a nenávisť.¹⁶³ Masák jej tedy v inspirativního hrabalovského pábitele či třeba ve svérázného poustevníka vyrůst nenechá. Podobně se stále dokola prohřešují i další postavy románu, což sice na jedné straně slouží autorovi jako vhodná příležitost ke sdělení mravopoučného poselství o tom, že je třeba se i na konci války radovat z maličkostí a neprahnout po falešném mamonu, protože jediné opravdové bohatství spočívá ve vzájemném odpuštění a usmíření,¹⁶⁴ na druhé straně to ale nakonec působí spíše únavným, roztržitým dojmem. Přesto pro běžného čtenáře, který navíc měl válečné události čerstvě v paměti, mohly jednotlivé epizody románu představovat vítané zpříjemnění všedního dne.

Z dnešní perspektivy se jako sporný jeví ještě jeden moment, jímž jsou některé zmínky o Židech a židovství. V Masákově románu se řadí k žvlům, které se projevují nepřátelsky vůči českému člověku. Negativní prezentace židovství tedy

158 Masák, Emanuel: Velehradské vykopávky. *Náš Domov* 46, 1937, s. 182–184.

159 Masák, Emanuel: Nový chrám sv. Cyrila a Metoděje v Židenicích. *Náš Domov* 44, 1935, s. 241–243.

160 Masák, Emanuel: První celostátní sjezd katolíků v Praze 1935. *Náš Domov* 44, 1935, s. 22.

161 K zastavení vydávání došlo na základě přípisu Předsednictva ministerské rady v Praze č. j. 3182/41 dne 16. května 1941. Viz Archiv Moravského zemského muzea, fond Emanuel Masák, Korespondence – Spolky, Nakladatelství, Kněží. Dopis administrace Občanské tiskárny v Brně ze dne 16. května 1941, f. 14.

162 Masák, Emanuel: *Vzpomínkové záznamy III. Záznamy z dalších let (1914–1926)*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 230.

163 Masák, Emanuel: *Blouznivci*. Brno 1921, s. 270.

164 Tamtéž, s. 350.

obsahuje nacionální a někdy také sociální a kulturní rozměr. V románu se opakovaně vyskytují „*židé a rouhači*“¹⁶⁵ jako šmelináři bohatnoucí díky válečným hospodářským poměrům¹⁶⁶ a jako ti, kteří také utvářejí hříchem naplněný kolorit města, tedy prostor nezřízených vášní, nepřátelské německé arogance, materialismu a sekularizace. Město je symbolem pokušení, místem, kde naivní venkovský návštěvník uvidí, jak se budou „*blyskat smyslné pohledy vyšňořených židovek...*“¹⁶⁷ Jakési zúčtování pak mělo přijít s podzimem roku 1918, kdy se konečně mohli všichni radovat z nabyté svobody, „*jen Němci a židé jsou zaraženi*“.¹⁶⁸ Masák tedy ve svém románu jednak zachytil dobové stereotypy, ale vycházel i otevřeně vstříc negativním lidovým představám o německo-židovském útlaku českého národa a prostého českého člověka. Jeho postoj k židovství byl ovšem rozporuplný. V jiných textech totiž naopak neváhal varovat před nebezpečným antisemitismem, který společně s pozitivismem, studentským socialismem a mysticismem řadil k projevům dobového ideového zmatku.¹⁶⁹ A kupříkladu v roce 1920 se v článku *Kam až vede naturalistický nacionalismus* kriticky vyslovil k přehnaným projevům českého nacionalismu, jež často provázely sklony k povrchnímu obdivu slovanského pohanství a nenávisť nejen vůči křesťanství, ale také k židovské tradici.¹⁷⁰

Masák ovšem nepsal pouze pro dospělé, věnoval se i dětem. Pro úplnost proto musíme zmínit jeho dlouholeté vedení oblíbeného časopisu *Anděl Strážný*, o němž podrobněji pojednáme až v následující kapitole, protože se bezprostředně týká jeho katechetického působení. A stranou nesmíme nechat ani drobné dílko s dobrodružnou tematikou *Honba za bílým ořem*, v němž upravil povídku T. Mayne Reida,¹⁷¹ a cestopisné vyprávění *Petrík putuje do Říma*, jímž se snažil dětem vysvětlit neopodstatněnost protirímských nářezek, které mohly slyšet ve svém okolí.¹⁷²

Emanuel Masák knihami a literaturou doslova žil. Nejenže se pokoušel sám tvořit, psát, překládat¹⁷³ a editovat,¹⁷⁴ jako redaktor několika časopisů udržoval nesmírně velkorysou korespondenci se čtenáři, mladými přispěvateli, ale také se zkušenými spisovateli, ať už šlo o výrazné osobnosti katolické kultury (například Josef

165 Tamtéž, s. 387.

166 Tamtéž, s. 101–102, 107 a 177.

167 Tamtéž, s. 82.

168 Tamtéž, s. 387.

169 Masák, Emanuel: Boleoslav Prus. *Obrození* 1, 1912, s. 346.

170 Masák, Emanuel: *Kam až vede naturalistický nacionalismus. Hlídky* 37, 1920, s. 238.

171 Masák, Emanuel: *Honba za bílým ořem. Povídka z Mexika. Podle kapitána Mayne-Reida mládeži vypravuje Bohdan Jasnov*. Brno [1921].

172 Masák, Emanuel: *Petrík putuje do Říma*. Brno 1925.

173 Například: Haduch, Henryk: *O základ života. Rekolekční promluvy. Z polštiny přeložil s autorským svolením Emanuel Masák*. Hradec Králové 1927. Jedná se o soubor promluv a esejů pro mládež a inteligenci.

174 Viz kupříkladu: *Matka Boží v české poesii. Výbor umělých i národních básní o Matce Boží*. Upravil Josef Vévoda. Druhé doplněné vydání upravil Emanuel Masák. Brno 1928.

Pospíšil, Sigismund Bouška, Jan Zahradníček, Jaroslav Durych), o přátele mezi kněžími, literáty a umělci sympatizujícími s hnutím Katolické moderny (Vilém Bitnar, František Dohnal, Karel Dostál-Lutinov, Josef Svítal-Kárník, František Bílek), o autory zábavné literatury (Vlasta Javořícká) nebo literatury pro děti a mládež (například Magda Wagnerová-Černá známá pod pseudonymem F. Háj, která s Masákem diskutovala některá svoje díla a přispívala mu také do *Anděla Strážného*¹⁷⁵). Masák byl ve své době vedle Viléma Bitnara považován za odborníka v oblasti katolické literatury, na nějž se mimo jiné obraceli i nadšenci z regionů, kteří toužili po vybudování lokálních knihoven, radili se s ním o tom, jaké knihy pořídit, čeho se vyvarovat a podobně.¹⁷⁶ A nakonec i samotný Masák ve svém domě v Židenicích vybuďoval knihovnu s malou čítárnou, kde se scházel s dětmi, studenty a místními věřícími, čímž si splnil svůj dávný – vlastně stále ještě sušilovský – sen o vytvoření prostoru, kde by se potkával se zájemci o čtení a hodnotnou literaturu, kde by diskutoval o nových knihách a podobně.¹⁷⁷ O všech svazcích i spisovatelích si systematicky vedl pečlivé kartotéky a do knih dovedl rovněž masivně investovat. Například v roce 1924 to činilo celkem 5 483 korun.¹⁷⁸ Jeho knihovna se tak již v roce 1944 mohla pyšnit takřka devíti tisíci svazky.¹⁷⁹

7.5 Trpělivé katechetické působení na brněnské periferii

Zopakujme, že o co méně se Emanuel Masák od druhé poloviny 20. let spoléhal na význam reformního hnutí, na naplnění jeho umírněných požadavků či na vlastní angažmá v realizaci kulturně-literárních projektů s ambicí širšího společenského dosahu, o to více se věnoval trpělivé, nenápadné katechetické a pastorační práci v Židenicích. Navíc vzhledem k tomu, že tato dynamicky rostoucí periferie stále nedisponovala samostatnou církevní infrastrukturou, suploval zde do značné míry i roli faráře. Účastnil se místního spolkového života, přednášel na kulturních akcích, pomáhal s přípravou divadelních představení¹⁸⁰ a nakonec se podílel i na výstavbě nového kostela.

175 Archiv Moravského zemského muzea, fond Emanuel Masák, Korespondence – listy zaslané E. Masákovi. Dopis Magdy Wagnerové-Černé z 27. března 1926, f. 13.

176 Tamtéž. Dopis řídícího učitele z Nesvačilký Josefa Vobrovského ze dne 29. srpna 1930.

177 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1924–1932*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 109.

178 Tamtéž, s. 49. Emanuel Masák tedy do knih dovedl investovat až čtvrtinu svého ročního katechetského platu.

179 Zemský archiv v Opavě – pobočka Olomouc, fond Oldřich Svozil, inv. č. 74, kart. č. 3. Dopis Emanuela Masáka Oldřichu Svozilovi z 6. prosince 1944.

180 Emanuel Masák kupříkladu přeložil a upravil divadelní hru *Ukrytá perla*.

Obr. 17: Katecheta Emanuel Masák se svými žáky
(III. třída chlapecké měšťanské školy v Židenicích na Staré Osadě, 1912)

Jako katecheta v Židenicích působil již od 16. listopadu 1911, a ocital se tak v prostředí tvrdého modernizačního rozvoje, provázeného obtížnou sociální situací místních obyvatel a všudypřítomnými sekularizačními tlaky. Vyučovat katolickému náboženství v takovém prostředí se stalo skutečně obtížným úkolem, což ještě zhoršily válečné události a poválečný rozvrat morálních hodnot posílený skutečností, že mnohé děti vyrůstaly bez svých otců. „*Celý den jsem zaměstnán ve škole – a ta práce zde v nejzkaženějším předměstí brněnském je tak nevděčná a umožňující, že přijdu po většině ze školy docela vysílen,*“ přiznal Masák již po několika měsících,¹⁸¹ a proto zvažoval odchod na jiné působiště,¹⁸² nakonec však vnitřně pochopil, že se právě „*vysilující práce v brněnském dělnickém předměstí*“ měla stát jeho osudem a těžištěm pastorační aktivity.¹⁸³ Vůbec mu nevadilo, že je taková práce často neviditelná a bez

181 LA PNP, fond Vilém Bitnar, Emanuel Masák Vilému Bitnarovi, sg. 12/73, i. č. 5877. Dopis z 22. dubna 1912.

182 LA PNP, fond František Dohnal, Emanuel Masák Františku Dohnalovi, sg. 92/37, i. č. 107. Dopis ze 7. července 1913.

183 Masák, Emanuel: *Vzpomínkové záznamy III. Záznamy z dalších let (1914–1926)*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 149.

okamžitých výsledků: „*Netřeba zoufat ani tehdy, když se tak často zdá, že všechna ta naše práce ve škole je marná. Dobré semínko pučí třeba tajně pod povrchem a obyčejně až po čase vydá přece užitek. Že ne vždy – to už potom přece není snad naší vinou.*“¹⁸⁴ Takto se věnoval až sedmi stům žáků ve 24 až 27 vyučovacích hodinách týdně, přičemž nebylo výjimkou, když se v jedné třídě těsnalo třeba i 90 žáků. Postupně působil hned v několika školách: na Hlavní škole pro chlapce a na Měšťanské škole chlapecké v Židenicích, dále na Hlavní škole pro dívky na Táborské třídě a později i na měšťanské škole rovněž na Táborské třídě.¹⁸⁵ Takto se jako katecheta věnoval dětem až do podzimu roku 1942, kdy byl poprvé penzionován. Po válce se však k vyučování vrátil. Konkrétně působil od září 1946 na novém gymnáziu v Židenicích, kde učil 7 až 9 hodin týdně, a to až do roku 1950.¹⁸⁶

Dětem se věnoval i mimo školu. Vzhledem k tomu, že se mu společně s mladším bratrem Antonínem podařilo v roce 1928 získat pozemek ke stavbě rodinného domu v bezprostřední blízkosti místa, kde Žideničtí v polovině 30. let vystavěli nový chrám, nacházel se uprostřed místního církevního dění. Skrze soužití s bratrovou rodinou v jednom domě zůstával v každodenním kontaktu s dětmi. Tato skutečnost u něj posilovala postupné sžívání se s Židenicemi a s lokálním společenským a hlavně církevním životem.¹⁸⁷ Jak jsme popsali v předchozí kapitole, Masák ve svém domě vybudoval knihovnu s malou čítárnou, kde se scházel s dětmi. Vedle toho pomáhal při jejich přípravě k přijetí svátostí, sepsal nebo přeložil pro ně několik drobnějších textů a především již od roku 1920 řídil vydávání časopisu pro děti *Anděl Strážný*. K redigování periodika s tradicí začínající už v roce 1882 v prostředí rajhradských benediktinů jej přivedl Pavel J. Vychodil a Masák ve svých deníkových záznamech několikrát uvedl, že právě příprava jednotlivých čísel a ročníků „*Andílka*“ ho nakonec ze všech redakčních úkolů těšila nejvíce a že mu opravdu přirostla k srdci.¹⁸⁸ Svědčí o tom do jisté míry i skutečnost, že se mu podařilo zvýšit počet odběratelů ze sedmi tisíc nejprve na 25 000 a nakonec až na 70 000.¹⁸⁹

184 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1932–1944*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 4.

185 Viz rešerše zpracovaná na základě materiálů Archivu Brněnského biskupství uložených v následujících fondech: Diecézní archiv Biskupství brněnského, fond Biskupská konsistoř Brno, inv. č. 7947, sign. M 651, kart. 1952; Diecézní archiv Biskupství brněnského, fond Biskupská konsistoř Brno, inv. č. 16451, kart. 5316. Osobní spis Emanuela Masáka uložený v Archivu Brněnského biskupství je v současné době badatelům nepřístupný.

186 Viz Spisové materiály Zemské školní rady v Brně zaslané Zemskému finančnímu ředitelství v Brně dne 17. února 1948 a následující. MZA, fond G 212 Osobní a penzijní spisy, kart. 56492, folio č. 5–8.

187 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1924–1932*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 99 a 107.

188 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1932–1944*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 23.

189 Masák, Emanuel: *Vzpomínkové záznamy III. Záznamy z dalších let (1914–1926)*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 243.

Obr. 18: Emanuel Masák (sedící vpravo) s pedagogy chlapecké obecné školy na Táborské těsně před zahájením I. světové války v roce 1914

Většinu textů připravoval sám a občas vypomáhali i další spolupracovníci: například Felix Háj, Otto František Babler, Josef Svítal-Kárník a další. Časopis plný dobrodružných povídek, pohádek, vtipů, básniček, křížovek, popularizačních článků o přírodě a skautských dovednostech, ale také o církvi, svatých a misionářích byl mezi dětmi skutečně oblíben. Proto když se v květnu 1941 Masák dozvěděl o jeho zákazu protektorátními úřady, hluboce ho to zasáhlo. K záchraně nestačilo ani to, že do něj občas vložil příběh o některém z německých světců.¹⁹⁰ I tak však lze říci, že časopis stačil nesmazatelně přispět k náboženskému vzdělávání dětí, což potvrzuje i to, že o něj pravidelně projevovala zájem celá řada kněží, bohoslovců, vychovatelů nebo třeba členů salesiánského řádu.¹⁹¹

Jak jsme výše opakovaně uváděli, Emanuel Masák si uvědomoval problémy související s příliš formálním působením katechetů i následky, jaké takový přístup mohl mít a měl zejména u středoškolské mládeže. Opakovaně ovšem kritizoval i negativní

190 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1932–1944*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 132.

191 Archiv Moravského zemského muzea, fond Emanuel Masák, Korespondence – Spolky, ústavy atd. Dopis skupiny salesiánských bohoslovců Emanuelu Masákovi z 10. prosince 1941.

jevy katecheze dětí na základních školách. Protože se o katechetiku a pedagogiku upřímně a dlouhodobě již od kaplanských let zajímal – pravidelně přispíval do *Vychovatelských listů* a v *Hlídce* se staral o rubriku *Rozhled vychovatelský* – dospěl k názoru, že je třeba ve výuce náboženství radikálně omezit dobový katechismový přístup, kdy si žáci měli osvojit jednotlivé znalosti skrze memorování katechismových otázek a odpovědí, a plédoval pro maximální využití biblické dějepřavy. Biblické příběhy, při jejichž líčení lze využít i bohatý obrazový materiál, historické mapy, gramofonové nahrávky, či dokonce promítač diapositivů,¹⁹² mnohem přirozeněji dovedou vést děti k přemýšlení o pravdách víry. Vyučující takto dle Masáka mnohem snáze dosáhne větší srozumitelnosti, výrazněji zapojí do procesu učení i emocionální a volní stránku osobnosti a umožní dětem, aby si některé závěry samy odvodily.¹⁹³ Přesně takto se snažil postupovat i ve vlastní katechetické praxi.

Vedle toho pečlivě sledoval i nové trendy v pedagogice a obecně ve školství a pokoušel se hodnotit jejich možné dopady. Takto se v *Hlídce* v roce 1919 pozastavil například nad razancí sekularizačních zásahů ve školách po roce 1918, přičemž se primárně nevěnoval odstraňování těch nejviditelnějších symbolů, mezi něž jistě patřily kříže, křesťanské pozdravy a společné modlitby, ale zaměřoval se spíše na mnohem méně viditelnou a o to více podprahovou rovinu problému, konkrétně na úpravu nových čítanek, z nichž v některých případech zmizely explicitní odkazy třeba ke křesťanskému původu vánočních svátků: „*Nikdo jistě za dnešních poměrů nežádá, aby čítanka byla náboženská, ale nebylo by jen přirozené českému dítěti, kdyby zde uvidělo např. pěkný Alšův obrázek vánoční s jesličkami atd.*“¹⁹⁴ Kritický postoj zaujal i k plánům na zavedení zcela nového režimu ve školách, který byl občas nazýván jako „*volná*“, případně „*svobodná*“, nebo dokonce „*socialistická*“ škola, v níž by děti byly vychovávány v rajské harmonii prostřednictvím společných her, tedy bez použití tyranské kázně a církevních pověr. Nejvyšší hodnotu takové školy by totiž představovala „*svoboda dětí*“: „*Podle líčení pisatelova je tato škola pravým rájem pro děti i – učitele. Neboť předně nemá do ní přístupu kněz, představitel zastaralého feudalismu a monarchismu, zastánce překonaných názorů středověkých atd. atd.*“¹⁹⁵

Masáka přirozeně zajímaly i další praktické otázky pedagogiky. Přemýšlel ku příkladu nad problémem, jakým způsobem ve třídě pracovat s více nadanými, nebo naopak velmi slabými žáky a na základě studia zkušeností ze zahraničí došel k závěru, že i když je třeba pokusit se slabším maximálně pomoci, stejně jako je nutné vytvořit dostatek prostoru pro rozvoj nadanějších, celkově se vyslovil spíše

192 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1932–1944*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 3 a 34.

193 Masák, Emanuel: Vyučování na nižších stupních školy obecné. *Vychovatelské listy* 12, 1912, s. 227–232.

194 Masák, Emanuel: Odkřesťanění našich škol. *Hlídka* 36, 1919, s. 723.

195 Masák, Emanuel: Socialistickou volnou školu. *Hlídka* 36, 1919, s. 180.

proti výraznějšímu rozdělování žáků dle nadání do různých tříd, protože vnímal jako důležité, aby byla zachována zdravá míra soutěživosti.¹⁹⁶

Na srdci mu ovšem neležely jen děti, ale také mládež, u níž po roce 1918 pozoroval silně narůstající oblibu sportu, což samo o sobě nevnímal jako problematické, obával se však překročení rozumné míry. Dle něj se mladí začínali sportovním aktivitám věnovat mnohem více než dříve, a to zejména na úkor investice do intelektuálního rozvoje. Výsledkem pak byl nebezpečný propad zájmu o náročnější četbu. Stejně znepokojivý se Masákovi zdál i poválečný kult síly a těla, který zvyšující se oblibu sportovního vyžití provázel.¹⁹⁷ V této souvislosti se nabízí ještě jedna závažná otázka. Když se Masák cítil znepokojen některými trendy, které vnímal mezi mladými, proč se ve 30. letech společně s jinými kněžími, třeba s Dominikem Peckou, s nímž se velmi dobře znal, nebo s biblistou Josefem Hegerem, k němuž ho zase pojilo přátelství ještě z dob bohosloveckých studií, nezapojil do promyšlení a formování mládežnického a studentského hnutí, na němž se tito kněží podíleli? Taková otázka se nabízí také z toho důvodu, že Masák již v předválečném období na základě podnětů z polského prostředí vybízel studenty k zakládání akademických spolků¹⁹⁸ a k organizování něčeho, co tehdy nazval jako „*Přednášky katolické intelligence*“.¹⁹⁹ Šlo tedy o nápady, které můžeme bez obav vnímat jako jakési předstupně či zárodky liturgického, mládežnického a studentského hnutí s jeho prázdninovými univerzitami, letními tábory a pravidelnými schůzkami pod vedením Dominika Pecky, Josefa Hegera, Silvestra Braita a dalších.

Odpověď na tuto otázku nelze pravděpodobně hledat jen v odkazu na Masákův věk, protože na počátku 30. let o něm jistě nelze hovořit jako o starém knězi. Vždyť například Metoděj Klement, další mládežnický vůdce, jehož činnost Masák rovněž sledoval,²⁰⁰ zakládal proslulou Legio angelica takřka jako čtyřicátník. Zdá se však, že po nezdaru s *Archou* a po sporech o dědictví Katolické moderny s mladšími kněžími a intelektuály v sobě nedovedl najít dostatek motivace k otevření se pro výrazně odlišné pastorační aktivity než ty, jimž se až dosud s takovým nasazením věnoval. A pokud se chtěl poctivě věnovat pastorační práci v Židenicích a pokud nedovedl rezignovat na záchranu starých periodik ze sušilovsko-buditelských dob (zejména *Našeho Domova*) a na péči o kněžskou stavovskou paměť (převážně o odkaz sušilovského kněžství a hnutí Katolické moderny), o níž budeme hovořit v následující kapitole, pak mu nemohlo zbývat času a síly k tomu, aby vykročil z kněžské tradice, v níž se zabydlel. Proto nové cesty k realizaci cílů, jež dříve prožíval jako zásadní,

196 Masák, Emanuel: Mnozí stoupenci t. zv. tvorné školy. *Hlídky* 40, 1923, s. 183–184.

197 Masák, Emanuel: Naše mladá generace. *Hlídky* 40, 1923, s. 525.

198 Masák, Emanuel: Eleusis. *Studentská hlídka* 2, 1910, s. 164–166.

199 Masák, Emanuel: Přednášky katolické intelligence české. *Museum* 41, 1907, s. 239.

200 Viz dopis Methoda Klementa Masákovi o využití některých textů z *Anděla Strážného* v *Legio angelica*. Archiv Moravského zemského muzea, fond Emanuel Masák, Korespondence – listy zaslané E. Masákovi. Dopis Methoda Klementa. Nedatováno.

už nehledal. Navíc je třeba si uvědomit, že se jako redaktor *Anděla Strážného* i jako katecheta ve škole věnoval žákům obecných a měšťanských škol. Pohyboval se tedy v prostoru, který aplikaci nových teologicko-pastoračních metod tak, jak je rozvíjel třeba Dominik Pecka mezi středoškoláky a akademiky, příliš neumožňoval. Je také velmi pravděpodobné, že své místo viděl právě v katechetickém a redaktorském působení mezi mladšími dětmi s tím, že štafetu pastorační práce středoškolských a vysokoškolských studentů zkrátka přenechával jiným.

Katechetická služba dětem se u Masáka vyznačovala snahou o pěstování vztahu vzájemné důvěry a prosté vystupování. Když byl v roce 1933 za svou pastorační činnost oceněn titulem konsistorního rady, přikázal ředitel jedné ze škol, na níž učil, aby ho děti oslovovaly „*pane rado*“. Masák to vnímal jako pohromu, na nic podobného si totiž nikdy nepotrpěl.²⁰¹ Jako na trpělivého a skromného katecheta na něj rovněž vzpomínala většina žáků: „*Zasíval jste drobná zrnka hořčičná křesťanských ctností jako tichý a pokorný služebník Pána.*“²⁰² Masákova zkušenost s katechetickou činností nakonec vedla k tomu, že se o něm uvažovalo jako o možném vyučujícím katechetiky v brněnském alumnátu.²⁰³ To zároveň svědčí o tom, že ve 30. letech na něj na brněnském biskupství již dávno nepohlíželi jako na podezřelého modernistu, ale jako na pracovitého kněze, zkušeného katecheta a znalce katolické kultury. Z toho důvodu jej také olomoucký arcibiskup Leopold Prečan na návrh brněnského biskupa Josefa Kupky v září roku 1934 jmenoval členem umělecké komise Přípravného výboru Prvního celostátního sjezdu katolíků ČSR v Praze.²⁰⁴

Skrze dlouholeté působení v Židenicích a snad i díky možnosti bydlet společně s bratrovou rodinou v bezprostřední blízkosti postupně budovaného kostela srostl Emanuel Masák s místním církevním a společenským životem natolik, že Židenice začal považovat za svůj domov. Jako člen výboru Spolku pro stavbu katolického chrámu v Židenicích²⁰⁵ se podílel na přípravě výstavby kostela sv. Cyrila a Metoděje. Měl na starosti kupříkladu zhotovení křížové cesty a oltáře sv. Václava, který sám uhradil částkou 5 000 korun.²⁰⁶ Řešil také další záležitosti. Například se zabýval úpravou Kotrbovy sochy Panny Marie, jejíž původní provedení věřícím nevyhovovalo. Masák

201 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1932–1944*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 17.

202 Archiv Moravského zemského muzea, fond Emanuel Masák, Korespondence s bývalými žáky. Dopis Zbislava Gajdoše Emanuelu Masákovi z 23. prosince 1953.

203 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1932–1944*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 26.

204 Archiv Moravského zemského muzea, fond Emanuel Masák, Korespondence – listy zaslané E. Masákovi. Dopis Leopolda Prečana z 28. září 1934.

205 Archiv města Brna, fond T 52 – farnost Brno-Židenice, Zápisy o schůzích valných hromad Spolku pro stavbu katolického chrámu v Židenicích-Julíánově, inv. č. 1. Zápis o valné hromadě konané dne 24. března 1929 v místnostech orlovný v Židenicích, s. 40.

206 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1932–1944*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 103.

jako kněz velmi oceňoval nasazení židenických věřících při budování kostela, proto jej trápilo to, že se jednání o zřízení samostatné farnosti protahovalo. Bohoslužby se v chrámě, který se podařilo dokončit v roce 1935, sloužily jen sporadicky, což Masák považoval za trestuhodné, protože jako katecheta každodenně zažíval, jak je pastorační práce v sekularizovaném dělnickém předměstí obtížná.²⁰⁷ Církevní správu provizorně vykonávali zábrdovičtí duchovní, proto se jednalo o jejím převzetí s několika řeholními společenstvími. V úvahu připadali dominikáni, salesiáni nebo premonstráti. Nakonec padla volba na premonstráty z Nové Říše, které k místu pojily historické vazby. Před reformami Josefa II. totiž působili v Zábrdovicích.²⁰⁸ Na základě této dohody, již schválila i brněnská konsistoř, začal v Židenicích formálně jako zábrdovický kooperátor vykonávat farní správu premonstrát Bohuslav Němčanský, který zde působil až do počátku 50. let, tedy do doby, kdy došlo k násilné likvidaci řeholí a kdy následně došlo k oficiálnímu zřízení židenické farnosti.²⁰⁹

Emanuel Masák se na farním životě podílel také zpovídáním, přípravou dětí k přijetí svátostí, sloužil dětské mše, kázal a připravoval kupříkladu i rorátní bohoslužby v adventní době.²¹⁰ Na novém chrámu si pochvaloval postranní sál v prvním poschodí, kterého se dalo využívat ke scházení věřících. Výstavbu kostela dle návrhu Klaudia Madlmayra celkově hodnotil jako úspěšnou. Stavba to dle něj nebyla architektonicky obzvláště „moderní“, avšak „opravdu důstojná domu Božího, mluvící svou ušlechtilou, jemně propracovanou formou i celkovým majestátním vzhledem ke každé věřící duši a vybízející ke zbožné modlitbě“.²¹¹ A přirozeně si přál, aby chrám „vyplnil také svůj hlavní úkol duchovní v důležité, většinou dělnické brněnské čtvrti, tolik ohrožované sektářstvím i bezvěřím: kéž je posílou věřících i záchranou pobloudilých“.²¹²

Podobně jako srostl s životem v Židenicích, šel se Masák i s prvorepublikovým demokratickým režimem, což u něj bylo dáno i tím, že vznik samostatného státu přijal stejně jako většina kněží sdružených v Jednotě katolických duchovních diecése brněnské s potěšením jako završení národního hnutí, na němž se přece podíleli i kněží. Demokratické uspořádání vnímal jako solidní životní prostor i pro katolickou církev. Zajímavý a v mnohém příznačný je ovšem jeho postoj k osobnosti prvního československého prezidenta Tomáše G. Masaryka. Například v *Našem Domově* publikoval krátké blahopřání k Masarykovým osmdesátým narozeninám.

207 Tamtéž, s. 80.

208 Archiv města Brna, fond T 52 – farnost Brno-Židenice, Dějiny chrámu Páně sv. Cyrila a Metoděje v Židenicích. Podle zápisů Rudolfa Knose zapsal Jan Vacl, kart. č. 1, inv. č. 8, s. 13.

209 Hladil, Michael Alois: Řád premonstrátů. In: *Kostel sv. Cyrila a Metoděje v Brně-Židenicích 1935–1995. Sborník příspěvků k dějinám kostela a náboženského života ve farnosti*. Ed. Kolář, Václav. Brno 1995, s. 58–59.

210 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1932–1944*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmičkovy, s. 81.

211 Masák, Emanuel: Nový chrám sv. Cyrila a Metoděje v Židenicích. *Náš Domov* 44, 1935, s. 241.

212 Tamtéž, s. 243.

Zde ho katolickým věřícím prezentoval jako legitimního vládcu, za nějž je třeba se modlit, ale také je dobré projevovat úctu a vděčnost za to, co pro český národ vykonal. Odmítal ovšem byzantinismem prodchnuté zbožňování. „*Oslav zúčastní se všude přirozeně také katolický lid. Vede nás k tomu již zákonem Božím uložená povinná úcta a láska ke světské vrchnosti a tudíž i k nejvyššímu představiteli státní moci*“ a vedle toho i „*vděčnost mužů, jenž vykonal tolik pro osvobození našeho národa.*“²¹³ Spolu s tím Masák aplikoval postoj demokratického pluralismu, kdy Masaryka respektoval jako prezidenta i s tím, že nesdílel jeho kulturně-náboženské vize: „*Rozcházíme se s ním v názorech náboženských a často i kulturních, nepřísaháme na každé jeho slovo.*“²¹⁴ Zvláště oceňoval jeho vědecké a literární dílo a rovněž i to, že nakonec v prezidentském úřadu vyrostl v opravdového státníka. Účast Masaryka na předválečných antiklerikálních kampaních nezamlčoval, zmínil ji ale s velkorysým nadhledem: „*...nevzpomínáme starých předválečných bojů, jež ostatně měly jistě také svůj význam v plánech božské Prozřetelnosti.*“²¹⁵ O převážně pozitivním hodnocení Masarykovy státnické role pak svědčí i to, že Masák v roce 1937, stejně jako většina národa s pohnutím prožíval okamžik prezidentova úmrtí.²¹⁶

Bolestně zasažen byl rovněž mnichovskými událostmi na podzim roku 1938, jež prožíval jako národní ponížení. Citlivému tématu národní katastrofy se nevyhýbal ani ve svých kázáních, v nichž navíc reflektoval všeobecný strach z blížících se válečných pohrom. Přes nedokonalosti prvorepublikového režimu upřímně litoval jeho konce. Ve svých deníkových záznamech si 16. prosince 1938 zapsal: „*...co jsme prožili v těch osudných dnech zářijových, říjnových a ještě listopadových, na to nikdo z nás nezapomene. A důsledky těch bolestných událostí ponese náš národ, zrazený, ponížený, hanebně šlapaný a barbarsky, ba ďábelsky roztrháváný – dlouho a dlouho, třebaš i já věřím, že násilný čin, založený na podvodu, lži a hrubé síle, nemůže býti něčím trvalým.*“²¹⁷ Jakousi útěchou měla být alespoň naděje, že národ své porážky využije v budoucnu k vlastní obrodě: „*Zasloužili jsme jistě mnoho za své chyby a hříchy, snad ta bolestná rána vyléčí mnohé a národ se zase obrodí – i v té prozatím okleštěné vlasti.*“²¹⁸ Se zklamáním pak sledoval následný vývoj na Slovensku a obával se, že povede k zesílení české nenávisti vůči církvi a kněžím.²¹⁹ Doslova pobouřen a zarmoucen pak byl jednáním ze strany polského státu, který mnichovské krize využil k vznesení vlastních územních požadavků. Vzhledem k tomu, že Masák společně s dalšími spolupracovníky (například

213 Masák, Emanuel: Osmdesáté narozeniny T. G. Masaryka. *Náš Domov* 39, 1930, s. 50.

214 Tamtéž, s. 50.

215 Tamtéž, s. 50.

216 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1932–1944*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 111.

217 Tamtéž, s. 115.

218 Tamtéž, s. 115.

219 Tamtéž, s. 115.

s Josefem Svítilem-Kárníkem) dlouhá léta pracoval na popularizaci a zpřístupnění polské kultury českému prostředí, a tím i na rozvíjení vzájemných česko-polských vztahů (ve 30. letech zejména skrze revue *Archa*), chování Poláků na podzim roku 1938 nemohl vnímat jinak než jako zradu: „*A nejvyš mě rozhořčilo sobecké, vyděračné jednání ‚bratří‘ Poláků. Bude opravdu těžko jim toho zapomenout.*“²²⁰ Bolest vyvolaná krušným politickým vývojem pak vyvrcholila v březnových dnech roku 1939, kdy se oddíly německé armády objevily i v Brně. „*Slzel jsem,*“ přiznal svému deníku Masák a pokračoval: „*Prožili jsme nejbolestnější dny, na které jistě nikdo nezapomene...*“²²¹

Protektorátní režim se záhy projevil i v Masákově každodenním životě. Knihy ze své knihovny raději půjčoval jen tajně a brzy došlo i k utlumení kulturně-církevního dění v Židenicích. Schůzí Družiny literární a umělecké se začal zúčastňovat policejní úředník. Masák dokonce absolvoval výslechy na policejním ředitelství, kde se mu dostalo napomenutí, aby se ve svých kázáních vyvaroval vlasteneckého povzbuzování věřících.²²² Podobný výslech musel snést i ze strany protektorátní Tiskové dozorcí služby, jíž se nezamlouvalo jeho redakční angažmá a zjevná neochota ke kolaboraci. Pod hrozbou deportace do koncentračního tábora byl vyzván k větší opatrnosti.²²³ Dostával se tak pod zesilující tlak okupačního režimu, který nakonec vyvrcholil v květnu 1941 příkazem o zastavení celé řady časopisů a revue, z nichž některé redigoval (*Archa, Náš Domov, Anděl Strážný*).²²⁴ V té době se zároveň musel vyrovnávat se smrtí bratra Antonína a se zatčením a následným vězněním dalšího bratra Augustina, jehož stihl trest za to, že jakožto mlynář v Lazinově využíval svých možností a pomáhal potřebným.²²⁵ Stres vyvolaný negativním politickým vývojem umocnil také jeho stávající zdravotní problémy (zrakové potíže, katar hrtanu) a nakonec vedl k rozhodnutí požádat o uvolnění z katechetické služby ve škole. Tak se stalo, že v roce 1942 byl Masák poprvé oficiálně penzionován.²²⁶

Pastoračně ale pracoval dál. V posledních letech války povzbuzoval židenické věřící, aby neztráceli naději. Mimo jiné se soustředil na korespondenci s mladými, často bývalými žáky, kteří museli snášet útrapy totálního nasazení na říšském území. Neúnavně je takto alespoň na dálku a v rámci válečných poštovních možností provázel a posiloval.²²⁷ Od léta roku 1944 se značně stupňovaly spojenecké nálety,

---

220 Tamtéž, s. 112.

221 Tamtéž, s. 115.

222 Tamtéž, s. 157.

223 Tamtéž, s. 127.

224 Tamtéž, s. 132.

225 Tamtéž, s. 148.

226 Tamtéž, s. 141.

227 Například korespondence s J. Láníčkovou. Viz Archiv Moravského zemského muzea, fond Emanuel Masák, Korespondence s bývalými žáky. Dopis J. Láníčkové Emanuelu Masákovi ze 7. března 1944 a další korespondence.

kteří zasahovali i Brno. Při jednom z nich byl Masák lehce zraněn.²²⁸ Židenice ale prozatím opustit nechtěl, protože by to vnímal jako zbabělý útek z místa, kde trpí ostatní věřící a obyvatelé města. Proto se s nimi ukrýval v nedalekých vinicích, polích a lesích, a to i přes vánoční svátky.²²⁹ K odchodu do poněkud bezpečnějšího Lazinova se odhodlal až 12. dubna 1945. Brzy se ale ukázalo, že venkov vzhledem k ústupovým bojům nacistických sil se sovětskou armádou a vzhledem k následnému „vítěznému“ rabování nakonec o mnoho bezpečnější nebyl.²³⁰ Masákovi se však tehdy smrt vyhnula, a mohl se tak vrátit do svého domu v Židenicích, kde shledal, že jeho archiv, knihovna i dům konec války přežily, byť střecha, okna i některé stropy a zčásti i archiv vykazovaly známky většího či menšího poškození.²³¹ Do svého deníku si tehdy napsal: „...*německá panovačnost je zlomena, získali jsme opět svobodu!*“ Pocit poválečné úlevy ovšem kalily obavy z posilující moci komunistické strany, stav všeobecného mravního rozvratu, rabování ze strany Čechů i Rusů, znásilňování, sadismus Čechů vůči Němcům, udavačství a v neposlední řadě i smrt mnoha Masákových přátel, blízkých a známých.²³²

7.6 Péče o kněžskou stavovskou paměť

V této kapitole budeme vyprávění o Masákově aktivním kněžském působení uzavírat, proto si nejprve dopřejme několik shrnujících tezí, které by do značné míry měly vyplývat z toho, co jsme řekli či alespoň naznačili již v předchozích kapitolách. Opakovaně jsme naráželi na Masákův silný vztah k sušilovské tradici kněžší buditelů. Ten nebyl ani v první polovině 20. století ničím neobvyklým. Na idealizovaný mýtus o kněžích, kteří se jako klíčoví aktéři národního hnutí těšili takřka celospolečenské prestiží, s nostalgii vzpomínala celá řada duchovních. Sušilovský a buditelský obraz kněžství jako součást stavovské imaginace, a pro některé dokonce i jako motivační zdroj každodenní pastorační činnosti dozníval až do počátku 50. let, kdy pod tlakem nových pořádků spolu s tradiční religiozitou mizela i dosavadní veřejná role kněžší.

Masákovi ovšem tento obraz kněžství nesloužil jen jako zdroj motivace, ale i jako vzor, k němuž se vztahoval při svých úvahách o postavení kněžší v české společnosti, a jako orientační rámec, který reálně ovlivňoval rozhodnutí, jež činil. Osvojl si totiž narativ, dle něhož si kněžší v polovině 19. století svým buditelským úsilím

228 LA PNP, fond Josef Svítíl-Kárník, Emanuel Masák Josefu Svítilovi-Kárníkovi, sg. 24/76, inv. č. 1207. Dopis z 16. listopadu 1944.

229 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1944–1951*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 17.

230 Tamtéž, s. 33.

231 Tamtéž, s. 34.

232 Tamtéž, s. 36.

získali autoritu u širokých vrstev společnosti. Masák samozřejmě komplikovanou realitu vývoje národního hnutí a s tím související proměnu role katolických kněží znal, vycházel ale z ideální představy, dle níž měl být tmelem společnosti právě kněz. Pokud se něco takového mělo podařit dalším generacím, pak bylo nutné poctivě pozorovat proměny mentality moderního člověka a snažit se hledat nové cesty. O to se dle Masáka pokusili kněží kolem Katolické moderny, jejichž vize vnímal právě v kontinuitě s buditelskou generací. Takový přístup učinil rovněž základem svého umírněného modernismu, jež provázela touha po české liturgii a rozumné reformě církve. Jestliže tyto ideály nebylo možné v realitě církevního života ve 20. a 30. letech plně realizovat, pak se Masák rozhodl pracovat alespoň na zachycení pastorační, evangelizační a literárně-kulturní zkušenosti sušilovské i modernistické generace. Od 20. let tedy soustavně studoval aktivity vybraných kněží, pečoval o jejich korespondenci a spisy a sepsal i několik studií, v nichž úsilí těchto duchovních prezentoval jako součást kontinuálního stavovského příběhu, z jehož bohatství měla čerpat další generace kněží, věřících či třeba zájemců o kulturní dějiny. Péči o kněžskou stavovskou paměť věnoval opravdu mnoho času v naději, že nastupující generace i přes oficiální odsouzení kněžského reformismu z odkazu kněží modernistů přece jen něco vyberou a využijí. Z podobného důvodu nedovedl odřící výzvy či prosby, aby se jako redaktor ujal starších projektů z buditelských dob, které ovšem v nových poměrech ztrácely relevanci (redakce *Našeho Domova*, *Archy*, zprvu i *Anděla Strážného*; vedení Družiny literární a umělecké a Dědictví sv. Cyrila a Metoděje). Masák se nechtěl dožít jejich zániku, protože i v tomto případě věřil, že se jedná o symboly sušilovského elánu, které jsou pro zachování stavovské paměti významné. V neposlední řadě můžeme dodat, že tímto způsobem (péče o korespondenční svazky a další prameny osobní povahy, studium biografii kněžských osobností, popularizace jejich díla skrze psaní studií a článků) si i sám sobě dopřával možnost příběhy kněží buditelů, spisovatelů či nadšených pracovníků Katolické moderny znovu prožívat. Když připravoval text k publikaci o dějinách Dědictví sv. Cyrila a Metoděje, přiznal, že to dělal „s opravdovou láskou, jež jen rostla, čím více jsem při práci vnikal do prostředí buditelské doby i do ideálních duší tehdejších pracovníků“.²³³

Nejprve se začal zabývat osobností kněze Karla Šmídka. Připravil sérii článků o jeho myšlenkovém vývoji, studentském období, o jeho vztazích s dalšími osobnostmi tehdejšího uměleckého, kulturního a vědeckého života a přirozeně i o jeho díle. Svě texty následně publikoval v *Neděli*, příloze *Občanských novin*, *Hlídce*, *Archivu literárním* či jinde.²³⁴ Vzhledem k tomu, že jsme se k textům o Šmídkovi i k metodologii, kterou k jejich sepsání Masák zvolil, vyjádřili již výše, dodejme pouze poli-

233 Masák, Emanuel: *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně 1850–1930*. Brno 1932, s. 7.

234 Masák, Emanuel: Karel Šmídek a Karel Havlíček. *Občanské noviny* 3, 1921, č. 252 (s. 5), č. 255 (s. 5), č. 257 (s. 4), č. 258 (s. 5) a č. 264 (s. 5); dále týž: Studentská léta Karla Šmídka. *Občanské noviny* 3, 1921, č. 281 (s. 5–6), č. 284 (s. 5–6), č. 287 (s. 5), č. 295 (s. 5); týž: Šmídkova estetika dramatu. *Archiv*

tování nad tím, že se mu nepodařilo nalézt více času pro sepsání ucelené biografie tohoto kněze a spisovatele, byť o tom vážně uvažoval. V době, kdy se Šmídkem intenzivně zabýval, se rozhodl převzít redakci *Archy*, čímž se o potřebný prostor k přípravě podobné práce definitivně připravil.²³⁵

Podařilo se mu ovšem publikovat jinou významnou studii, o níž jsme výše rovněž hovořili. Pro účely jejího sepsání se pustil do bádání, kterým v mnoha ohledech vlastně předjímal současné výzkumy o tzv. kněžských identitách.²³⁶ Jedná se o text *Kněžské problémy v novější belletrii české*, publikovaný v *Hlídce* v roce 1920, v němž se rozhodl využít krásné literatury jakožto klíčového pramene k reflexím o proměňujícím se postavení kněze v české společnosti. Správně odhadl, že s těmito prameny budou jistě pracovat i budoucí badatelé pokoušející se poznávat parametry kněžského života v 19. a na počátku 20. století: „Až budoucí nějaký Z. Winter bude psáti kulturní dějiny naší doby a shledávati doklad o našem církevním a kněžském životě, sáhne jistě kriticky i po dnešní krásné literatuře jako po důležitém, byť ne hlavním prameni. Po této stránce budiž má studie aspoň malým a zatím nedosti úplným příspěvkem.“²³⁷

Svou studii Masák uvádí tvrzením, že postava kněze představuje z podstaty věci kontroverzní a zároveň nepostradatelný fenomén, proto se nelze divit, že se tak často stává tématem románů, polemik, karikatur i tvrdých kulturních bojů: „Osobnost katolického kněze odedávna lákala umělce, hlavně romanopisce: vždyť je tak významná svým náboženským i mravním posláním ve společnosti lidské, působení její bývá často tak pronikavé, odlišuje se i způsobem svého života tak výrazně od ostatních lidí, že nutně upouští pozornost přítele i nepřítel, budí nadšenou lásku i vášnivou nenávisť...“²³⁸ Masákova studie ovšem není jen oslavou kněžského povolání. Kriticky se snaží uchopit celou řadu vrstev a témat spojených s tímto společenským, kulturním a náboženským jevem. V první řadě analyzuje různorodé motivace spojené s rozhodnutím pro vstup do kněžského stavu (vlastenecká a buditelská touha působit „mezi lidem“ na venkově; touha být rádcem, vůdcem, lékařem duší, bratrem, kazatelem prostého lidu; ale také touha po kariéře; touha získat venkovskou farku a „zasedlačit si“, protože na rodném statku již vše obsadili starší sourozenci; snaha vyhovět přání rodičů, zvláště matky a podobně).²³⁹ Většinou se ale dle Masáka každý proces rozhodování rozvine ve vnitřní duchovní zápas, kdy na jedné straně sice může stát směsice uvedených

literární 2, 1922, s. 1nn; týž: Karel Šmídek jako literární historik a kritik. *Archiv literární 2*, 1922, s. 144nn; týž: Šmídkova filosofie literárních dějin. *Hlídka 41*, 1924, s. 7nn.

235 Masák, Emanuel: *Vzpomínkové záznamy III. Záznamy z dalších let (1914–1926)*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 209.

236 Například Hanuš, Jiří a kol.: „Služebníci neužiteční“. *Kněžská identita v českých zemích ve 20. století*. Brno 2015; Fasora, Lukáš – Hanuš, Jiří – Pavlíček, Tomáš W. a kol.: *Kněžské identity v českých zemích (1820–1938)*. Praha 2017.

237 Masák, Emanuel: *Kněžské problémy v novější belletrii české*. *Hlídka 37*, 1920, s. 314.

238 Tamtéž, s. 313.

239 Tamtéž, s. 315–317.

tužeb a motivací, avšak na druhé straně se nakonec téměř vždy o slovo přihlásí touha po ženě, rodině, dětech či normálním životě.²⁴⁰

Podobným způsobem mapuje další otázky kněžského světa, jako například roli příbuzných v životě kněze, vztahy mezi faráři a kaplany, problematiku farské domácnosti,²⁴¹ význam místního biskupa a obecně církevní autority, spory a spolupráci se světskou vrchností,²⁴² obraz kněze ve společnosti²⁴³ a v neposlední řadě i otázku celibátu a odchodu z kněžské služby.²⁴⁴ Podrobně analyzuje také postupný zrod představy o laskavém venkovském knězi, který vzešel z lidu a lidu jako dobrý pastýř a národní buditel pokorně sloužil: „*A ti staří kněží-vlastenci stáli přece nejbližě u kolébky probouzejícího se národa, ukazovali mu cestu, vedli jeho první nejisté kroky a připravovali s nemalými obětmi i duchovní jeho pokrm. Milovali český lid, ať už ta láska přýštila z ideálu humanity či z ideálu lásky křesťanské, a lid ve své většině je také chápal, ctíl a miloval.*“²⁴⁵ Masák je zde apologetický, ale zároveň i realistický, doplňuje totiž přiznání, že každodenní realita mívala s podobnými idealizovanými obrazy někdy jen málo společného a z perspektivy počátku 20. let 20. století se již celý kontext národního „*probuzení*“ mohl jevit jako „*vzdálená usměvavá idylla*“, k níž se ovšem lze utéci: „*...přenášíme se rádi do ní, prožíváme aspoň v duchu její zápasy a naděje...*“²⁴⁶ Jak jsme opakovaně uvedli, její význam pro Masáka a jeho současníky tkvěl spíše v motivačním potenciálu, a to i přesto, že Masák následně detailně rozepisuje postupný rozkol liberálního proudu národního hnutí a církve v čele s kněžími. Velmi přesně zachycuje obtížnou pozici kněze na přelomu 19. a 20. století, kdy se nechal vmanévrovat do role apologety a agitátora dobových kulturních bojů, a to navzdory původní touze být tmelem celé společnosti.²⁴⁷

Vzhledem k tomu, že jsme s klíčovými tezemi studie o „*kněžských problémech*“ pracovali průběžně v předchozích kapitolách, omezíme se na tomto místě již jen na poslední shrnující poznámku: Emanuel Masák se svým textem pokusil kněžím, věřícím i široké veřejnosti naznačit, že kněžské povolání sice provázelo a provází množství tíživých otázek, problematik, ba dokonce krizí, stojí ale stále na ideálu nezištné lásky. Kněžský ideál tedy dle Masáka představuje nesmírnou hodnotu, a proto má cenu za něj bojovat.

Totéž se pokusil sdělit ještě jednou zhruba o deset let později, když se začal zabývat dějinami Dědictví sv. Cyrila a Metoděje pro účely přípravy publikace

240 Tamtéž, s. 316.

241 Tamtéž, s. 559.

242 Tamtéž, s. 628.

243 Tamtéž, s. 384–385.

244 Tamtéž, s. 321.

245 Tamtéž, s. 382.

246 Tamtéž, s. 382.

247 Tamtéž, s. 383–386.

k osmdesátému výročí jeho založení. Vedení Dědictví si přálo prezentovat své dějiny přehledovou, souhrnnou prací. Takové zadání však neumožňovalo zpracovat hlubší analýzy a vícevrstevnaté charakteristiky jednotlivých témat a období souvisejících s institucí, která na Moravě zastřešovala sušilovské aktivity kněží buditelů, především vydávání knih a jejich šíření po moravském venkově. Masák si byl tohoto závažného metodologického limitu vědom.²⁴⁸ Některé pasáže jeho *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně 1850–1930* skutečně překypují statistickými a přehledovými údaji o publikovaných knihách či o záležitostech spolkového účetnictví. Do jisté míry jsou ale vyvažovány zajímavými a leckdy i mírně kontroverzními postřehy, z nichž je cítit, že autor svět kněží dokonale znal, a to nejen na základě vlastní zkušenosti, nýbrž i díky poctivému výzkumu a studiu archivních materiálů, dobové publicistiky, korespondenčních svazků, díky rozhovorům s pamětníky a v neposlední řadě i díky tomu, že jej dílo sušilovských kněží nesmírně zajímalo. Přes snahu o objektivní přístup je proto třeba vnímat výsledný text jako oslavný, jako projev vděčnosti a jako snahu zachytit důležité události a zamezit tomu, aby upadly v zapomnění.

Masák tedy barvitě líčí události kolem roku 1848, kulturní dění v brněnském alumnátu, nevyhýbá se ani pojednání o střetech vlasteneckých kněží a bohoslovců s církevní vrchností. Hlavní osobnosti moravského reformního dění mezi kněžími (Karla Šmídka, Františka Xavera Škorpíka, Františka Dědka) odmítá vnímat jako radikální reformisty, ale prezentuje je jako poctivé kněze, kteří toužili dopřát lidu „nějaké účastenství ve správě církevní, jako se mu již dostalo ve správě státní“.²⁴⁹ Následně líčí postupný rozchod kléru s liberální inteligencí a založení Dědictví na popud Jana Evangelisty Bílého. Pokračuje charakteristikou jeho působení, jež časově rozděluje dle starostů Dědictví od Františka Sušila a Matěje Procházky až k Janu Tenorovi, jemuž se mimochodem o pár let později věnoval v samostatné biografické studii.²⁵⁰ Nechybí ani pojednání o laickém apoštolátu Šebestiána Kubínka, o přípravách velehradského jubilea v roce 1863 a s tím souvisejícím rozmachu slovanské vzájemnosti atd.

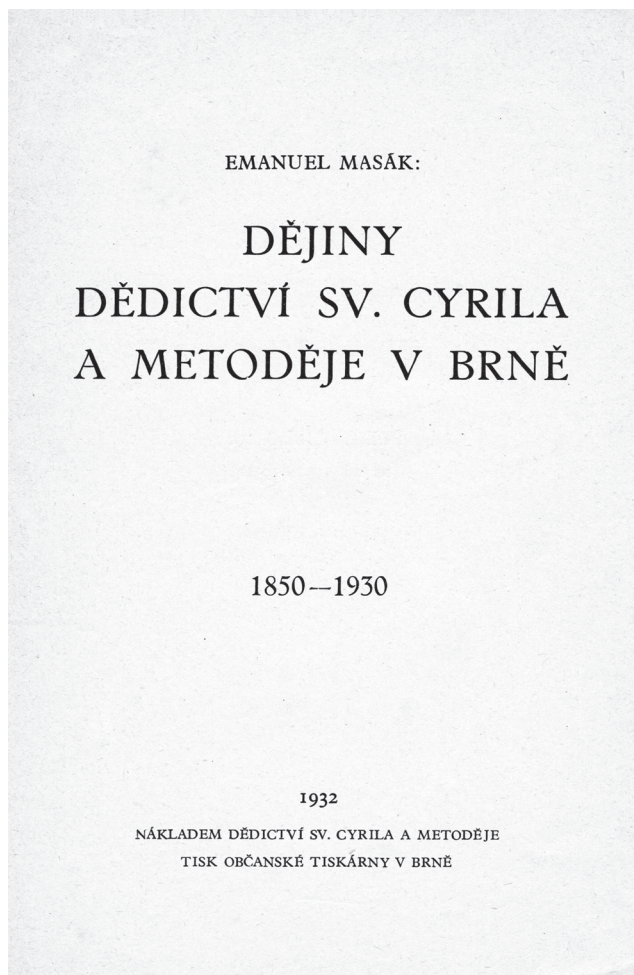
Přestože se příznivcům a vedoucím činitelům Dědictví Masákova práce líbila, samotný autor pochyboval, že zaujme širší čtenářskou obec. Nedělal si iluze ani o tom, že by měla výrazněji rezonovat u většiny duchovenstva: „*Jinak ovšem sotva kdo z našich kněží se dá do jejich soustavného čtení.*“²⁵¹ Masákovi tedy bylo naprosto jasné, že kontext, v němž se Dědictví zrodilo, již neodpovídá situaci počátku 30. let 20. století, že o aktivity starobylého spolku vlastně není zájem. K témuž tématu se nebál vyslovit ani v samotné práci a právě tyto momenty patří v jeho *Dějínách*

248 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1924–1932*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 190.

249 Masák, Emanuel: *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně 1850–1930*. Brno 1932, s. 23.

250 Masák, Emanuel: *Jan Tenora*. Brno 1938.

251 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1932–1944*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 1.

Obr. 19: Masákovy *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně* (1932)

Dědictví k těm nejcennějším. Kupříkladu se kriticky vyslovuje k postoji vedení Dědictví k hnutí Katolické moderny a lituje toho, že se snahy obou iniciativ neprohluly: „*Současné hnutí t. zv. Katolické moderny, soustřeďující se kolem ‚Nového života‘ v N. Jičíně a pak v Prostějově, nedotklo se však blíže brněnského Dědictví. Vlad. Štátný sám postavil se v ‚Obzoru‘ proti jeho výstřelkům uměleckým a zvláště církevně reformním, celý výbor Dědictví měl již od počátku ráz konservativní: až dosud byla udržována tradice, že přední zastoupení v něm mívali profesori bohosloví, spirituálové a profesori středoškolské.*“²⁵² Odmítnutí perspektivy, kterou nabízela Katolická moderna, hodnotí Masák

252 Masák, Emanuel: *Dějiny Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně 1850–1930*. Brno 1932, s. 222–223.

jako jeden ze signálů, že činnost Dědictví přestala vnímat potřeby doby. To se projevilo i později v období, kdy Dědictví vedl Josef Pospíšil. Ten podle Masáka podcenil dravou konkurenci v podobě moderní zábavné literatury podbízející se obecnému materialismu. Nesnažil se získat pro Dědictví mladé moderní katolické spisovatele, zvláště beletristy, což bylo částečně zapříčiněno i skutečností, že sám byl znám „jako odpůrce moderních směrů“.²⁵³ Masák své kritické názory sice vyslovil s opatrností, protože nechtěl prolomit celkově oslavný styl práce, ale přesto srozumitelně. Dodejme ovšem, že na vině poklesu zájmu věřících i kněží o činnost Dědictví byl na prvním místě zcela změněný kontext společenského i církevního života na počátku 20. století, a ještě více po roce 1918. Ostatní faktory – mezi nimi i ty, o nichž hovořil Masák – byly sice také významné, celkově však hrály spíše druhořadou roli. Společnost v té době vykazovala již takovou míru sekularizace a vnitřní stratifikace, že se za takových podmínek jako mnohem efektivnější a inspirativnější projevíly menší projekty, zacílené úžeji na vymezenou skupinu zájemců a bez ambice na všenárodní dosah (například aktivity Florianova *Dobrého díla* ve Staré Říši; specializovaná pastorační mládeže, která se ve 30. letech rozvinula v mládežnické a liturgické hnutí a podobně).

Že Masák svými texty, výzkumem nebo péčí o korespondenci kněžských osobností vytváří cenné dílo vzhledem k zachování možnosti čerpat ze zkušeností předchůdců, si nakonec všimli i jeho současníci, a to navzdory někdejšími sporům s mladými konzervativními katolickými intelektuály kolem revue *Život*, kteří právě tento aspekt Masákova působení zpochybňovali. V jubilejním sborníku k jeho padesátým narozeninám v roce 1933 na tuto skutečnost poukázal například Oldřich Svozil, když upozornil na to, s jakým úsilím se Masák pokoušel zprostředkovat mladším (nejen kněžským) generacím zkušenosti starších generací, čímž se stal o zachování nejen kněžské stavovské paměti, ale i kněžské (a opět nejen kněžské, nýbrž i kulturní a pastorační) mezigenerační kontinuity.²⁵⁴ Téhož si všiml i další z příspěvů sborníku Bedřich Slavík a označil Masáka za „zjev mezigenerační“.²⁵⁵ Nad tím, v jakém kontextu je třeba vnímat Masákovo působení v české katolické kultuře, se zamýšlel třeba i Alfred Fuchs. Řadil ho spíše ke generaci modernistů v čele s Karlem Dostálem-Lutinovem, tedy ke generaci, jejíž dílo se již završilo. Masák dle Fuchse zůstával více v pozadí, jeho vytrvalost v péči o zachování kulturního dědictví kněží buditelů a modernistů ale nakonec vedla k tomu, že dosah jeho díla může být sice na první pohled nenápadný, avšak dlouhodobý: „[Masák] *Nemá průbojnosti Lutinovovy, ani kulturně-publicistické pohotovosti Bitnarovy. Jeho dílo literární vyrůstá v tichu a ,jeho ovoce sládně po letech‘.*“ Pracuje totiž jako „skromný

253 Tamtéž, s. 283.

254 Svozil, Oldřich: Na okraj padesátých narozenin P. Em. Masáka. In: *Sborník Družiny literární a umělecké k padesátým narozeninám P. Emanuela Masáka*. Ed. Gajdoš, Adolf. Olomouc 1933, s. 182.

255 Tamtéž, s. 33. Příspěvek Bedřicha Slavíka: Emanuel Masák jako kritik a literární dějepisec českého písemnictví.

katecheta na brněnském předměstí“, kde „již léta za nejtěžších okolností spravuje dědictví, jež vybojovala jeho generace“. Přesně takovou „tichou práci idealistů“ ale dle Fuchse česká katolická kultura také potřebuje. Je to práce závislá na píli, lásce a idealismu, který nespolehá na vnější úspěch.²⁵⁶

Masákova role garanta mezigeneračního svorníku mezi kněžími a zachování jejich stavovské paměti byla navíc umocněna tím, že se v roce 1924 spolu s redakcí *Archy* ujal i vedení Družiny literární a umělecké. Masák tehdy na jedné z výborových schůzí zároveň navrhl, že by mohl vzniknout archiv a muzeum české katolické literatury. Tyto instituce by spravovaly veškeré dokumenty související především s literární činností kněží a usnadňovaly by tak práci na přípravě budoucí encyklopedie katolické literatury, na níž měl začít pracovat Vilém Bitnar společně s dalšími odborníky a zájemci. Se svými návrhy nakonec neuspěl. Příčinou se stal slábnoucí zájem kléru o aktivity Družiny literární a umělecké a také to, že Vilém Bitnar Masákovy ambiciózní plány ještě rozšířil a rozhodl se sestavit nejen encyklopedii české katolické literatury, ale rovnou encyklopedii náboženské literatury pojatou natolik široce, že bylo jasné, že se takový projekt nikdy nepodaří dokončit.²⁵⁷ Masák tedy začal pracovat raději sám. Staral se například dlouhá léta o korespondenci Karla Dostála-Lutinova, s níž mimochodem zažil pohnuté okamžiky. Práci na jejím uspořádání totiž vážně narušilo bombardování Brna na konci druhé světové války a hrozilo, že bude nadobro zničena. Dokumenty se ale nakonec podařilo zachránit.²⁵⁸ Následně Masák začal sestavovat plánovanou encyklopedii. Pracovně ji nazýval jako *Rukověť katolické literatury* a věnoval se jí hluboko do 50. let, a to bez jakékoli naděje na publikaci. Výsledkem se stal dodnes alespoň zčásti dochovaný korpus několika řad kartoték s jednotlivými hesly.²⁵⁹

Jako předseda Družiny Masák rychle pochopil, že na sebe přijal velice nevděčný úkol. Měl se starat o spolek, o jehož aktivity jevílo zájem stále méně kněží a věřících. V roce 1927 na jeho činnost přispívalo zhruba 400 členů. Družina se navíc nedovedla efektivně vypořádat s finančními problémy z minulosti. A když se Masák jako předseda skomírajícího spolku pokusil nalézt pro něj nové, smysluplné poslání alespoň v péči o tradici katolické literatury, uvědomil si, že na tomto úkolu společně s několika jednotlivci pracuje v podstatě sám. Znechucení nakonec vedlo tak daleko, že opakovaně ohlašoval úmysl na svou funkci rezignovat.²⁶⁰ Vzhledem k tomu, že

256 Tamtéž, s. 168. Příspěvek Alfreda Fuchse: Padesáté narozeniny Masákovy.

257 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1924–1932*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 31.

258 Zemský archiv v Opavě – pobočka Olomouc, fond Oldřich Svozil, inv. č. 74, kart. č. 3. Dopis Emanuela Masáka Oldřichu Svozilovi z 6. prosince 1944.

259 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1944–1951*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 118–119.

260 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1924–1932*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 43.

se místo něj nikdo jiný nenašel, vydržel ve vedení Družiny až do jejího zániku na počátku 50. let. Jeho trpělivá a obětavá práce nakonec ale přece jen nějaké ovoce přinesla. Nejenže se mu podařilo pro budoucí badatele zachránit některé cenné archivní materiály z pozůstalostí kněží a katolických spisovatelů, ale díky tomu, že za redigování *Archy* celá léta nepřijímal žádný honorář, ba dokonce z vlastního přispíval na umoření starších dluhů, se nakonec dařilo pohledávky splácet a díky možnosti doprodat knižní zásoby během války se ocitla Družina po roce 1945 bez dluhů.²⁶¹

Podobně nezištný přístup projevil i při záchraně Dědictví sv. Cyrila a Metoděje. Finanční problémy tohoto spolku, zapříčiněné nekompetentností pokladníků a vedení, již na sebe vzít nemohl, a jejich sanaci proto přenechal jiným,²⁶² souhlasil ovšem s funkcí starosty Dědictví, již přijal v roce 1937 po smrti předchůdce Jana Tenory. Přestože chápal, že ani tento spolek již svým zaměřením neodpovídá nejaktuálnějším potřebám doby, vzhledem k účtě, kterou k dílu jeho činovníků zejména z 2. poloviny 19. století choval, nedovedl odmítnout. „*Vím, že mě čekají nemalé starosti a nové úkoly, ale vynasnažím se, aby se Děd. uplatnilo i v dnešních změněných poměrech,*“ předsevzal si tehdy²⁶³ a začal přemýšlet nad tím, zda by se aktivity Dědictví a Družiny nedaly propojit na základě společné platformy. Čas však na konci 30. let plynul příliš rychle na to, aby se podařilo něco podobného realizovat. Navíc přinesl nesnadné chvíle spojené s válečnými útrapami. Symbolem propojení těchto dvou institucí se tak vlastně stala osobnost jejich předsedy, který ani v nových poměrech mezi léty 1945 a 1948 nepřestal pro oba spolky hledat nové úkoly, jimiž by přispěly do života církve i společnosti.²⁶⁴

Veškerou činnost obou institucí ovšem ukončil komunistický režim po roce 1948. Jejich členové byli nuceni formálně sestavit „akční výbor“.²⁶⁵ Prozatím přežívala naděje, že alespoň Družina literární a umělecká a revue *Archa* budou zachráněny jakožto oficiální církevní nakladatelství.²⁶⁶ Nakonec se i tato představa ukázala jako naivní. Za takové situace se Emanuel Masák raději vyslovil pro likvidaci

261 Zemský archiv v Opavě – pobočka Olomouc, fond DLU v Olomouci, č. pom. 778, inv. č. 4. Dějiny Družiny literární a umělecké v Olomouci 1939–1951 (sepsané Oldřichem Svozilem v roce 1967), s. 5.

262 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1924–1932*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 33.

263 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1932–1944*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 95.

264 Jako doklad tohoto tvrzení lze uvést kupříkladu Masákův dopis zasláný brněnské konsistoři, v němž žádal o zprostředkování závěrů pastorálních konferencí pro rok 1946, aby v nich mohl následně hledat podněty pro činnost Dědictví. Viz Diecézní archiv Biskupství brněnského, Biskupská konsistoř Brno, Dědictví sv. Cyrila a Metoděje, inv. č. 3609, sg. B 461, ev. j. 999, f. 501. Dopis Emanuela Masáka Nejdůstojnější biskupské konsistoři v Brně ze dne 7. července 1947, f 501.

265 Masák, Emanuel: *Deníkové záznamy z let 1944–1951*. Rukopis v soukromém archivu rodiny Krmíčkovy, s. 69.

266 Tamtéž, s. 83.

Obr. 20: Emanuel Masák (sedící první zleva)
jako člen výboru Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně (1930)

spolku a předání jeho jmění olomoucké arcibiskupské konsistoři. S tímto postojem souzněli i další členové výboru. Poslední výborová schůze se konala v provizorních podmínkách nádražní restaurace v Olomouci 28. února 1951.²⁶⁷ Proces likvidace se oficiálně završil ke dni 11. března 1954.²⁶⁸

Prakticky stejný osud stihl i Dědictví sv. Cyrila a Metoděje. Poté, co bylo jednání Josefu Jančíkovi ministerstvem informací sděleno, že spolek přišel o povolení vydávat knihy, rozhodl se poslední starosta Dědictví Emanuel Masák odmítnout návrh příslušného referátu ÚNV v Brně na spojení s Českou katolickou charitou a místo kolaborace volil opět raději rozpuštění spolku.²⁶⁹ Pokud mu bylo odejmuto

267 Zemský archiv v Opavě – pobočka Olomouc, fond DLU v Olomouci, č. pom. 778, inv. č. 3. Jednatelská kniha DLU III. Zápis o výborové schůzi konané dne 28. února 1951 v Olomouci.

268 Zemský archiv v Opavě – pobočka Olomouc, fond DLU v Olomouci, č. pom. 778, inv. č. 4. Dějiny Družiny literární a umělecké v Olomouci 1939–1951 (sepsané Oldřichem Svozilem v roce 1967), s. 8.

269 Archiv Moravského zemského muzea, fond Emanuel Masák, Korespondence – Spolky, Nakladatelství, Kněží. Dopis jednatele Josefa Jančíka Emanuelu Masákovi z 28. února 1949, f. 2. Korespondence pokračovala reakcí ÚNV v Brně (referát pro vnitřní věci a bezpečnost). Viz tamtéž. Dopis referenta ÚNV Brno Spolku „Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně“ z 5. října 1951.

právo vykonávat předmět jeho hlavní činnosti, další existence nedávala smysl. Vedení spolku svou likvidací potvrdilo na schůzi dne 29. listopadu 1951 spolu s převedením majetku brněnské konsistoři.²⁷⁰

Lze říci, že zánik těchto dvou institucí společně s likvidací ostatního spolkového zázemí katolické církve představuje symbol definitivního konce jednoho konkrétního paradigmatu, jež utvářelo základní parametry veřejného působení katolických kněží v české společnosti v 19. století a v první polovině století následujícího. Pokud ještě někdo v první polovině 20. století dovedl čerpat z elánu kněží buditelů a případně i katolických modernistů, básníků, romanopisců, sběratelů lidových písní, publicistů a redaktorů periodik elitních i pro prostý lid, pak od 50. let se tato zkušenost stala již jen vzpomínkou. Náležela minulosti, s níž se ještě v roce 1948 stihl rozloučit dokonce i sám Masák, a to u příležitosti úmrtí Viléma Bitnara, kdy se odhodlal sepsat nekrolog s titulem *Vilém Bitnar a naše Družina literární a umělecká*. Naposledy zavzpomínal na společné aktivity od dob *Nového života* a revue *Meditace*, znovu připomněl staré spory s biskupem Paulem de Huynem i obdiv, který chovali k buditelskému a spisovatelskému elánu svých předchůdců. Nevynechal ani vydávání *Archy*.²⁷¹ To všechno po roce 1948 muselo z veřejného života zmizet. Jakékoli další nostalgické doznívání starších tradic s konečnou platností utnul totalitní režim. Tím skončilo i veřejné působení kněze Emanuela Masáka. Jeho životní pouť se však završila až o několik let později, k čemuž se níže ještě vrátíme. Nejprve je nutné vstoupit do životního příběhu dalších dvou kněží, jimiž se zde zabýváme.

270 Viz MZA, fond B 26, Policejní ředitelství Brno, kart. 3285, č. j. 22/52, folio č. 8. Opis Zázpisu o schůzi výboru Dědictví sv. Cyrila a Metoděje v Brně, která se konala dne 29. listopadu 1951.

271 Masák, Emanuel: Vilém Bitnar a naše Družina literární a umělecká. *Archa* 32, 1948, s. 276–278.